

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ,
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΗΣ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
ΧΩΡΑΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ»**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΩΜΙΩΤΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ, ΑΜ μαρμ 11008

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2012 – 2013

**«ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΗΣ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
ΧΩΡΑΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΚΩΜΙΩΤΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2012 – 2013

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού προγράμματος Σπουδών στην «Οργάνωση και Διοίκηση Δημόσιων Υπηρεσιών, Δημόσιων Οργανισμών και Επιχειρήσεων» του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Βασικό κίνητρο για την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας, αποτέλεσε η πραγματική ανάγκη μετακίνησης, των παιδιών της γενιάς μου, για εξεύρεση εργασίας στο εξωτερικό.

Η ολοκλήρωση της συγγραφής της μελέτης αφήνει συνήθως ανάμεικτα συναισθήματα. Αν και η συγγραφή της εργασίας είναι μία μοναχική εμπειρία, η στήριξη που προσφέρεται συνειδητά και απρόσκοπτα είναι σημαντική και συνήθως οι «ευχαριστίες» δεν μπορούν να την αποτυπώσουν.

Αρχικά, θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς την επιβλέπουσα Καθηγήτρια κυρία Δασκαλοπούλου Ειρήνη, για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο ζήτημα, για την καθοδήγησή της και τις επισημάνσεις της καθ' όλη τη διάρκεια της συνεργασίας μας.

Έπειτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και τους φίλους μου, στυλοβάτες στη ζωή μου, για τη συμπαράσταση, την ενθάρρυνση, την υπομονή και την υποστήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών μου και κατά τη διάρκεια της συγγραφής αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	11
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	15
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	21
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ.....	21
2.1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ	21
2.1.2 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	22
2.1.3 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑΣ.....	24
2.1.4 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	26
2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	31
2.3 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ.....	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΑΙΤΙΕΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ...	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ - ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ - ΣΤΟΧΟΙ	46
6.1 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	46
6.2 ΕΥΡΩΠΗ 2020.....	49
6.3 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	53
6.4 EURES.....	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	58
7.1 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	58
7.2 ΕΛΛΑΔΑ	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ (ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ) ..	70
8.1 ΓΕΝΙΚΑ.....	70
8.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ - ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	72
8.3 ΕΙΔΗ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗΣ.....	74
8.4 ΚΥΚΛΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	78
8.5 ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΡΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ.....	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο: ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ.....	90
10.1 ΓΕΝΙΚΑ.....	90
10.2 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	93
10.3 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	98
10.4 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11^ο: ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	107
11.1 ΓΕΝΙΚΑ.....	107
11.2 ΔΙΑΡΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ	110
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12^ο: ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	116
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	126
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	126
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	127
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ - ΤΟΠΟΙ.....	135

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασικός στόχος της εργασίας αποτελεί η μελέτη του φαινομένου της μετακίνησης των εργαζομένων με έμφαση τη μετακίνηση εργαζομένων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και η συμβολή των μεταναστών (παλιννόστηση) ως εργαλείο ανάπτυξης στη χώρα επιστροφής. Ο ρόλος και η συμμετοχή των παλιννοστούντων στην ανάπτυξη των χωρών καταγωγής τους μέσω της μεταφοράς ανθρώπινου, οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to study the occupational mobility and in particular the labour mobility within the European Union. It examines the transformation of the returning migrants into a potential development tool in their origin counties, through the transfer of human, financial and social capital.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μία από τις τέσσερις ελευθερίες των ευρωπαίων πολιτών είναι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Αφορά τα δικαιώματα μετακίνησης και διαμονής των εργαζομένων, τα δικαιώματα εισόδου και διαμονής των μελών της οικογένειας και το δικαίωμα εργασίας σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η ραγδαία συγκέντρωση και διεθνοποίηση του κεφαλαίου, η ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας, η μετάβαση σε νέες μορφές παραγωγικών σχέσεων και οι αλλαγές στο χώρο της εργασίας αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά των δύο τελευταίων δεκαετιών. Παράλληλα, στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το φαινόμενο της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και της διεθνοποίησης της παραγωγής δημιουργεί αντίστοιχες αλλαγές και επηρεάζει τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Έντονο ήταν το μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα προς τις ευρωπαϊκές και υπερπόντιες χώρες τον προηγούμενο αιώνα. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την περίοδο της ανασυγκρότησης των ευρωπαϊκών οικονομιών και της ευρωπαϊκής καπιταλιστικής επέκτασης, που έγινε δυνατή χάρις και στη μεγάλη μετακίνηση των εργατών.

Ένα νέο μεταναστευτικό κύμα Ελλήνων που φεύγουν στο εξωτερικό γιγαντώνεται τα τελευταία χρόνια. Αυτή τη φορά δεν πρόκειται για ανειδίκευτους εργάτες, που αναζητούν τις τύχες τους στις φάμπρικες της Γερμανίας, αλλά για νέους πτυχιούχους, οι οποίοι διαθέτουν τα προσόντα και τις γνώσεις που τους επιτρέπουν να εργαστούν σε πιο αναπτυγμένες χώρες. Το φαινόμενο αυτό είχε ξεκινήσει πριν από την έξαρση της οικονομικής κρίσης και όλα δείχνουν ότι θα κορυφωθεί το επόμενο διάστημα. Η «διαρροή εγκεφάλων» υπονομεύει την ανάπτυξη, που είναι αδύνατο να επιτευχθεί χωρίς τη γνώση.

Η ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων συνεπάγεται ότι κάθε υπήκοος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει το δικαίωμα να εργάζεται και συγχρόνως να ζει σε οποιαδήποτε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφορετική από τη δική του. Κάθε πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει το δικαίωμα να ασκεί δραστηριότητα σε άλλο κράτος μέλος υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους υπηκόους του κράτους αυτού, χωρίς να απαιτείται άδεια εργασίας.

Αναφαίρετο επίσης δικαίωμα, αναγνωρισμένο σε παγκόσμιο επίπεδο, αποτελεί και η επιστροφή ενός μετανάστη στη χώρα του. Βάσει της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Universal Declaration of Human Rights) της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1948¹, «καθένας έχει το δικαίωμα να εγκαταλείπει οποιαδήποτε χώρα, ακόμα και τη δική του, και να επιστρέφει σε αυτήν» (άρθρο 13 παρ. 2).

Η επιστροφή των μεταναστών (παλιννόστηση), προκαλεί τη συζήτηση και το ενδιαφέρον των εταίρων και των διεθνών οργανισμών εστιάζοντας πλέον σε αυτήν και μάλιστα εξετάζοντας την ενδεχόμενη συμβολή της ως εργαλείου προώθησης της ανάπτυξης στις χώρες καταγωγής των μεταναστών.

Οι μετανάστες είναι αυτοί που με τα εμβάσματα τους θα συμβάλλουν στην αύξηση των διαθέσιμων συναλλαγματικών πόρων, αναγκαίων για τη στήριξη της προσπάθειας για την εκβιομηχάνιση και κατ' επέκταση για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας. Θα μελετήσουμε το ρόλος της επιστροφής των μεταναστών και θα διερευνήσουμε το βαθμό συμβολής τους στην προώθηση της ανάπτυξης των χωρών τους. Την ουσιαστική συμβολή τους μέσω της μεταφοράς οικονομικού, ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου, ανεξάρτητα από το είδος της επιστροφής (μόνιμη, προσωρινή, κυκλική, εικονική).

¹ Παράθεση του σχετικού άρθρου της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, είναι διαθέσιμη στο δικτυακό τόπο <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a13>

Η παλιννόστηση αποτελεί τμήμα του «μεταναστευτικού κύκλου», ο οποίος έχει τρία διακριτά στάδια: κατάσταση πριν την μετανάστευση – κατάσταση (στο εξωτερικό) κατά την μετανάστευση – κατάσταση μετά την παλιννόστηση. Συνεπώς, η επιστροφή αποτελεί μέρος της μεταναστευτικής διαδικασίας, η οποία είναι ενιαία και αμφίδρομη (Λαμπριανίδης & Χατζηπροκοπίου, 2003).

Ωστόσο, το ζήτημα της παλιννόστησης συχνά υποτιμάται ή και αγνοείται στο σχεδιασμό πολιτικής, στην επιστημονική θεώρηση του μεταναστευτικού κύκλου και στον καθημερινό δημόσιο λόγο της χώρας υποδοχής. Το γεγονός αυτό είναι παράδοξο εάν αναλογιστεί κανείς ότι τα ζητήματα της κυκλικής μετανάστευσης και τα είδη προσωρινής εργασιακής μετανάστευσης συνεχώς αυξάνονται στις διμερείς και πολυμερείς διαπραγματεύσεις τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των γειτόνων της, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του ΠΜΣ «Οργάνωση και Διοίκηση Δημόσιων Υπηρεσιών, Δημόσιων Οργανισμών και Επιχειρήσεων».

Αντικείμενό της είναι η μελέτη του φαινομένου της μετακίνησης των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα αίτια που το δημιούργησαν και οι συνέπειες που έχει. Θα αναφερθούμε ακόμη, στα κίνητρα που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση, στα εμπόδια που παρουσιάζονται, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μετακινούμενων, την ισχύουσα νομοθεσία και τα προγράμματα - δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα διερευνήσουμε επίσης τη συμβολή των μεταναστών που επιστρέφουν στην προώθηση της ανάπτυξης των χωρών καταγωγής τους.

Θα επιχειρηθεί η θεωρητική προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος, η οποία περιλαμβάνει εννοιολογικούς προσδιορισμούς, συσχέτιση μεταξύ επιστροφής μεταναστών και ανάπτυξης και παρουσίαση των οφελών για τις χώρες καταγωγής.

Για το σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκε προσέγγιση του θέματος μέσα από την υφιστάμενη βιβλιογραφία. Βέβαια, η συγκέντρωση υλικού για τη μετακίνηση των εργαζομένων καθώς επίσης το ζήτημα της επιστροφής των μεταναστών και της σχέσης του με την ανάπτυξη αποτελεί σχετικά δύσκολο εγχείρημα.

Η πλειοψηφία των ελληνικών πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών δε διαθέτουν βιβλία που να καλύπτουν αυτό το ειδικό θέμα. Πρέπει να επισημανθεί ότι τα βιβλία και άρθρα που συγκεντρώθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας είναι, στην πλειοψηφία τους, ξενόγλωσσα.

Εκτός από την έρευνα σε βιβλιοθήκες, χρησιμοποιήθηκε ως μέσο εύρεσης υλικού η αναζήτηση στο διαδίκτυο. Το αποτέλεσμα ήταν η

συγκέντρωση πληθώρας επιστημονικών μελετών και άρθρων από ιστοσελίδες ξένων πανεπιστημιακών και ερευνητικών φορέων².

Όσον αφορά στην μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, επιχειρήθηκε σύνθεση των απόψεων που επικρατούν στη θεωρία, όπως αυτές διαφαίνονται μέσα από τη σχετική βιβλιογραφία.

² Αναλυτική παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας σε **Βιβλιογραφία**.

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όσον αφορά στη δομή, η παρούσα εργασία διαρθρώνεται ουσιαστικά σε δύο ενότητες. Στην πρώτη ενότητα εξετάζουμε το θέμα της μετακίνησης των εργαζομένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ στη δεύτερη ενότητα αναπτύσσεται η σχέση της παλινόστησης στην προώθηση της ανάπτυξης των χωρών καταγωγής των μεταναστών.

Συνοπτικά, το αντικείμενο που πραγματεύεται καθένα από αυτά τα κεφάλαια έχει ως εξής:

Το πρώτο κεφάλαιο κάνει μια εισαγωγή στην ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων καθώς και ιστορική αναδρομή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τη έννοια του εργαζομένου, το δικαίωμα της εργασίας, τη στρατηγική της Λισσαβόνας. Γίνεται αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζουμε τους λόγους που οδήγησαν τους εργαζόμενους να μετακινηθούν, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι συνέπειες της μετακίνησης, τόσο σε επίπεδο εργαζομένου, όσο και σε επίπεδο κρατών και Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναφερόμαστε στα προβλήματα που είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν οι εργαζόμενοι που μετακινούνται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο έκτο κεφάλαιο, αναλύουμε τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους στόχους, τις δράσεις και τα προγράμματα. Θα γίνει προσπάθεια να εξετάσουμε πώς οι διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρέασαν τη μετακίνηση εργαζομένων. Αναλύονται επίσης τα κίνητρα που παρέχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση στους εργαζόμενους για να μετακινηθούν σε κάποια άλλη χώρα.

Στο έβδομο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση των πιο πρόσφατων στατιστικών στοιχείων που υπάρχουν για την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το όγδοο κεφάλαιο εντοπίζει τις βασικές έννοιες του θέματος της (επιστροφή μεταναστών και ανάπτυξη) και επιχειρεί να τις προσδιορίσει εννοιολογικά. Παρουσιάζει ορισμένες βασικές πτυχές του φαινομένου της επιστροφής μεταναστών, όπως οι αιτίες και τα κίνητρα επιστροφής των μεταναστών.

Στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά αυτών που επιστρέφουν καθώς και τη σχέση μεταξύ επιστροφής μεταναστών και ανάπτυξης.

Στο δέκατο κεφάλαιο αναφερόμαστε στα κύρια οφέλη για τις χώρες προέλευσης από την παλιννόστηση ενώ στο ενδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις αυτής καθώς και το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων.

Στο δωδέκατο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο ρόλο που παίζει η διασπορά στην ανάπτυξη της χώρας καταγωγής τους.

Τέλος, το τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα βασικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρούσα εργασία καθώς και κάποιες προτάσεις για το τι πρέπει να γίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τη δεκαετία του 1980, έχει γίνει σαφές ότι βρισκόμαστε σε ένα ποιοτικά νέο στάδιο του παγκόσμιου καπιταλισμού. Η ραγδαία συγκέντρωση και διεθνοποίηση του κεφαλαίου και η ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας, η μετάβαση σε νέες μορφές παραγωγικών σχέσεων και οι αλλαγές στο χώρο της εργασίας αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά των δύο τελευταίων δεκαετιών. Παράλληλα, στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το φαινόμενο της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και της διεθνοποίησης της παραγωγής δημιουργεί αντίστοιχες αλλαγές και επηρεάζει τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Αυτές οι νέες συνθήκες δημιούργησαν την ανάγκη για ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων διεθνώς. Η ελεύθερη μετακίνηση δεν έχει πλήρη εφαρμογή σε όλες τις χώρες του κόσμου, όμως ήδη υλοποιείται στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ελεύθερη μετακίνηση διαμορφώθηκε σαν έννοια μέσω της Στρατηγικής της Λισσαβόνας.

Η ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων συνεπάγεται ότι κάθε υπήκοος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει το δικαίωμα να εργάζεται και συγχρόνως να ζει σε οποιαδήποτε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφορετική από τη δική του. Κάθε πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει το δικαίωμα να ασκεί δραστηριότητα σε άλλο κράτος μέλος υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους υπηκόους του κράτους αυτού, χωρίς να απαιτείται άδεια εργασίας. Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την απασχόληση, γνωστή ως στρατηγική της Λισσαβόνας, προωθεί την καινοτομία στις επιχειρήσεις και την επένδυση

στο ανθρώπινο δυναμικό, με στόχο τη δημιουργία μιας κοινωνίας βασισμένης στη γνώση. Έμφαση δίνεται στη διά βίου μάθηση και στην προώθηση της έρευνας και ανάπτυξης.

Επίσης, η στρατηγική αυτή επιδιώκει να αυξήσει τον αριθμό των εργαζομένων και να παρατείνει το χρόνο παραμονής στην εργασία καθώς αυξάνεται το προσδόκιμο ζωής, να βελτιώσει την προσαρμοστικότητα των εργαζομένων και των επιχειρήσεων, να βελτιώσει το επίπεδο της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων, και να προσαρμόσει τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας στις προκλήσεις της καινοτομίας, της παγκοσμιοποίησης και της κινητικότητας. Μια νέα προσέγγιση, γνωστή ως «ευελισφάλεια» (flexicurity), συνδυάζει την ευελιξία και την κινητικότητα στις αγορές εργασίας με αποτελεσματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.

1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Από το 1945 που ξεκινά η μεταπολεμική περίοδος καταγράφονται σοβαρές αλλαγές στον πολιτικό και οικονομικό τομέα σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι πολιτικές αλλαγές είχαν ως συνέπεια την υπερπόντια μετανάστευση πληθυσμών. Ενώ συνέπεια της οικονομικής αλλαγής ήταν η διαφοροποίηση των μεταναστευτικών ρευμάτων για οικονομικούς λόγους (Μουσούρου, 1991:34).

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στην Ευρώπη η Γερμανία και στην Αμερική οι ΗΠΑ και ο Καναδάς, άρχισαν σιγά-σιγά να γίνονται οι παγκόσμιες αγορές εργατικής δύναμης, που εξασφαλιζόνταν από τα φτωχά και οικονομικά καθυστερημένα κράτη, σαν την Ελλάδα, την Ισπανία, την Τουρκία, ορισμένα κράτη της Ασίας κ.ά.

Η δυνατότητα απορρόφησης όλων αυτών των μισθωτών εργατών από αλλού, δόθηκε στις παραπάνω χώρες με την τεράστια οικονομικοτεχνική ανάπτυξη που χαρακτηρίζει τα μεταπολεμικά χρόνια. Οι

ΗΠΑ βγήκαν οικονομικά ενισχυμένες από τον πόλεμο και το ίδιο και η Γερμανία, η οποία παρότι νικήθηκε, κατόρθωσε μέσα σε λίγο διάστημα να γίνει μια από τις μεγαλύτερες βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης (Πετρόχειλος, 1985).

Η μεταπολεμική μετανάστευση διαφέρει σημαντικά από την προπολεμική μετανάστευση. Ανάμεσα στις δύο μεταναστεύσεις υπάρχουν δύο βασικές διαφορές. Η πρώτη διαφορά είναι ότι πλέον οι ΗΠΑ που δέχτηκαν το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών προπολεμικά, τώρα από το 1945 και μετά σταδιακά, αντικαθίστανται από την Αυστραλία, που πλέον γίνεται η βασικότερη χώρα υποδοχής μεταναστών από την Ευρώπη (Μουσούρου, 1991:34).

Η δεύτερη σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο μεταναστεύσεις είναι ότι παρατηρείται σημαντική μεταναστευτική ροή και προς την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ένα σημαντικό ποσοστό από τους μετανάστες αυτούς ήταν έγχρωμοι οι οποίοι θα απασχοληθούν κυρίως στις υπηρεσίες. Μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις ο αριθμός των έγχρωμων ξεπερνούσε τον αριθμό των λευκών μεταναστών. Ουσιαστικά παρατηρείται μια ανταλλαγή μεταναστών. Οι Ευρωπαίοι που είναι εξειδικευμένοι σε κάποιο τομέα μετακινούνται προς την Αφρική και την Ασία, ενώ από τις χώρες αυτές έρχονται στην Ευρώπη ανειδίκευτοι εργάτες (Μουσούρου, 1991:34).

Η υπερπόντια μετανάστευση παρουσιάζει σημαντική αύξηση μετά το 1954 σε σχέση με αυτήν της περιόδου 1922-1940 και τείνει να φτάσει στα επίπεδα της περιόδου 1903-1921. Παρόλα αυτά μετά το 1960 τον κύριο όγκο του μεταναστευτικού ρεύματος απορροφά η μετανάστευση προς την Ευρώπη και κυρίως προς τη δυτική Γερμανία, χαρακτηριζόμενη από υψηλό ποσοστό επιστροφών. Εξαιρεση αποτελεί το έτος 1967, κατά το οποίο ο αριθμός των μεταναστών προς την Ευρώπη εμφανίζεται μειωμένος στο 1/3 περίπου, του έτους 1966. Σημαντική κάμψη εμφανίζει και το έτος 1967 (Πορταρίτου, 1982). Το 1968 η μετανάστευση προς τη Δ. Γερμανία

ανακάμπτει και απορροφά το μεγαλύτερο μέρος της Ευρωπαϊκής μετανάστευσης.

Η Γερμανία είναι η τελευταία ευρωπαϊκή χώρα που άρχισε να δέχεται μετανάστες. Η πρώτη σύμβαση που υπογράφει είναι με την Ιταλία και στη συνέχεια με την Ελλάδα (1960) και ακολουθούν οι υπόλοιπες χώρες, τόσο της Ευρώπης όσο και της Αφρικής (Πετρόχειλος, 1985). Όλα αυτά μέχρι το 1973 που απαγορεύεται η είσοδος στην χώρα μεταναστών που οι χώρες τους δεν ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Με αυτόν τον τρόπο το ποσοστό των μεταναστών μειώνεται αισθητά. Την δεκαετία του '80 στη Γερμανία οι εγκατεστημένοι μετανάστες είναι 4,7 εκατομμύρια. Σε αυτόν τον αριθμό συμπεριλαμβάνονται περίπου 300.000 Έλληνες (Μουσούρου, 1991:46-47).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά παρατηρείται μια διαφοροποίηση σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Πλέον η ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση είναι πια «ενοποιημένη» (Μουσούρου, 1991:47), αλλά συγχρόνως οι ευρωπαϊκές χώρες δέχονται μετανάστες και από τον υπόλοιπο κόσμο. Η δεκαετία αυτή είναι αυτή κατά την διάρκεια της οποίας, θα διαμορφωθεί η οικονομική, η κοινωνική αλλά και η πολιτισμική δομή ολόκληρης της Ευρώπης.

Είναι αρχές του 1980 που εισάγεται στους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων. Το 1993, η Λευκή Βίβλος αναφέρεται στη στρατηγική η οποία πρέπει να αναπτυχθεί μεσοπρόθεσμα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Οι λευκές βίβλοι που εκδίδονται από την Επιτροπή είναι έγγραφα που περιλαμβάνουν προτάσεις κοινοτικής δράσης σε συγκεκριμένους τομείς. Σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν προέκταση των πράσινων βιβλίων, σκοπός των οποίων είναι η έναρξη διαδικασίας διαβουλεύσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Εφόσον διατυπωθεί ευνοϊκή γνώμη για τη λευκή βίβλο από το Συμβούλιο,

μπορεί, ενδεχομένως, να ακολουθήσει πρόγραμμα δράσης της Ένωσης στον συγκεκριμένο τομέα.

Βασικά χαρακτηριστικά της Λευκής Βίβλου ήταν η προσπάθεια διαμόρφωσης συνθηκών τέτοιων ώστε η οικονομία της Ευρώπης να γίνει περισσότερο ανταγωνιστική. Στόχος όμως της Λευκής Βίβλου ήταν το να δημιουργηθούν 15.000.000 θέσεις εργασίας μέχρι το τέλος του 2000. Τον ίδιο χρόνο ακολούθησε το πενταετές σχέδιο για την απασχόληση, με το οποίο προωθούνταν η ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας και η κινητικότητα των εργαζομένων.

Η πρώτη δικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου που αφορούσε τη μετακίνηση των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν η απόφαση Μποσμάν. Η απόφαση Μποσμάν προήλθε από απόφαση του 1995 του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετική με την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την άμεση εφαρμογή του άρθρου 48 της Συνθήκης της Ρώμης του 1957 (μετέπειτα, Άρ. 39 ΣΕΚ). Η υπόθεση αυτή αφορούσε προσφυγή της Βελγικής ποδοσφαιρικής ομοσπονδίας κατά του Βέλγου ποδοσφαιριστή Ζαν-Μαρκ Μποσμάν και προκάλεσε μια σημαντική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετική με την ελευθερία μετακίνησης των εργαζομένων μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ενώ παλαιότερα οι κάτοικοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έκαναν εκτεταμένη χρήση του δικαιώματος της ελεύθερης διακίνησης εργασίας, η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση μετέβαλε άρδην την προϋπάρχουσα κατάσταση. Οι νέοι που εισέρχονται τώρα στην αγορά εργασίας μετακινούνται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης πολύ πιο εύκολα από ότι στο παρελθόν προκειμένου να αναζητήσουν μια καλύτερη εργασία. Οι χώρες του Νότου, και ειδικά η Ελλάδα πλήττονται σοβαρά από τις συνέπειες της κρίσης, και δε δημιουργούνται επαρκείς νέες θέσεις εργασίας για να απορροφήσουν τους νέους επιστήμονες. Αυτή τη φορά δεν πρόκειται

για ανειδίκευτους εργάτες, που αναζητούν τις τύχες τους στις φάμπρικες της Γερμανίας, αλλά για νέους πτυχιούχους, οι οποίοι διαθέτουν τα προσόντα και τις γνώσεις που τους επιτρέπουν να εργαστούν σε πιο αναπτυγμένες χώρες. Η «διαρροή εγκεφάλων» («Brain-drain») υπονομεύει την ανάπτυξη, που είναι αδύνατο να επιτευχθεί χωρίς τη γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

2.1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ

Με τον όρο εργασία νοείται η κάθε μορφή δραστηριότητας και απασχόλησης του ανθρώπου που έχει έναν σκοπό. Από νομικής πλευράς ο σκοπός αυτός μπορεί να είναι οποιοσδήποτε αρκεί να μην αντιβαίνει στον νόμο, να είναι δηλαδή παράνομος ή ανήθικος. Το επάγγελμα αποτελεί μια μορφή απασχόλησης αλλά σε σταθερή και συστηματική βάση με βασικό σκοπό τον βιοπορισμό. Στο ευρύτερο εννοιολογικό πεδίο του επαγγέλματος, προστίθενται οι έννοιες του μισθωτού, του εργοδότη και του μισθού.

Μισθωτός είναι το φυσικό πρόσωπο το οποίο παρέχει με αμοιβή εξαρτημένη εργασία βάση σχέσεως του εργατικού δικαίου, είναι δηλαδή το φυσικό πρόσωπο το οποίο απασχολείται στην οργανωμένη εκμετάλλευση του εργοδότη. Από την άλλη πλευρά, ο εργοδότης αποτελεί το πρόσωπο στο οποίο προσφέρει την εργασία του ο μισθωτός και την οποία ακριβώς εργασία χρησιμοποιεί βάση της σχέσεως εξαρτημένης εργασίας. Έτσι ο εργοδότης εμφανίζεται στην εργασιακή σχέση του με τον μισθωτό, τόσο με την ιδιότητα του αντισυμβαλλομένου στην ατομική σχέση εργασίας, όσο και με την ιδιότητα του φορέα των λειτουργικών εξουσιών στην εκμετάλλευση. Η αντιπαροχή του εργοδότη στον μισθωτό για την εργασία που του παρέχει, αποτελεί από νομικής πλευράς ο μισθός, το οικονομικό δηλαδή αντάλλαγμα ή αλλιώς η οικονομική αποτίμηση της αξίας της προσφερόμενης εργασίας.

Η έννοια της εργασίας που προσφέρεται στην υπηρεσία άλλου προσώπου το οποίο και την αξιοποιεί, αποτελεί κεντρική έννοια στο

εργατικό δίκαιο. Πεδίο εφαρμογής του εργατικού δικαίου είναι οι σχέσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου. Από τις βασικές αρχές και επιδιώξεις του εργατικού δικαίου αποτελεί καταρχήν η προστατευτική κοινωνική αρχή που αποτελεί την πράξη της έννοιας της επέμβασης του δικαίου στον κοινωνικό χώρο για την προστασία κυρίως των εργαζομένων μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής διαφοροποίησης. Με δεδομένο το ότι το εργατικό δίκαιο αποτελεί το χώρο εφαρμογής του δικαίου της προσωπικότητας και ότι ο κοινωνικός τομέας αποτελεί το αντικείμενό του, βασική αρχή του αποτελεί τόσο ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας του όσο και η πραγματοποίηση σε μεγάλη κλίμακα της κοινωνικής αυτονομίας, μέσα από τη συνταγματική πλέον αναγνώριση των φορέων συλλογικών συμφερόντων και της ελευθερίας δράσεως τους, δηλαδή τη συνδικαλιστική ελευθερία.

2.1.2 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το άρθρο 22 του Συντάγματος καθιερώνει το δικαίωμα της εργασίας ως μέσο βιοπορισμού και ψυχικής ικανοποίησης του ανθρώπου. Ως «εργασία» νοείται κατά την έννοια του αρθ.22, όχι οποιαδήποτε δραστηριότητα αλλά μόνο η άμεσα ή έμμεσα αμειβόμενη ή κερδοσκοπική απασχόληση (Δαγτόγλου, 2012:808). Ο όρος «εργασία» περιλαμβάνει κάθε μορφή εργασίας: την ευκαιριακή όσο και την συστηματική δραστηριότητα, δηλαδή το επάγγελμα. Νομικά σκοπός της εργασίας μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, αρκεί να είναι θεμιτός, δηλαδή όχι παράνομος ή ανήθικος.

Το είδος της εργασίας είναι αδιάφορο. Μπορεί να είναι πνευματική ή σωματική, να συνίσταται σε θετική ενέργεια ή σε απλή παρουσία σε ένα τόπο.

Συγκεκριμένα το αρθ. 22:

- ✓ Κατοχυρώνει το κοινωνικό δικαίωμα της εργασίας

- ✓ Κατοχυρώνει το δικαίωμα ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας
- ✓ Θεσπίζει την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών, για την ηθική ή υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού και για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων Απαγορεύει την αναγκαστική εργασία, εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Αρμόδια για να εκφέρουν κρίση περί της πραγματικής παροχής των υπηρεσιών εκ μέρους των εργαζομένων είναι τα εθνικά δικαστήρια και οι λοιπές δικαιοδοτικές αρχές του κράτους μέλους, διότι οι υπηρεσίες παρασχέθηκαν στο έδαφός του και σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες. Το δικαστήριο, στην απόφασή του της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1988 στην υπόθεση «Annunziata Matteucci κατά Communaute Francaise de Belgique», επιβεβαιώνει την ανωτέρω αρμοδιότητα των εθνικών οργάνων. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι *«Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προβεί στις αναγκαίες πραγματικές διαπιστώσεις για να κρίνει αν η προσφεύγουσα της κυρίας δίκης μπορεί να θεωρηθεί ως εργαζόμενη κατά την έννοια αυτής της νομολογίας και αν θα έχουν, επομένως, εφαρμογή επ' αυτής οι διατάξεις περί εργαζομένων υπηκόων άλλων κρατών μελών της Κοινότητας³»*.

Οι βασικές προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω, αποτελούν τα απαραίτητα και αποκλειστικά γνωρίσματα που αξιώνει το κοινοτικό δίκαιο για να θεωρηθεί κάποιος «εργαζόμενος» με βάση την κοινοτική ερμηνεία του όρου.

³ Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ελεύθερη πρόσβαση στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο
www.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61987CJ0235:EL:PDF
[10 Νοεμβρίου 2012]

2.1.3 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑΣ

Κατά τη σύνοδο κορυφής της Λισσαβόνας το Μάρτιο του 2000, οι ηγέτες των κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμφώνησαν σ' ένα νέο στρατηγικό στόχο για την Ευρωπαϊκή Ένωση: να την αναδείξουν στην ανταγωνιστικότερη οικονομία του κόσμου έως το 2010. Διακηρυγμένος στόχος των αρχηγών κυβερνήσεων κατά τη σύνοδο κορυφής της Λισσαβόνας ήταν να αναδείξουν την Ευρωπαϊκή Ένωση *«στην πιο ανταγωνιστική και δυναμική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο, ικανή για αειφόρο οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή⁴»*.

Η στρατηγική που έγινε γνωστή ως στρατηγική της Λισσαβόνας απαιτούσε δράση σε διάφορα μέτωπα: την εσωτερική αγορά, την κοινωνία των πληροφοριών, την έρευνα, την εκπαίδευση, τις διαρθρωτικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις, το σταθερό συνάλλαγμα, καθώς και ένα μακροοικονομικό μείγμα πολιτικής που να ευνοεί την ανάπτυξη και τα βιώσιμα δημόσια οικονομικά. Οι περισσότεροι από αυτούς τους τομείς βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση.

Οι Γενικοί (Global) Στόχοι που η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδίωκε να πραγματοποιήσει μέχρι το 2010 είναι οι ακόλουθοι:

1. μια αναπτυσσόμενη ευρωπαϊκή οικονομία
2. ένας ανταγωνιστικός σε διεθνές επίπεδο ευρωπαϊκός ιδιωτικός τομέας
3. μια ευρωπαϊκή οικονομία βασισμένη στην ένταση της γνώσης
4. μια οικονομία με υψηλό επίπεδο απασχόλησης και για τα δύο φύλα αλλά και για όλες τις ηλικιακές ομάδες (70% για όλους μέχρι το

⁴ Ευρωπαϊκή Ένωση
<http://www.europarl.europa.eu> [15 Νοεμβρίου 2012]

2010, 67% μέχρι το 2005, 60% για τις γυναίκες μέχρι το 2010, 50% για τα άτομα ηλικίας 55-64 χρονών μέχρι το 2010)

5. μια οικονομία με χαμηλό επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού και φτώχειας
6. ένα κοινωνικό σύστημα που είναι οικονομικά βιώσιμο τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα
7. μια οικονομία που δεν υποβαθμίζει το περιβάλλον και που είναι ασφαλής και υγιής.

Η Στρατηγική της Λισσαβόνας στόχευε στο να υποστηρίξει τα Κράτη-Μέλη στη βελτίωση των πολιτικών τους και στην ανάπτυξη των κοινωνιών τους στην κατεύθυνση μιας ανταγωνιστικής, ταχέως αναπτυσσόμενης, με υψηλά επίπεδα απασχόλησης και ταυτόχρονα κοινωνικά και οικολογικά ισορροπημένης οικονομίας. Για την πραγματοποίηση του οράματος αυτού είχαν τεθεί Ειδικοί Στόχοι, σε μια σειρά από τομείς προτεραιότητας:

- ✓ Συνολική Οικονομική Πολιτική (Overall Economic Policy Mix)
- ✓ Επενδύσεις στην Υποδομή Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών
- ✓ Επενδύσεις στην Έρευνα και Ανάπτυξη
- ✓ Δια βίου Μάθηση
- ✓ Επενδύσεις στο Ανθρώπινο Δυναμικό
- ✓ Δεξιότητες για την Κοινωνία της Πληροφορίας
- ✓ Διεύρυνση του Εργατικού Δυναμικού
- ✓ Αύξηση της Απασχολησιμότητας μέσω ενεργών πολιτικών στην αγορά εργασίας
- ✓ Επενδύσεις Επιχειρηματικής Ανάπτυξης
- ✓ Κοινωνική Ενσωμάτωση
- ✓ Αειφόρος Ανάπτυξη

2.1.4 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Ο ορισμός της μετανάστευσης επηρεάζεται από ποικίλους ιδεολογικό-πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες καθώς και θεωρητικές προϋποθέσεις.

Ως μετανάστευση ορίζουμε τη φυσική μετάβαση ατόμων και ομάδων από μία κοινωνία σε κάποια άλλη (Eisenstadt, 1953) ή κάθε γεωγραφική μετακίνηση μεγάλου αριθμού ατόμων ή η μεταφορά ανθρώπινου κι εργατικού δυναμικού από μία περιοχή σε κάποια άλλη (Castles & Kosack, 1973).

Μπορεί μεν κύριο χαρακτηριστικό της μετανάστευσης να αποτελεί η γεωγραφική κινητικότητα αλλά το τι κάθε φορά ορίζεται σαν μετανάστευση εξαρτάται από κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες.

Αλλοδαποί

Αλλοδαπός είναι κάθε φυσικό πρόσωπο που δεν έχει την ιθαγένεια της χώρας στην οποία διαμένει ή δεν έχει ιθαγένεια. Αυτό που χαρακτηρίζει τον αλλοδαπό στο εθνικό κράτος είναι η «πολιτικοποίηση» του (Μουσούρου, 1991:48): ο γηγενής προσδιορίζεται ως ο προερχόμενος από το κράτος, το οποίο είναι μια κατεξοχήν πολιτική μορφή, ενώ ο αλλοδαπός προσδιορίζεται ως ο μη-γγενής και [αδιαίρετα] μη-πολίτης, καθώς δεν ανήκει στην πολιτική κοινότητα, την συγκροτημένη σε κράτος. Οι βασικές κατηγορίες αλλοδαπών, ανάλογα με το νομικό καθεστώς που τις διέπει, είναι οι μετανάστες οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο.

1. Μετανάστες

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, μετανάστης είναι το άτομο που διαμένει για τουλάχιστον 6 μήνες μακριά από τον συνήθη τόπο κατοικίας του. Στην περίπτωση που βρίσκεται εντός των συνόρων της χώρας του λέγεται

εσωτερικός μετανάστης, και στην περίπτωση που βρίσκεται εκτός συνόρων της χώρας του λέγεται εξωτερικός ή διεθνής μετανάστης. Πρόκειται δηλαδή για άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικιοθελώς, με σκοπό να εγκατασταθούν σε άλλη χώρα για προσωπικούς, οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους και, ως εκ τούτου, ονομάζονται οικονομικοί μετανάστες.

Σύμφωνα με μια άποψη, ο οικονομικός μετανάστης μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, αν η οικονομική του δυσπραγία έχει προκληθεί λόγω υποκρυπτόμενων φυλετικών, θρησκευτικών ή πολιτικών διακρίσεων, σε βάρος ορισμένης ομάδας του πληθυσμού στην οποία ανήκει.

Αντίστροφα, οικονομικοί πρόσφυγες ονομάζονται όσοι επικαλούνται πολιτικούς λόγους για να παρακάμψουν τα εμπόδια εισόδου τους στις επιθυμητές αγορές εργασίας.

Η μετανάστευση, με βάση το καθεστώς εισόδου και παραμονής στη χώρα υποδοχής, διακρίνεται σε Νόμιμη και Παράνομη Μετανάστευση.

- I. Νόμιμοι μετανάστες είναι τα πρόσωπα τα οποία έχουν εισέλθει και παραμένουν νόμιμα στη χώρα, η παρουσία τους έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές και είναι εφοδιασμένα με την απαιτούμενη άδεια παραμονής και εργασίας. Οι μετανάστες ξένης εθνικότητας διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες:
 - i. Όσοι προέρχονται από κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι έχουν δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης.
 - ii. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών, για την είσοδο και παραμονή των οποίων στη χώρα απαιτείται διαδικασία προέγκρισης.
- II. Παράνομοι Μετανάστες, πρόκειται για τους αλλοδαπούς οι οποίοι, είτε εισήλθαν στη χώρα εξαρχής, χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα, οπότε χαρακτηρίζονται «λαθρομετανάστες» είτε εισήλθαν νόμιμα μεν, υπό κάποια ιδιότητα (τουρισμός, σπουδές, νόμιμη

εργασία κ.λπ.) αλλά στη συνέχεια παραμένουν παράνομα στη χώρα, ως αντικανονικοί μετανάστες (Καρύδης, 1996). Στην σύγχρονη εποχή μετανάστευση και λαθρομετανάστευση αποτελούν ένα ενιαίο φαινόμενο.

Το κύριο αίτιο που προκύπτει το φαινόμενο της μετανάστευσης και κατ' επέκταση της λαθρομετανάστευσης υπήρξε, ανέκαθεν, η αναζήτηση καλύτερων «όρων ζωής» που δημιουργεί μια ισχυρότατη «δυναμική» μετακίνησης ατόμων ή ομάδων από χώρες χαμηλού βιοτικού επιπέδου σε χώρες οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προηγμένες.

2. Πρόσφυγες

Πρόκειται για τους αλλοδαπούς οι οποίοι προστατεύονται σύμφωνα με το Άρθρο 1 § 2α της Σύμβασης της Γενεύης, όπως τροποποιήθηκε με το Άρθρο 12 του Πρωτοκόλλου της Ν. Υόρκης, εφόσον βρίσκονται εκτός της χώρας υπηκοότητάς τους, λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης, εξαιτίας της φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεών τους και οι οποίοι, για τον λόγο αυτό, αδυνατούν ή δεν επιθυμούν να επιστρέψουν στη χώρα προέλευσης. Το ίδιο ισχύει για όσους βρίσκονται για τέτοιους λόγους εκτός της χώρας μόνιμης διαμονής τους. Την προσφυγική ιδιότητα, επίσης, δικαιούται να ζητήσει ο πολίτης (ή ανιθαγενής) τρίτης χώρας, ο οποίος υπάγεται στο καθεστώς αυτό λόγω μεταγενέστερων της αναχώρησής του από την χώρα προέλευσης γεγονότων, που έλαβαν εκεί χώρα.

3. Αιτούντες άσυλο

Είναι άνθρωποι που έχουν καταθέσει αίτηση για άσυλο στη χώρα υποδοχής και αναμένουν την έγκρισή της. Είναι άτομα που εγκατέλειψαν τη χώρα τους λόγω πολιτικών ή ιδεολογικών πεποιθήσεων και που η επιστροφή τους σε αυτές εγκυμονεί κινδύνους για την ακεραιότητά τους

εξαιτίας της φυλετικής τους ταυτότητας ή πολιτικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Σύμφωνα με τη νομοθεσία, δεν έχουν το δικαίωμα εργασίας εκτός αν αποκτήσουν και την αντίστοιχη άδεια.

Κατά την εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης, κάθε κράτος διαμορφώνει τα δικά του ερμηνευτικά κριτήρια για τις προϋποθέσεις αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας, τα οποία συχνά δεν είναι άμοιρα της εξωτερικής πολιτικής ή των εσωτερικών προβλημάτων κάθε χώρας.

Για παράδειγμα σήμερα, μιλώντας για μετανάστευση εννοούμε την οικονομική μετανάστευση, διαχωρίζοντάς την έτσι από τις άλλες μορφές μετανάστευσης που μπορεί να πάρει και που είναι η προσφυγική και η ανταλλαγή πληθυσμού.

Η CEDEFOP⁵ προτείνει τον ακόλουθο διαχωρισμό, που περιλαμβάνει λεπτομερείς τύπους μετανάστευσης:

- ✓ Μετανάστευση για λόγους εκπαίδευσης: Αυτός ο τύπος συμπεριλαμβάνεται γιατί τελικά το κίνητρό τους καταλήγει να είναι οικονομικό και περιλαμβάνει τους σπουδαστές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και αντίστοιχο ακαδημαϊκό προσωπικό που κινούνται προς χώρες με παρόμοια ή ανώτερα επίπεδα εκπαίδευσης σε σχέση με τη χώρα προέλευσής τους.
- ✓ Μετανάστευση για κατάρτιση: περιλαμβάνει τους επαγγελματίες εκείνους που περνούν ένα σχετικό διάστημα σε κάποια χώρα προκειμένου να εξοικειωθούν με τις σύγχρονες τεχνολογίες ή άλλα ειδικευμένα προϊόντα.
- ✓ Μετανάστευση για επαγγελματικούς λόγους: εδώ περιλαμβάνονται άτομα που ταξιδεύουν για λόγους απασχόλησης.
- ✓ Φιλοξενούμενοι εργάτες (contract migration): το είδος αυτό μετανάστευσης εμφανίζεται όταν αναγνωρίζεται η ανειδίκευτη ή

⁵ Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης

ημι-ειδικευμένη εργασία για λόγους απασχόλησης σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

- ✓ Μετανάστευση για μόνιμη τακτοποίηση (settlement migration): ο τύπος αυτός αναφέρεται στα άτομα που πηγαίνουν σε μία χώρα με σκοπό τη μόνιμη κατοικία.
- ✓ Παράνομη μετανάστευση: Το φαινόμενο της μετανάστευσης που έχει πάρει ιδιαίτερες διαστάσεις τις τελευταίες δεκαετίες, προσδίδοντάς του το χαρακτήρα ενός «νέου στοιχήματος» στο οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες καλούνται να ανταποκριθούν και να ισορροπήσουν ανάμεσα στην επιτυχή αξιοποίηση αυτής της δυναμικής και στην πρόληψη πιθανών προβλημάτων που γεννά τούτη η συνύπαρξη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει τη μετανάστευση στις βασικές της προτεραιότητες και είναι σαφής η τάση να ενσωματωθούν τα προβλήματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση στην εξωτερική πολιτική και τα κοινοτικά προγράμματα. Γίνονται προσπάθειες προς την κατεύθυνση διαχείρισης των μεταναστευτικών ρευμάτων και τους τρόπους ένταξής τους στην κοινωνία.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ελεύθερη κυκλοφορία των ατόμων είναι θεμελιώδης αρχή που κατοχυρώνεται από τις Συνθήκες για τους πολίτες της. Υλοποιείται μέσω του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης χωρίς εσωτερικά σύνορα. Η άρση των εσωτερικών συνόρων απαιτεί ενισχυμένη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης καθώς και οργανωμένη είσοδο και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών, ακόμη και μέσα από κοινή πολιτική για το άσυλο και τη μετανάστευση. Παρόλα τα μέτρα που έχουν ληφθεί για τη νόμιμη μετακίνηση εργαζομένων και πολιτών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πολλές χώρες της Ένωσης δέχονται χιλιάδες μετανάστες στους κόλπους τους, οι οποίοι όμως δεν εισέρχονται πάντα νόμιμα.

Ειδικά στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια είχαμε κύματα παράνομης μετανάστευσης, όχι μόνο λόγω της γεωγραφικής της θέσης σε σχέση με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, αλλά και λόγω των αναταραχών στις Βαλκανικές χώρες (Baldwin et al. 1998).

Τα τελευταία χρόνια, όμως, και εν μέσω οικονομικής κρίσης, παρατηρείται ένα νέο φαινόμενο στη μετανάστευση. Οι μετανάστες είναι νέοι με υψηλή μόρφωση, οι οποίοι εγκαταλείπουν τη χώρα τους, ώστε να αναζητήσουν μια εργασία στο εξωτερικό ανάξια των προσόντων τους. Αυτή η ομάδα μεταναστών δεν αναλαμβάνουν συνήθως χαμηλόμισθες θέσεις ανειδίκευτων εργατών, ούτε εργάζονται ανασφάλιστοι. Όμως, και οι χώρες υποδοχής αναζητούν εργαζόμενους με υψηλή κατάρτιση (Castles 2006).

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Πολλές θεωρίες και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, προερχόμενες από διάφορα επιστημονικά πεδία, επιχειρούν να εξηγήσουν τα κίνητρα ή τους παράγοντες που οδηγούν σε πληθυσμιακές μετακινήσεις. Επιχειρώντας να ερμηνεύσει τα αίτια της μετανάστευσης **η νεοκλασική θεωρία** (Massey et al. 1993), συνδυάζοντας τη μικρο και τη μακρο προσέγγιση, εστιάζει στις μισθολογικές διαφορές μεταξύ των χωρών υποδοχής και αποστολής, αλλά και στο ρόλο που διαδραματίζει η ορθολογική – ατομική επιλογή και το ανθρώπινο κεφάλαιο για τη μεταναστευτική απόφαση. Διευρύνοντας και εμπλουτίζοντας τις βασικές υποθέσεις της νεοκλασικής θεωρίας, τα νέα οικονομικά της μετανάστευσης αναδεικνύουν τον ρόλο που διαδραματίζει η οικογένεια/νοικοκυριό στη μεταναστευτική απόφαση και τις στρατηγικές που ακολουθεί για τη διαφοροποίηση των πηγών εισοδήματος και υπογραμμίζουν τη σημασία των εμβασμάτων. Παράλληλα, στα πλαίσια της

θεωρίας, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνεται η μεταναστευτική απόφαση.

Αντίθετα, **στη θεωρία του διυισμού ή της κατάτμησης της αγοράς εργασίας** (Reich et al. 1973:359-360), τα αίτια της μετανάστευσης αποδίδονται στη μόνιμη ζήτηση ξένου εργατικού δυναμικού, η οποία απορρέει από ορισμένα εγγενή χαρακτηριστικά των ανεπτυγμένων χωρών και τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα την κατάτμηση των αγορών εργασίας τους. Οι μετανάστες καταλαμβάνουν θέσεις είτε στα κατώτερα τμήματα της «πρωτεύουσας» αγοράς εργασίας, είτε καλύπτουν τις χαμηλόμισθες και τις πιο επισφαλείς θέσεις στη «δευτερεύουσα» αγορά εργασίας, θέσεις τις οποίες έχει εγκαταλείψει ο γηγενής πληθυσμός θεωρώντας τις χαμηλού κύρους.

Η **θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων** (Arango 2000:290-291), επικεντρώνεται στον τρόπο ενσωμάτωσης των «περιφερειακών» περιοχών στο παγκόσμιο σύστημα. Η διεθνής μετανάστευση είναι ένας από τους τρόπους κυριαρχίας του «κέντρου» στην «περιφέρεια» (Castles & Miller 2009:26). Έτσι η διεθνής μετανάστευση απορρέει όχι από τη σύνθεση της αγοράς εργασίας στις εθνικές οικονομίες, αλλά από την ίδια τη διάθρωση της παγκόσμιας οικονομίας, με βάση την οποία η διείσδυση των καπιταλιστικών σχέσεων στις περιφερειακές μη καπιταλιστικές κοινωνίες εντείνει τη μετανάστευση.

Τους μηχανισμούς που συμβάλουν στη διαίωνιση της διεθνούς μετανάστευσης επιχειρεί να ερμηνεύσει η **προσέγγιση των μεταναστευτικών συστημάτων** (Castles & Miller 2009) εστιάζοντας στη μελέτη των «πόλων» μεταξύ των οποίων συντελούνται οι ροές καθώς και στην εξέταση των διασυνδέσεων τους. Βασικό ρόλο διαδραματίζουν οι προγενέστερες σχέσεις και διασυνδέσεις μεταξύ χωρών υποδοχής και αποστολής, πολιτισμικές ή πολιτικές σχέσεις, οι οποίες συντελούν στο σχηματισμό των μεταναστευτικών ροών, ενώ οι μεταναστευτικές κινήσεις

θεωρούνται ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μάκρο και μικρο δομών.

Η θεσμική θεωρία (Massey et al. 1993:450-451), επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ της μετανάστευσης, στους θεσμούς και στους φορείς που συστήνονται σε απάντηση της πρώτης στις χώρες υποδοχής και αναζητεί τους μηχανισμούς αλληλεπίδρασης τους.

Στη θεωρία των μεταναστευτικών δικτύων (Krissman, 2005), εξετάζεται ο ρόλος τους στην διευκόλυνση της εισόδου, στην εγκατάσταση και στην ένταξη των μεταναστών στις χώρες υποδοχής. Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, τα δίκτυα αποτελούν μηχανισμό που κάνει τη μετανάστευση αυτό-διαϊωνιζόμενο φαινόμενο, έχοντας μια πολλαπλασιαστική επίδραση στις ροές και αυξάνοντας τη πιθανότητα νέων μεταναστεύσεων.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (Massey et al. 1993) συμβαδίζει με τις θέσεις της θεωρίας των μεταναστευτικών δικτύων και υπογραμμίζει το γεγονός ότι η μετανάστευση με το πέρασμα του χρόνου αποκτά τη δική της δυναμική, διότι οι οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες που δρουν σωρευτικά στη μεταναστευτική διαδικασία, ξεφεύγουν από τη σφαίρα επιρροής των κυβερνήσεων με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται ο έλεγχος και η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών.

Έρευνες που διεξάγονται σχετικά με τη μετακίνηση εργαζομένων εστιάζουν στα χαρακτηριστικά των μετακινουμένων και τα χαρακτηριστικά του ίδιου του φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων επηρεάζουν τη μετανάστευση (Boijas, 1994). Για παράδειγμα η μετανάστευση είναι περισσότερο διαδεδομένη στους νέους και στους πιο μορφωμένους. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η μετακίνηση εργαζομένων δεν είναι μόνιμη, αλλά αποτελεί προσωρινή μετακίνηση ως αντίδραση σε μια δυναμική οικονομία. Σε κάθε περίπτωση, από αυτή τη

μετακίνηση αποκομίζουν οφέλη και ο μετακινούμενος και η χώρα υποδοχής (Piracha & Vickerman, 2002).

Η κινητικότητα των εργαζομένων δεν επαρκεί ως μηχανισμός προσαρμογής στις ασυμμετρίες που εμφανίζονται μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Puhani, 1999).

Κάθε θεωρία μετανάστευσης αναδεικνύει ορισμένες πτυχές της, συσκοτίζοντας άλλες ενώ μέχρι σήμερα δεν έχει συγκροτηθεί μία συνολική θεωρία μετανάστευσης. Εντούτοις, η σημερινή πολυπλοκότητα και η δυναμική των μεταναστευτικών ροών, προτάσσει ότι η μελέτη και η ερμηνεία της μετανάστευσης δε μπορεί να γίνει εστιάζοντας μόνο σε μία θεωρητική προσέγγιση, αλλά απαιτεί μία διεπιστημονική προσέγγιση που θα λαμβάνει υπόψη τους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που αλληλεπιδρούν στη μεταναστευτική διαδικασία, και οι όψεις του φαινομένου θα πρέπει να μελετώνται όχι αποσπασματικά, με την επικέντρωση σε μία θεωρητική ερμηνεία, αλλά ως τμήμα μίας σύνθετης και ευρύτερης διαδικασίας κοινωνικού μετασχηματισμού.

2.3 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Το Μάιο του 1992 υπογράφει η Συμφωνία Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος (EOX). Σκοπός της Συμφωνίας αυτής είναι η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς που θα καλύπτει όχι μόνο την Ευρωπαϊκή Κοινότητα αλλά και τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ). Έτσι δημιουργείται μια συνολική αγορά 380 εκατ. κατοίκων.

Η Συμφωνία EOX υπεγράφη μεταξύ των 12 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των τότε 6 κρατών μελών της ΕΖΕΣ που ήταν: Αυστρία, Φιλανδία, Ισλανδία, Νορβηγία, Ελβετία και Σουηδία. Πυρήνας της Συμφωνίας EOX αποτελούν οι «τέσσερις ελευθερίες» της Ενιαίας Αγοράς:

1. Ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών,
2. Ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών,
3. Ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και
4. Ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων.

Καλύπτονται επίσης μερικές πολιτικές που υποστηρίζουν την Ενιαία αγορά, όπως ανταγωνισμός και κοινωνική πολιτική, προστασία του καταναλωτή και του περιβάλλοντος, εκπαίδευση καθώς και έρευνα και ανάπτυξη.

Φαίνεται από τα παραπάνω, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί τη μετακίνηση των εργαζομένων. Ενώ, όμως, θα περίμενε κανείς να υπάρχουν υψηλά ποσοστά μετακίνησης, έρευνες δείχνουν ότι η ενδοκοινοτική μετακίνηση εργαζομένων μέχρι πρόσφατα ήταν χαμηλή. Ενώ στις Η.Π.Α. οι εσωτερικές μετακινήσεις εργαζομένων φτάνουν το 2,8% του πληθυσμού, το αντίστοιχο ποσοστό στην Ευρώπη είναι 1,1% για τους Γερμανούς και τους Βρετανούς, και 0,5% για τους Ιταλούς (Blanchflower, 1999). Ο Oswald (1999) αποδίδει το φαινόμενο στη διαφορά των ποσοστών ιδιοκτησίας ακινήτων στην Αμερική και την Ευρώπη, και στις εφαρμοζόμενες πολιτικές των διαφόρων κρατών.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά και η Οικονομική Νομισματική Ένωση παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των ανισοτήτων μεταξύ των χωρών της Ένωσης, αν και δεν έχει επιτευχθεί η μείωσή τους στο βαθμό που αναμενόταν (Abraham and Van Rompuy, 1995).

Πολλοί ερευνητές ανέμεναν ότι η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση θα αύξανε τα κίνητρα για μετακίνηση και θα μείωνε την ανεργία. Μέχρι το 2000, όμως, η κινητικότητα εργαζομένων μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είχε αυξηθεί μετά τη μείωση των περιορισμών το 1993 (Krueger, 2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΑΙΤΙΕΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ

Σήμερα στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας διευκολύνεται και ενθαρρύνεται η κινητικότητα όλων των παραγωγικών συντελεστών. Η σημερινή πραγματικότητα όμως, με την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων, την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και τη δημογραφική έκρηξη, δημιουργεί τους «παράγοντες απόθησης» που καθορίζουν πλέον τις μεταναστατευτικές κινήσεις. Οι επιπτώσεις από την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών είναι ιδιαίτερα σημαντικές.

Τα αίτια της μετανάστευσης είναι πολύμορφα. Οι άνθρωποι μεταναστεύουν για πολλούς λόγους, εκ των οποίων ο κυριότερος είναι για να αποφύγουν τους πιεστικούς παράγοντες της ζωής, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και κοινωνική ανεξαρτησία. Έρευνες δείχνουν ότι τα άτομα μεταναστεύουν για οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς αλλά και για πολιτιστικούς λόγους. Οι διαφορές στα οικονομικά πλεονεκτήματα, όπως για παράδειγμα, οι διαφορές στους μισθούς μεταξύ των χωρών, αποτελούν την κυριότερη αιτία μετακίνησης (Hicks, 1932).

Στη σημερινή εποχή, η μετανάστευση στις χώρες της Ευρώπης από τρίτες χώρες, αναδεικνύεται σε ζήτημα καίριας σημασίας για το δημογραφικό μέλλον, την οικονομική ανάπτυξη και για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η μετανάστευση όμως στην Ευρώπη δεν συνιστά ένα πρόσφατο φαινόμενο, αλλά συνδέεται με μία σειρά από παράγοντες όπως η παγκοσμιοποίηση, οι πολιτικές ανακατατάξεις και συγκρούσεις διεθνώς, οι δημογραφικές και κοινωνικοοικονομικές πιέσεις που υφίστανται οι αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και οι μεταβολές στην αγορά εργασίας, παράγοντες οι οποίοι σε συνδυασμό με τις εφαρμοζόμενες μεταναστευτικές πολιτικές

συνδιαμορφώνουν και αναδιαμορφώνουν τις μεταναστευτικές τάσεις στην Ευρώπη.

Παράλληλα, η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την είσοδο δέκα νέων κρατών μελών, συνέβαλε στην ενίσχυση των μεταναστευτικών ροών από τις χώρες αυτές προς τα υπόλοιπα κράτη-μέλη, αν και η μετανάστευση από τις τρίτες χώρες εξακολουθεί να υπερβαίνει σε μέγεθος την ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα. Η συγκριτική και ιστορική μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ευρώπη επιτρέπουν την διάκριση των κρατών-μελών σε διαφορετικά «μοντέλα» ή τυπολογίες χωρών. Έτσι, ο σύγχρονος μεταναστευτικός χάρτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει εκτός από τις χώρες της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης, τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και τις χώρες της νοτίου Ευρώπης, οι οποίες την τελευταία εικοσαετία μετατράπηκαν από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών. Η εξέλιξη αυτή σηματοδότησε και ανάδειξε μια σειρά από κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς και προκλήσεις, ζητήματα που καλούνται σήμερα να διαχειριστούν οι χώρες αυτές, λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής τους θέσης ως πύλη εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η συζήτηση για τη μετανάστευση στην Ευρώπη σήμερα, στρέφεται όλο και περισσότερο σε ζητήματα ελέγχου των συνόρων και αναχαίτισης των «παράνομων» μεταναστευτικών ροών από τις τρίτες χώρες, συζήτηση η οποία αναζωπυρώνεται σε περιόδους οικονομικής ύφεσης όπου ενισχύονται οι ξενοφοβικές στάσεις και οι ανησυχίες του γηγενούς πληθυσμού για τη σχέση της οικονομικής κρίσης και της μετανάστευσης. Η διαχείριση της μετανάστευσης παραμένει το ζητούμενο σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αλλά η διαχείριση αυτή δεν πρέπει να περιορίζεται πλέον μόνο στον έλεγχο ή στην αναχαίτιση της εισόδου των μεταναστών από τις τρίτες χώρες, αλλά και στην ομαλή ένταξη των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής.

Η Ελλάδα τη δεκαετία του 1990 μετατρέπεται από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Σε αυτό συνέβαλε ο συνδυασμός της γεωγραφική της θέση αλλά και η μορφολογία του εδάφους της που καθιστά τη φύλαξη των συνόρων δύσκολη. Η είσοδος των μεταναστών στη χώρα επηρέασε τη δημογραφική της εικόνα καθώς και την οικονομική της πορεία. Εντούτοις, η εξέλιξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα δεν είναι γραμμική, αλλά τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει αποκτήσει τη δική της δυναμική. Σήμερα, οι Αλβανοί, οι Βούλγαροι, οι Γεωργιανοί, οι Ουκρανοί και οι Ρουμάνοι αποτελούν τις πιο πολυπληθείς εθνικότητες μεταναστών, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των μεταναστών από Ασιατικές και Αφρικανικές χώρες. Ο αλλοδαπός πληθυσμός στη χώρα δε συνιστά ένα ομοιογενές σύνολο αλλά διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με την εθνικότητα, το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, τη γεωγραφική συγκέντρωση και την απασχόληση. Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα θα πρέπει να συνεκτιμηθούν κατά το σχεδιασμό μεταναστευτικών πολιτικών και πολιτικών ένταξης ιδιαίτερα στην παρούσα οικονομική συγκύρια.

Θα μπορούσαμε, να πούμε ότι η βασικότερη αιτία της μετανάστευσης πρέπει να αναζητηθεί στη διαφορά οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές μητροπόλεις και στις χώρες της «περιφέρειας» σ' ένα αιώνα που χαρακτηρίστηκε από συνεχή διεθνοποίηση, τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και διάδοση ιδεολογιών χειραφέτησης με αποτέλεσμα τις πολλαπλές κινητοποιήσεις των πληθυσμών.

Πολλοί είναι και εκείνοι που θεωρούν ότι οι μετακινήσεις εργαζομένων εντείνονται με την παγκοσμιοποίηση, καθώς μια από τις βασικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης είναι και η μετανάστευση. Έτσι, χώρες χωρίς κανένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μπορούν να αναπτύξουν διαφορετικές δομές παραγωγής και να επεκταθούν σε νέες αγορές (Helpman & Krugman, 1985).

Εκτός όμως από τη διαφορά των μισθών ως σημαντικό παράγοντα της μετανάστευσης, υπάρχει και ο παράγοντας του «χρόνου αναζήτησης εργασίας» (Stiglitz, 1974). Όσο επιμηκύνεται ο χρόνος αναζήτησης εργασίας στη χώρα προορισμού, τόσο μειώνεται η πιθανότητα για μετανάστευση.

Το άνοιγμα των οικονομιών και γενικότερα ο διεθνής ανταγωνισμός μπορεί να επηρεάσει τη μετανάστευση. Κατά κανόνα η μετανάστευση διευκολύνεται στα πλαίσια ενός περισσότερο ανοικτού διεθνούς συστήματος, στο βαθμό που οι πλουσιότερες χώρες μπορούν να αναζητούν εξειδικευμένη εργασία από τις φτωχότερες χώρες.

Η διεθνοποίηση λοιπόν της παραγωγής και ο νέος καταμερισμός εργασίας οδήγησε τις αναπτυγμένες χώρες να αυξήσουν τις παραγωγικές επενδύσεις τους προς τις αναπτυσσόμενες χώρες (Πουρναράκης, 2004). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να προσδοκούν οι αναπτυσσόμενες χώρες εξωτερική, διεθνή μετανάστευση, να αλλάξει ο ρόλος του γυναικείου εργατικού δυναμικού και να διαταραχθούν οι παραδοσιακές αγροτικές δομές. Οι άμεσες λοιπόν επενδύσεις των αναπτυγμένων χωρών στις αναπτυσσόμενες προώθησαν το μεταναστευτικό ρεύμα.

Με βάση τις σημερινές εξελίξεις και τάσεις των διεθνών μεταναστευτικών ρευμάτων ενισχύεται η υπόθεση ότι οι οικονομίες του κέντρου θα συνεχίσουν να αποτελούν πόλο ζήτησης μεταναστευτικού δυναμικού, ιδιαίτερα σε φθίνοντες τομείς του δευτερογενούς τομέα και στον τομέα των προσωπικών υπηρεσιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Τα χαρακτηριστικά αλλά και το είδος του μεταναστευτικού δυναμικού που δέχεται στους κόλπους της κάθε χώρα αποτελούν τα βασικά στοιχεία που διαφοροποιούν τις συνέπειες όσο και την αξιολόγηση των συνεπειών της μετανάστευσης.

Με τη μετανάστευση, τμήματα πληθυσμού μετακινούνται σε άλλες χώρες, κατά βάση για την εύρεση εργασίας. Με την άφιξη, επομένως, των μεταναστών ανατρέπονται μια σειρά από ισορροπίες τόσο στη χώρα προέλευσης, όσο και στη χώρα υποδοχής.

Οι νεοεισερχόμενοι εργαζόμενοι έχουν συνήθως θετικές επιπτώσεις στη χώρα που τους υποδέχεται, ειδικά σε χώρες όπως οι Ευρωπαϊκές που εμφανίζουν ραγδαία γήρανση του πληθυσμού (Zimmermann & Klaus, 2004), αλλά και για τον τόπο μας ιδιαίτερα την αναζωογόνηση της επαρχίας και κυρίως των μικρών χωριών. Για τους μετακινούμενους, η μετακίνηση έχει σημαντική θετική επίπτωση στο εισόδημά τους, ενώ για τη χώρα υποδοχής, έχουμε θετική επίπτωση στο ΑΕΠ και αμελητέα μείωση στα εισοδήματα (Brücker, 2007).

Πολλές φορές δημιουργούνται εντάσεις ανάμεσα στις νεοαφιχθείσες ομάδες. Παρόλα αυτά οι μετανάστες συμβάλλουν στην αύξηση του εθνικού προϊόντος, καλύπτουν εργατικές ανάγκες, διευκολύνουν την οικονομική ανάπτυξη και αμβλύνουν τα προβλήματα από τη γήρανση του τοπικού πληθυσμού. Αντίθετα, μάλιστα, με ό,τι πιστεύεται δε φαίνεται να υπάρχει σχέση ανάμεσα στη μετανάστευση και την ανεργία και το ύψος των μισθών, αφού σταδιακά οι ισορροπίες αποκαθίστανται (Coppel et al. 2001).

Αποτελεί αναγνωρίσιμο γεγονός ότι οι μετανάστες συμβάλλουν τόσο στον κοινωνικό και πολιτιστικό εμπλουτισμό της χώρας υποδοχής όσο

και στην επιχειρηματικότητα, επηρεάζοντας τους αντίστοιχους δείκτες εφόσον αυξάνουν την προσφορά εργατικού δυναμικού και συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των ελλείψεων. Σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες η εισροή μεταναστών λειτούργησε ως «τονωτική ένεση» στη συρρίκνωση του ενεργού εργατικού πληθυσμού.

Με την απασχόληση των αλλοδαπών έχουμε μείωση του κόστους παραγωγής, με αποτέλεσμα να έχουμε οικονομικότερο τελικό προϊόν και ενδυνάμωση της επιχειρηματικότητας, επίσης με την αύξηση του πληθυσμού λόγω της μετανάστευσης, έχουμε και αντίστοιχη αύξηση της κατανάλωσης, κάτι που κλείνει θετικά τον κύκλο παραγωγή – διάθεση – κατανάλωση.

Το κυρίαρχο θέμα στον τομέα μετανάστευση, είναι πιθανά η «ξеноφοβία» που έντονα έχει αναπτυχθεί. Οι συνέπειες της παράνομης μετανάστευσης συνοψίζονται στα εξής: Οι παράνομοι μετανάστες αυξάνουν τον ανταγωνισμό στην αγορά εργασίας, στις χαμηλά αμειβόμενες εργασίες και μειώνουν την εξουσία των εργατικών συνδικάτων. Ταυτόχρονα, ζουν στο περιθώριο του κοινωνικού κράτους, αφού εργάζονται ανασφάλιστοι (Duvell, 2006).

Οι μετανάστες, ακόμη και όταν έχουν ενσωματωθεί πλήρως στη χώρα υποδοχής, δεν αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο όπως οι ημεδαποί. Αν και το διεθνές δίκαιο δέχεται ότι οι μετανάστες έχουν δικαίωμα στη μη διακριτική μεταχείρισή τους, δε χαίρουν εκείνων των δικαιωμάτων όπως τα πολιτικά δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Σε περίπτωση δε που καταδικαστούν για την τέλεση ποινικού αδικήματος, επιτρέπεται η απέλασή τους από το κράτος όπου διαμένουν και εργάζονται χωρίς να απαιτείται το εν λόγω κράτος να αιτιολογήσει κατά τρόπο ειδικό γιατί θεωρούνται κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, τη δημόσια τάξη ή τη δημόσια υγεία, δηλαδή τους τρεις λόγους που παραδοσιακά ελέγχουν την κυκλοφορία των ατόμων μεταξύ των κρατών.

Η διερεύνηση των συνεπειών της μετανάστευσης αφορά τόσο τη χώρα προέλευσης μεταναστών, όσο και τη χώρα υποδοχής. Οι συνέπειες για τη χώρα τους είναι θετικές. Περιορίζεται η πίεση από την πληθυσμιακή αύξηση, μειώνεται ο αριθμός των ατόμων που αναζητούν εργασία, εισρέει εισόδημα στη χώρα και σε αρκετές περιπτώσεις η επιστροφή των μεταναστών συνδέεται και με τη μεταφορά γνώσεων.

Όταν αναφέρονται στις οικονομικές επιπτώσεις της μετανάστευσης εννοούν κυρίως τις επιδράσεις στην αγορά εργασίας. Πιστεύεται ότι η χρησιμοποίηση μεταναστών αυξάνει την ανεργία των ανειδίκευτων εργατών, από τη στιγμή που θεωρείται ότι υπάρχει πλήρης υποκατάσταση των ντόπιων ανειδίκευτων εργατών από τους μετανάστες.

Για την Ευρώπη πιστεύεται ότι οι μετανάστες χρησιμοποιούνται ως εύελικτη εφεδρεία σε περιπτώσεις που η κινητικότητα του ντόπιου εργατικού δυναμικού είναι μικρή (Zimmermann & Klaus, 2004). Επίσης, μελέτες για τις επιπτώσεις από τη νόμιμη μετανάστευση λόγω της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις αγορές εργασίας των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρήκαν ότι τόσο το διεθνές εμπόριο, όσο και η κίνηση των κεφαλαίων δεν οδηγούν σε σημαντική εξομοίωση των τιμών των παραγωγικών συντελεστών, συμπεριλαμβανομένων και των μισθών (Boeri & Brücker, 2005). Ως εκ τούτου η επίδραση στους μισθούς των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και της Αυστρίας και Γερμανίας που αναμένεται να δεχτούν πολύ περισσότερους μετανάστες απ' ότι οι άλλες χώρες, θα είναι πολύ μικρή. Οι Hartog και Zorlu (2005) ανέλυσαν τις επιπτώσεις των μεταναστών στην αγορά εργασίας, μελέτησαν με ποιο τρόπο η χρήση των μεταναστών επηρεάζει τους μισθούς των ντόπιων στην Ολλανδία, στη Μ. Βρετανία και στη Νορβηγία. Και βρήκαν ότι υπάρχουν πάρα πολλές μικρές επιπτώσεις που δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με τη συμπληρωματικότητα ή την υποκατάσταση των ντόπιων από τους μετανάστες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Αν και οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων αυξάνουν, η κινητικότητα των εργαζομένων εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένει σχετικά χαμηλή. Ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια είναι η ανασφάλεια του εγχειρήματος και του άγνωστου καθώς και η αβεβαιότητα ως προς τα πλεονεκτήματα του να μετακινείσαι. Ο βασικός παράγοντας που αποτρέπει τους ανθρώπους από τη μετακίνηση είναι ο φόβος απώλειας των κοινωνικών δικτύων τους⁶: το 44% αναφέρει την «απώλεια της άμεσης επαφής με την οικογένεια ή τους φίλους» ως λόγο για τον οποίο δεν επιθυμεί να μετακινηθεί σε άλλη περιφέρεια ή χώρα, ενώ το 27% αναφέρει την «αποστέρωση της στήριξης από την οικογένεια και τους φίλους». Τέτοιου είδους παράγοντες που σχετίζονται με το κοινωνικό δίκτυο αποτελούν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό αντικίνητρο για τη μετακίνηση.

Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγει και πιο πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο του 2009 επίσης από το Ευρωβαρόμετρο⁷. Το 39% των Ευρωπαίων αποθαρρύνονται από το να εργάζονται στο εξωτερικό, γιατί αυτό θα σήμαινε «έξοδο από το σπίτι». Το 27% δεν θέλουν να επιβάλλουν «μεγάλες αλλαγές για τις οικογένειές τους», ενώ το 21% «δεν θέλει να αφήσει τους φίλους τους». «Προβλήματα εκμάθησης μιας νέας γλώσσας» είναι ένα αντικίνητρο για το 19% των Ευρωπαίων ενώ λιγότερο σημαντικοί παράγοντες είναι ότι οι «φίλοι / οικογένεια είχε μια κακή εμπειρία στο εξωτερικό» 3%. Το 4% και πιστεύει ότι «το οικονομικό κλίμα στο εξωτερικό είναι χειρότερο από ό, τι στη δική τους χώρα».

⁶ Έρευνα Ευρωβαρομέτρου (2005)

⁷ Έρευνα Ευρωβαρομέτρου (2009)

Υπάρχουν όμως και πραγματικά, απτά εμπόδια που τα άτομα καλούνται να αντιμετωπίσουν κατά την κινητικότητα τους. Αυτά περιλαμβάνουν πρακτικά, νομικά και διοικητικά εμπόδια, κόστος και διαθεσιμότητα της κατοικίας ή σχολείου, η φορολογία, το κόστος διαβίωσης, η υγεία, η κοινωνική νομοθεσία, απασχόληση των συζύγων και των συνεργατών, φορητότητα των συντάξεων, γλωσσικά εμπόδια καθώς και αναγνώριση των προσόντων σε άλλα κράτη-μέλη.

Λίγο πάνω από τους μισούς Ευρωπαίους σύμφωνα πάλι με το Ευρωβαρόμετρο⁸ αναμένουν ότι «η έλλειψη γλωσσικών δεξιοτήτων» θα είναι μια δυσκολία που αντιμετωπίζουν κατά την εργασία στο εξωτερικό. Μόνο το ένα τέταρτο, 24% αναμένεται να έχουν ή αντιμετωπίζουν «προβλήματα εξεύρεσης εργασίας», ενώ το 16% αναμένουν «δυσκολίες στην εύρεση κατάλληλης στέγασης» ή / και την «προσαρμογή σε ένα διαφορετικό πολιτισμό». Λιγότερα πιθανά προβλήματα αναμένουν με τους «φόρους» ή «πρόσβαση στην εκπαίδευση» ή «φροντίδα για τα παιδιά τους», το 4% των Ευρωπαίων .

Η ενοποίηση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη μετακίνηση εργαζομένων απαιτεί ένα ελάχιστο κοινό πρόγραμμα εκπαίδευσης από τα εθνικά προγράμματα που το απαρτίζουν. Είναι γεγονός ωστόσο ότι, μολονότι υπήρξε σημαντική και ευρύτατη νομοθετική προσπάθεια εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα προβλήματα που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων δεν έχουν πλήρως επιλυθεί, καθώς ανακύπτουν στην ουσία σημαντικότερα κωλύματα τα οποία ακόμα δεν έχουν τύχει πλήρους νομοθετικής ρύθμισης, όπως η προϋπόθεση ύπαρξης συγκεκριμένου τίτλου σπουδών, η προϋπηρεσία στο κράτος μέλος καταγωγής, η ανομοιότητα ως προς τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων από κράτος σε κράτος, οι γλωσσικές διαφορές κ.α.

⁸ Έρευνα Ευρωβαρομέτρου (2009)

Οι μετανάστες συνήθως αναλάμβαναν βαριές και ευκαιριακές εργασίες, είχαν χαμηλότερους μισθούς, δεν καλύπτονταν από κοινωνική ασφάλιση και γινόταν αντικείμενο εκμετάλλευσης. Συχνά είναι ακόμη και τα κρούσματα ρατσισμού. Το γεγονός ότι οι συνθήκες που διαμορφώνονται στις χώρες υποδοχής γίνονται πιο δύσκολες γίνεται φανερό από το ολοένα και αυστηρότερο νομοθετικό πλαίσιο που διαμορφώνουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Katrougalos, 1994-1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ - ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ - ΣΤΟΧΟΙ

6.1 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Το περιεχόμενο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων είναι η χωρίς φραγμούς μετακίνηση από ένα κράτος μέλος σε άλλο κράτος μέλος. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων προβλέπεται από τη Συνθήκη της ΕΟΚ του 1957 και αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές της Ένωσης⁹.

Η Συνθήκη της Ρώμης, που ισχύει από την 1η Ιανουαρίου 1958, έθεσε τα θεμέλια της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ξεκινώντας σαν ένας οργανισμός οικονομικού χαρακτήρα αρχικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση μετεξελίχθηκε σ' ένα οικοδόμημα που σκοπό έχει να εξασφαλίζει υψηλά επίπεδα κοινωνικής προστασίας στους πολίτες.

Μέσα στο βαρύ κλίμα της μεταπολεμικής Ευρώπης, απόλυτη προτεραιότητα είχε το να εξασφαλιστεί η οικονομική ευημερία της Ευρώπης μέσω μιας κοινής αγοράς. Καθώς το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της βελτιώθηκε, οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στράφηκαν στη βελτίωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, και παράλληλα δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην προώθηση της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνίας των πολιτών καθώς και στην καταπολέμηση των διακρίσεων.

Σημαντικές κατακτήσεις στο πλαίσιο αυτό είναι: η νομοθεσία για την ισότητα των φύλων, που αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, την κατάρτιση, την επαγγελματική εξέλιξη και τις συνθήκες εργασίας, καθώς

⁹ Συνθ ΕΟΚ 25/03/1957, Πολιτικές της Κοινότητας Τίτλος III: Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, Κεφάλαιο 1: Οι εργαζόμενοι, αρ. 48.

και την ισότητα της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών, τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και το δικαίωμα σε γονική άδεια.

Η αρχή της ελευθερίας κυκλοφορίας προβλέπεται εξ αρχής από την ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης αλλά συναντάται και σε επόμενες γραπτές αναφορές που εξυπηρετούν τη σύγκλιση των κρατών μελών προς μια υπερεθνική ευρωπαϊκή κοινότητα αλλά και σε αρκετές νομολογιακές αναφορές. Προς αυτή την κατεύθυνση αποσκοπούσε και η εισαγωγή στη Συνθ ΕΚ της διάταξης του αρ. 6, που καθιστά την ιθαγένεια απαγορευτική μορφή διάκρισης ανάμεσα στους πολίτες, καθώς και υπόλοιπη νομοθετική παραγωγή κυρίως ως τα τέλη του 1992 (Μπέσιλα & Παπαγιάννης, 1997).

Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων είναι η χωρίς φραγμούς μετακίνηση από ένα κράτος μέλος σε άλλο κράτος μέλος προς τον σκοπό της αναζήτησης ή άσκησης εργασίας, με εξαίρεση την απασχόληση στη δημόσια διοίκηση. Με βάση το δικαίωμα αυτό, ένας πολίτης κράτους μέλους μπορεί να ζει και να εργάζεται σε οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος και να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα και την ίδια μεταχείριση με τους πολίτες του κράτους αυτού. Ειδικότερες εκφάνσεις του δικαιώματος αποτελούν το δικαίωμα του εργαζόμενου να αποδέχεται κάθε προσφορά εργασίας που του γίνεται, να μετακινείται ελεύθερα εντός της επικράτειας των κρατών μελών και να εισέρχεται με σκοπό την ανάληψη μισθωτής δραστηριότητας στο κράτος μέλος που επιθυμεί. Επιπροσθέτως, ο κοινοτικός εργαζόμενος διατηρεί το δικαίωμα να διαμένει στο κράτος-μέλος της επιλογής του, να αποκτά πρόσβαση στην απασχόληση σύμφωνα με το εθνικό κανονιστικό πλαίσιο χωρίς να υφίσταται καμία διάκριση, να ασκεί την απασχόληση που επέλεξε κάτω από καθεστώς ίσης μεταχείρισης χωρίς να στερείται τα περαιτέρω υπηρεσιακά κι άλλα οφέλη που συνεπάγεται η απασχόληση αυτή για τους ημεδαπούς, όπως και τα παρεπόμενα δικαιώματά του, και τέλος να παραμένει στο κράτος μέλος και μετά το πέρας της εργασίας του σε αυτό.

Αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής της ελευθερίας κυκλοφορίας των εργαζομένων ως προς το προσωπικό παράγοντα, εκτείνεται στα φυσικά πρόσωπα που διατηρούν την υπηκοότητα κάποιου από τα είκοσι επτά κράτη μέλη. Ως προς τον κανόνα της υπηκοότητας υπάρχουν και εξαιρέσεις που αφορούν όμως τα μέλη της οικογένειας του εργαζόμενου υπηκόου κράτους μέλους σε άλλο κράτος μέλος. Αντίθετα, οι υπήκοοι τρίτου κράτους, καθώς και οι πρόσφυγες δεν έχουν τη δυνατότητα να επικαλεστούν την ελευθερία κυκλοφορίας των εργαζομένων προκειμένου να προστατεύσουν τα δικαιώματά τους στη προσπάθειά τους να ασκήσουν εξαρτημένη εργασία σε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αναζήτηση και άσκηση μισθωτής απασχόλησης από την πλευρά του υπηκόου ενός κράτους μέλους σε διαφορετικό κράτος ή η άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας επιτρεπόμενης σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο σχετίζεται σημαντικά με τη δυνατότητα κυκλοφορίας και διαμονής. Στην πράξη, η βασική ελευθερία κυκλοφορίας συνιστά μια καθημερινή πραγματικότητα που απασχολεί τους πολίτες των κρατών μελών αλλά και τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Συνθήκη του Maastricht εισήγαγε την έννοια του ασύλου και της μετανάστευσης οδηγώντας στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) μέσω της οποίας γίνεται προσπάθεια για οργανωμένη αντιμετώπιση του μεταναστευτικού ρεύματος με την κοινοτικοποίηση θεμάτων πολιτικού ασύλου, θεωρήσεις αδειών κτλ σηματοδοτώντας συγχρόνως και το πέρασμα από την οικονομική στην πολιτική ένωση των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Goetchy, 1999).

Το 1999 στο Tampere της Φιλανδίας η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετεί ορισμένες βασικές αρχές σε σχέση με τη μετανάστευση και τη δημιουργία κι ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας με τις χώρες προέλευσης του μεταναστευτικού δυναμικού. Τον Νοέμβριο του 2001 η Επιτροπή παρουσίασε την Ανακοίνωση «για μία Κοινή Πολιτική για την Παράνομη

Μετανάστευση», η οποία αποτέλεσε και τη βάση για το Πρόγραμμα Δράσης που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Laeken το 2001.

Σημαντικό ρόλο στη θεσμοθέτηση της ελεύθερης μετακίνησης εργαζομένων έπαιξε και η στρατηγική της Λισσαβόνας. Οι στόχοι της Λισσαβόνας καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, αναγνωρίζοντας τον αλληλένδετο χαρακτήρα των θεμάτων όπως η ανταγωνιστικότητα, οι τεχνολογικές αλλαγές, η απασχόληση, η κοινωνική δικαιοσύνη και η προστασία του περιβάλλοντος. Οι στόχοι της Λισσαβόνας βασίζονται στους παρακάτω έξι βασικούς άξονες:

- ✓ Υποστήριξη της επιχειρηματικότητας και των μικρών επιχειρήσεων.
- ✓ Ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση.
- ✓ Διασύνδεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω δικτύων.
- ✓ Προσφορά περισσότερων και καλύτερων εργασιών.
- ✓ Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και
- ✓ Εξασφάλιση μελλοντικής ευημερίας με ένα αειφόρο περιβάλλον.

6.2 ΕΥΡΩΠΗ 2020

Σύμφωνα με τον José Manuel Barroso - Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την 5ετία 2010-2015 *«Η “Ευρώπη 2020” είναι η αναπτυξιακή στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ερχόμενη δεκαετία. Σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο, θέλουμε η Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει μια έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία. Αυτές οι τρεις αλληλοσυμπληρούμενες προτεραιότητες θα βοηθήσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη να επιτύχουν υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής.»*

Πιο συγκεκριμένα, η Ένωση έθεσε πέντε φιλόδοξους στόχους – για την απασχόληση, την καινοτομία, την εκπαίδευση, την κοινωνική ένταξη και το κλίμα/την ενέργεια – προς επίτευξη μέχρι το 2020. Κάθε κράτος μέλος έχει υιοθετήσει τους δικούς του εθνικούς στόχους σε κάθε έναν από αυτούς τους τομείς. Συγκεκριμένες δράσεις τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε εθνικό επίπεδο στηρίζουν τη στρατηγική αυτή»

Πιο συγκεκριμένα μέσω της στρατηγικής 2020 η Ευρώπη έχει βρει νέους μοχλούς για την ενίσχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Τα προβλήματα των τομέων αυτών αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο των 7 εμβληματικών πρωτοβουλιών.

Μια από τις 7 εμβληματικές πρωτοβουλίες είναι η «Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς» που σημαίνει:

- ✓ Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης στην Ευρώπη – περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας, ιδίως για τις γυναίκες, τους νέους και τους εργαζομένους μεγαλύτερης ηλικίας.
- ✓ Βοήθεια στα άτομα όλων των ηλικιών να προετοιμαστούν και να μπορέσουν να διαχειριστούν τις αλλαγές, μέσω επενδύσεων σε δεξιότητες και επαγγελματική κατάρτιση.
- ✓ Εκσυγχρονισμό των αγορών εργασίας και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας.
- ✓ Διασφάλιση ότι ολόκληρη η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αποκομίσει τα οφέλη της ανάπτυξης.

Οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς

1. Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών και των ανδρών ηλικίας 20-64 ετών να φθάσει στο 75% έως το 2020 – ιδίως με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην αγορά εργασίας των γυναικών, των νέων, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και χαμηλής ειδίκευσης, καθώς και των νόμιμων μεταναστών.

2. Να βελτιωθεί το επίπεδο εκπαίδευσης, ειδικότερα:
 - i. Να μειωθεί το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου σε ποσοστό κατώτερο του 10%.
 - ii. Να αυξηθεί σε τουλάχιστον 40% το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών που ολοκληρώνουν την τριτοβάθμια ή ισοδύναμη εκπαίδευση.
3. Να μειωθεί κατά τουλάχιστον 20 εκατομμύρια ο αριθμός των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας ή απειλούνται με φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό.

Πώς η Ευρωπαϊκή Ένωση θα δώσει ώθηση στην χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη:

Μέσω δύο εμβληματικών πρωτοβουλιών:

1. Της ατζέντας για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας που απευθύνεται: σε μεμονωμένα άτομα, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να αποκτήσουν νέες δεξιότητες, να προσαρμόζονται στις αλλαγές της αγοράς εργασίας και να αλλάζουν με επιτυχία επάγγελμα στην κοινωνία στο σύνολό της, εκσυγχρονίζοντας τις αγορές εργασίας ώστε να αυξηθεί το επίπεδο απασχόλησης, να μειωθεί η ανεργία, να αυξηθεί η παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού και να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των κοινωνικών προτύπων μας.
2. Της ευρωπαϊκής πλατφόρμας κατά της φτώχειας διασφάλιση οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής εγγύηση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να ζουν αξιοπρεπώς και να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία παροχή βοήθειας στους πολίτες για να ενταχθούν στις κοινότητες όπου ζουν, να μορφωθούν, να βρουν δουλειά και να

έχουν πρόσβαση σε κοινωνικά οφέλη. Με την περιφερειακή ανάπτυξη και τις επενδύσεις προάγεται επίσης η ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, καθώς μειώνονται οι ανισότητες μεταξύ των περιφερειών και τα οφέλη της ανάπτυξης φθάνουν σε κάθε γωνιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γιατί χρειάζεται η Ευρώπη μια ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς:

- I. Απασχόληση
 - i. Το εργατικό δυναμικό της Ευρώπης συρρικνώνεται ως αποτέλεσμα των δημογραφικών αλλαγών –λιγότεροι εργαζόμενοι συντηρούν έναν ολοένα μεγαλύτερο αριθμό ανενεργών ατόμων.
 - ii. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να αυξήσει το συνολικό ποσοστό απασχόλησης: το ποσοστό απασχόλησης είναι ιδιαίτερα χαμηλό για τις γυναίκες (63% έναντι 76% για τους άνδρες ηλικίας 20-64) και για τους εργαζόμενους μεγαλύτερης ηλικίας, 55-64 ετών (46% έναντι 62% στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία).
 - iii. Οι Ευρωπαίοι εργάζονται λίγες ώρες – κατά 10% λιγότερες σε σύγκριση με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία.
 - iv. Η οικονομική κρίση προκάλεσε υψηλή ανεργία ανάμεσα στους νέους – πάνω από 21% – και έκανε δυσκολότερη την εύρεση εργασίας για τους ανέργους.
- II. Δεξιότητες
 - i. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση περίπου 80 εκατομμύρια άτομα έχουν ελάχιστες ή βασικές δεξιότητες και επωφελούνται λιγότερο από τις δυνατότητες της διά βίου μάθησης σε σχέση με τα πιο μορφωμένα άτομα.
 - ii. Έως το 2020, 16 εκατ. περισσότερες θέσεις εργασίας θα απαιτούν υψηλά προσόντα, ενώ οι θέσεις εργασίας που απαιτούν ειδικευση χαμηλού επιπέδου θα μειωθούν κατά 12 εκατομμύρια.

iii. Η απόκτηση και τελειοποίηση νέων δεξιοτήτων είναι όλο και πιο σημαντικές.

III. Καταπολέμηση της φτώχειας

Ακόμη και πριν από την κρίση, 80 εκατ. άτομα αντιμετώπιζαν την απειλή της φτώχειας, μεταξύ των οποίων και 19 εκατ. παιδιά. Το 8% των εργαζομένων ζει κάτω από το όριο της φτώχειας.

6.3 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Τα τελευταία 40 έτη η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων εξελίσσεται συνεχώς και ενισχύεται σταθερά. Η θεμελιώδης αυτή ελευθερία, η οποία αρχικά αφορούσε τον ενεργό πληθυσμό, επεκτάθηκε σταδιακά για να συμπεριλάβει και άλλα τμήματα του πληθυσμού και αποτελεί, σήμερα, ένα από τα πιο σημαντικά ατομικά δικαιώματα που η Ευρωπαϊκή Ένωση εγγυάται στους πολίτες της.

Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων κατοχυρώνεται στο άρθρο 45 (πρώην άρθρο 39 ΕΚ) της συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχει εξελιχθεί μέσω του παράγωγου δικαίου (κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και οδηγία 2004/38/ΕΚ καθώς και οδηγία 2005/36/ΕΚ) και μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το υφιστάμενο σώμα της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον εν λόγω τομέα παρέχει στους ευρωπαίους πολίτες το δικαίωμα να μετακινούνται ελεύθερα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για λόγους εργασίας και προστατεύει τα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων και των μελών της οικογένειάς τους¹⁰.

¹⁰ Η νομοθεσία της ΕΕ για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εφαρμόζεται στους πολίτες της ΕΕ και στα μέλη της οικογένειάς τους, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια των τελευταίων.

Στον εξελισσόμενο αυτό τομέα, όπου η αλλαγή καθορίζεται από την πολιτική της αγοράς εργασίας, τη δομή της οικογένειας και τη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η ελεύθερη κυκλοφορία όχι μόνον συμβάλλει στην επίτευξη της ενιαίας αγοράς, αλλά έχει και σημαντική κοινωνική διάσταση, καθώς προάγει την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ενσωμάτωση των διακινούμενων εργαζομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα κράτη μέλη υποδοχής.

Ο καθορισμός του ατομικού πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και των όρων εφαρμογής της εν λόγω νομοθεσίας προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ διακινούμενων μισθωτών εργαζομένων και άλλων κατηγοριών πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μη ενεργά πρόσωπα, μη μισθωτοί και αποσπασμένοι εργαζόμενοι).

Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων δίνει σε κάθε πολίτη το δικαίωμα να μετακινείται ελεύθερα σε άλλο κράτος μέλος για να εργαστεί και να διαμένει εκεί για το σκοπό αυτό και τον προστατεύει από διακρίσεις ως προς την απασχόληση, την αμοιβή και άλλους όρους εργασίας σε σχέση με τους συναδέλφους τους που είναι υπήκοοι του εν λόγω κράτους μέλους.

Πρέπει να γίνεται διάκριση της ελεύθερης κυκλοφορίας από την ελευθερία παροχής υπηρεσιών, η οποία περιλαμβάνει το δικαίωμα των επιχειρήσεων να παρέχουν υπηρεσίες σε άλλο κράτος μέλος και, για αυτό τον σκοπό, στέλνουν («αποσπούν») τους δικούς τους εργαζόμενους στο εν λόγω κράτος μέλος προσωρινά για να εκτελέσουν τις αναγκαίες εργασίες.

Οι αποσπασμένοι εργαζόμενοι στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών καλύπτονται από την οδηγία 96/71/EK, η οποία καθορίζει έναν «σκληρό πυρήνα» των σαφώς καθορισμένων όρων και συνθηκών εργασίας και απασχόλησης για την ελάχιστη προστασία των εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των ελάχιστων αμοιβών, με τον οποίο πρέπει να συμμορφώνεται ο πάροχος των υπηρεσιών στο κράτος μέλος υποδοχής.

Ενώ, κατά το παρελθόν, θεωρείτο ότι τα πρόσωπα που αναζητούν εργασία πρέπει να αντιμετωπίζονται επί ίσοις όροις με τους υπηκόους μόνον όσον αφορά την πρόσβαση στην εργασία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εισαγωγή της υπηκοότητας της Ένωσης συνεπάγεται ότι πρέπει επίσης να τυγχάνουν ίσης μεταχείρισης όσον αφορά τις παροχές χρηματικής φύσης που αποσκοπούν να διευκολύνουν την πρόσβαση στην απασχόληση στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής .

Ενώ οι εθνικοί νομοθέτες εξακολουθούν να είναι αρμόδιοι για τον καθορισμό της φύσης της σχέσης με τις αγορές εργασίας τους, πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. Τα κριτήρια δεν πρέπει να υπερβαίνουν ό,τι είναι αναγκαίο για να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι το υπό εξέταση πρόσωπο πράγματι αναζητά εργασία στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής. Η προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεπάγεται επίσης ότι τα εν λόγω κριτήριά τους γνωστοποιούνται εκ των προτέρων και ότι μπορούν να ασκήσουν προσφυγή δικαστικής φύσης.

Το άρθρο 24 παράγραφος 2 της οδηγίας επιτρέπει στα κράτη-μέλη να μην χορηγούν στα άτομα που αναζητούν εργασία κοινωνική πρόνοια κατά τους πρώτους τρεις μήνες διαμονής ή για μεγαλύτερη περίοδο. Ωστόσο, η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατέστησε σαφές σε περαιτέρω απόφαση ότι οι παροχές οικονομικής φύσης που προορίζονται να διευκολύνουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας δεν μπορούν να θεωρούνται «κοινωνικές παροχές» υπό την έννοια του εν λόγω άρθρου. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, συνεπώς, ότι οι αναζητούντες εργασία πρέπει να απολαύουν ίσης μεταχείρισης όσον αφορά την πρόσβαση στις παροχές που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Για να καθοριστεί κατά πόσον μια ειδική παροχή βάσει της εθνικής νομοθεσίας αποσκοπεί να διευκολύνει την πρόσβαση στην αγορά

εργασίας, ο στόχος πρέπει να εξετάζεται αναλόγως των αποτελεσμάτων της και όχι βάση της τυπικής δομής της.

Η ένταξη των αναζητούντων εργασία στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης όσον αφορά ορισμένες παροχές αποτελεί εγγύηση καλύτερης προστασίας για εκείνους οι οποίοι ενδέχεται να βρεθούν σε πιο ευάλωτη κατάσταση για ορισμένο χρονικό διάστημα και αποτελεί ένα πρακτικό βήμα προς την επίτευξη της κοινωνικής Ευρώπης.

Το άρθρο 45 της συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύει κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας. Αυτό περιλαμβάνει όχι μόνον τις άμεσες διακρίσεις λόγω ιθαγένειας, αλλά και τις έμμεσες διακρίσεις οι οποίες, με την εφαρμογή άλλων κριτηρίων διαφοροποίησης, οδηγούν στην πράξη στο ίδιο αποτέλεσμα. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι ακόμα και αν ορισμένα κριτήρια εφαρμόζονται ανεξαρτήτως ιθαγένειας, πρέπει να θεωρούνται ότι συνιστούν έμμεση διάκριση εάν υπάρχει ο κίνδυνος να θέτουν τους διακινούμενους εργαζομένους σε ιδιαίτερα μειονεκτική θέση. Κοινά παραδείγματα έμμεσων διακρίσεων είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα ειδικό επίδομα που εξαρτάται από την προϋπόθεση της διαμονής ή από γλωσσικές γνώσεις για ορισμένες θέσεις εργασίας, τις οποίες ενδέχεται, εξ ορισμού, να ικανοποιούν ευκολότερα οι ημεδαποί σε σχέση με τους αλλοδαπούς.

Η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων αποσκοπεί να διευκολύνει την άσκηση μισθωτής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση από υπηκόους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνεπώς, η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύει τυχόν εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, όπως τα μέτρα που μπορεί να θέσουν σε μειονεκτική θέση τους υπηκόους της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίοι ασκούν οικονομική δραστηριότητα με σχέση εργασίας στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους, ακόμα και εάν

τέτοια μέτρα εφαρμόζονται ανεξάρτητα από την ιθαγένεια του εργαζόμενου (π.χ. υψηλό κόστος μεταγραφής για επαγγελματίες ποδοσφαιριστές και εκπτώσεις φόρου).

6.4 EURES

Το Eures - European Employment Services (Ευρωπαϊκές Υπηρεσίες Απασχόλησης) - είναι η ευρωπαϊκή δικτυακή πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα. Ιδρύθηκε το 1993 ως ένα δίκτυο σύνδεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης των χωρών που συμμετέχουν σε αυτό. Σήμερα μέσω της δικτυακής πύλης προσφέρονται άμεσα σε όλους τους Ευρωπαίους πολίτες πληροφορίες -και μάλιστα στη μητρική τους γλώσσα-, για το σύνολο των κενών θέσεων εργασίας που έχουν αναγγελθεί από τις δημόσιες Υπηρεσίες Απασχόλησης.

Το δίκτυο Eures είναι ένα δίκτυο συνεργασίας που διαμορφώθηκε για να διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων μέσα στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο.

Οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν το δικαίωμα να αναζητούν εργασία σε άλλο κράτος μέλος και να λαμβάνουν την ίδια βοήθεια από την εθνική υπηρεσία απασχόλησης όπως και οι υπήκοοι του εν λόγω κράτους μέλους. Παρέχει ενημέρωση, συμβουλές και βοήθεια για τοποθέτηση και πρόσληψη, πέραν της αντιστοίχισης βιογραφικών σημειωμάτων και κενών θέσεων εργασίας. Οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται από τους συμβούλους του Eures στις δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης καθώς και από άλλο προσωπικό των οργανισμών – εταίρων του Eures που συμμετέχουν στη διαδικασία. Το Eures διαθέτει επίσης δικτυακό τόπο στον οποίο οι πολίτες μπορούν να έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικές προκηρύξεις θέσεων εργασίας και να βάλουν τα βιογραφικά τους σημειώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

7.1 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η σημασία που έχει η κινητικότητα για τους Ευρωπαίους υπευθύνους χάραξης της πολιτικής αναδεικνύεται στην απόφαση ανακήρυξης του 2006 ως «Ευρωπαϊκού έτους για την κινητικότητα των εργαζομένων». Για να αντληθούν περισσότερα στοιχεία σχετικά με την έκταση της γεωγραφικής και επαγγελματικής κινητικότητας των Ευρωπαίων πολιτών, και σχετικά με τις μελλοντικές προθέσεις τους, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδότησε μια ειδική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, η οποία διεξήχθη στα τέλη του 2005 στα 25 κράτη μέλη, από τα οποία αποτελείτο τότε η Ένωση. Σε αυτή την έρευνα εξετάστηκαν οι παράγοντες υποκίνησης και τα εμπόδια στην κινητικότητα στην Ευρώπη, καθώς και οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες των μοντέλων κινητικότητας.

Βασικά ευρήματα¹¹

- ✓ Τα παρόντα επίπεδα γεωγραφικής κινητικότητας είναι χαμηλά. Παρά το γεγονός ότι αποδέχονται την κινητικότητα ως έννοια, οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι πιθανό να αυξήσουν σημαντικά την πραγματική κινητικότητά τους στο άμεσο μέλλον. Η μετακίνηση εκτός των συνόρων αποτελεί πρόκληση για τους ενδεχόμενους διακινούμενους εργαζόμενους: διατρέχουν τον κίνδυνο απώλειας της στήριξης των κοινωνικών δικτύων τους, και η εξεύρεση μιας νέας θέσης εργασίας αποτελεί πρόκληση, όπως και οι συναλλαγές με τα διοικητικά συστήματα μιας άλλης χώρας.

¹¹ Έρευνα Ευρωβαρομέτρου (2005)

- ✓ Τα διάφορα κράτη μέλη έχουν διαφορετικές προθέσεις κινητικότητας. Οι ανησυχίες σχετικά με μια έξοδο εργαζομένων από τα 10 νέα κράτη μέλη στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 είναι υπεραπλουστευτικές: οι πολίτες στις διάφορες χώρες των 10 νέων κρατών μελών έχουν πολύ διαφορετικές προθέσεις όσον αφορά την επιθυμία τους να μετακινηθούν εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πράγματι, σε τέσσερις από τις εν λόγω χώρες, οι πολίτες έχουν πολύ χαμηλότερες προθέσεις κινητικότητας από ό,τι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.
- ✓ Οι νέοι και μορφωμένοι εργαζόμενοι είναι αυτοί που τείνουν να μετακινούνται περισσότερο. Η πλειονότητα των διακινούμενων εργαζομένων είναι νέοι και διαθέτουν σημαντικά υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από εκείνους που δεν έχουν την πρόθεση να μετακινηθούν. Η εισροή δραστήριων και έμπειρων εργαζομένων θα είναι όφελος για τη χώρα υποδοχής, αλλά απώλεια για τη χώρα καταγωγής τους.
- ✓ Η κινητικότητα συνάδει με την οικονομική επιτυχία. Για τις εθνικές οικονομίες, τα υψηλότερα επίπεδα γεωγραφικής και επαγγελματικής κινητικότητας συνδυάζονται με υψηλότερα ποσοστά ανάπτυξης του ΑΕΠ, υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης και χαμηλότερα ποσοστά μακροπρόθεσμης ανεργίας. Για το άτομο, η διαπεριφερειακή επαγγελματική κινητικότητα συνδυάζεται με υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης και καλύτερη πρόσβαση σε μόνιμη απασχόληση, ενώ η επαγγελματική κινητικότητα συνδυάζεται με την επαγγελματική αναβάθμιση.
- ✓ Υψηλό ενδεχόμενο εκροών πολιτών από τα 10 νέα κράτη μέλη. Παρότι τα εθνικά ποσοστά αυτών που σκοπεύουν να μετακινηθούν από τα 10 νέα κράτη μέλη είναι χαμηλά, οι απόλυτοι αριθμοί μπορεί να είναι αρκετά σημαντικοί. Ποσοστό μεταξύ 2,4% και 3,6% του

πληθυσμού σε ηλικία εργασίας στην Πολωνία εξέφρασε τη σαφή του πρόθεση να μετακινηθεί σε άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την επόμενη πενταετία. Με πληθυσμό σε ηλικία εργασίας που αγγίζει τα 25 εκατομμύρια, αυτό σημαίνει ενδεχόμενες εκροές μεταξύ 600.000 και 900.000 ατόμων στο διάστημα 2006 έως 2010. Επιπλέον, τα ευρήματα δείχνουν ότι τα μελλοντικά επίπεδα γεωγραφικής κινητικότητας ενδέχεται να είναι υψηλότερα από τα σημερινά.

- ✓ Διαφορές μεταξύ δηλώσεων και πρακτικής. Ενώ οι Ευρωπαίοι πολίτες αντιμετωπίζουν πολύ θετικά τη γεωγραφική κινητικότητα, η συντριπτική πλειονότητά τους (σχεδόν 70%) δεν έχει την πρόθεση να μετακινηθεί στο εγγύς μέλλον.
- ✓ Η γεωγραφική και η επαγγελματική κινητικότητα είναι αλληλένδετες. Οι χώρες με υψηλά επίπεδα γεωγραφικής κινητικότητας έχουν επίσης υψηλά επίπεδα επαγγελματικής κινητικότητας.
- ✓ Ο τύπος του καθεστώτος κοινωνικής πρόνοιας επηρεάζει το επίπεδο κινητικότητας. Τα φιλελεύθερα κράτη πρόνοιας (Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία) και τα καθεστάτα σοσιαλδημοκρατικού τύπου (Κάτω Χώρες και σκανδιναβικές χώρες) εμφανίζουν τα υψηλότερα επίπεδα επαγγελματικής κινητικότητας.
- ✓ Όλοι οι εργαζόμενοι δεν είναι ίσοι. Φαίνεται να υπάρχει μια διττή αγορά εργασίας, με περισσότερους ευάλωτους εργαζόμενους να εκτίθενται σε περισσότερες αναγκαστικές επαγγελματικές αλλαγές σε σύγκριση με τους εργαζομένους που διαθέτουν περισσότερα προσόντα ή καλύτερη προστασία.

Η κοινωνικοοικονομική εξαθλίωση, είναι ο πιο σημαντικός λόγος μετανάστευσης, σε συνδυασμό με τη μεγάλη ανεργία στις χώρες προέλευσης. Όσο μεγαλώνουν οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μεταξύ

των χωρών, εντείνονται οι δημογραφικές πιέσεις και οι πολιτικοί θεσμοί γίνονται ασταθείς και καταπιεστικοί, τόσο οι πληθυσμοί θα επιδιώκουν καλύτερο μέλλον σε άλλη χώρα, προσδοκώντας την εύρεση εργασίας και τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου αν όχι την επιβίωσή τους.

Τα στοιχεία αυτά έρχεται να επιβεβαιώσει και να ενισχύσει νεότερη έρευνα του Ευρωβαρομέτρου στο τέλος του 2009. Σύμφωνα λοιπόν με τα νέα στοιχεία:

- ✓ Η πλειοψηφία των Ευρωπαίων πιστεύουν ότι η μετακίνηση είναι καλό για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το 50% πιστεύει ότι είναι καλό για την οικονομία, την αγορά εργασίας, καθώς και για τα άτομα, αλλά λίγοι είναι αυτοί που πιστεύουν ότι η κινητικότητα είναι καλή για τις οικογένειες τους.
- ✓ Παρά αυτές τις απόψεις, ένα σχετικά μικρό ποσοστό 10% των ερωτηθέντων έχει πραγματικά ζήσει και εργαστεί στο εξωτερικό. Το 13% ήταν στο εξωτερικό για εκπαίδευση ή κατάρτιση, αλλά το 41% έχουν ένα φίλο ή συγγενή που έχει ζήσει και εργάζεται σε άλλη χώρα .
- ✓ Η εμπειρία στο εξωτερικό, είτε πρόκειται για εργασία ή σπουδές, κάνει τους ανθρώπους πιο θετικούς στο να εξετάσουν την πιθανότητα μετακίνησής τους στο εξωτερικό για εργασία στο μέλλον. Έχοντας έναν συγγενή ή φίλο που έχει ζήσει ή εργαστεί στο εξωτερικό προδιαθέτει θετικά τους ανθρώπους να εξετάσουν τη μετακίνησή τους στο εξωτερικό.
- ✓ Περίπου το ένα τρίτο των Ευρωπαίων 34%, πιστεύουν ότι θα βρουν μια θέση εργασίας σε άλλη χώρα καλύτερη από ότι στη δική τους χώρα. Κοντά στο ένα στους πέντε (17%) προβλέπει να εργάζεται στο εξωτερικό στο μέλλον.
- ✓ Οι περισσότεροι Ευρωπαίοι που προτίθενται να εργαστούν στο εξωτερικό σχεδιάζουν να το κάνουν σε λίγα χρόνια.

- ✓ Η πλειοψηφία των ατόμων που σχεδιάζουν να εργαστούν στο εξωτερικό δεν έχουν ακόμη προβεί σε συγκεκριμένες προετοιμασίες, αν και το 26% έχουν μάθει μια νέα γλώσσα.
- ✓ Οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Αυστραλία είναι οι τρεις πιο δημοφιλείς προορισμοί για αυτούς που σκοπεύουν να εργαστούν στο εξωτερικό.
- ✓ Οι προσωπικές επαφές και το Διαδίκτυο είναι οι πιο πιθανές πηγές πληροφοριών. Το 21% των Ευρωπαίων θα χρησιμοποιήσουν για να βρουν μια θέση εργασίας στο εξωτερικό ένα Δημόσιο Οργανισμό Απασχόλησης, ενώ το 12% έχει ακούσει για το EURES (Ευρωπαϊκές Υπηρεσίες Απασχόλησης).
- ✓ Οι Ευρωπαίοι που ζουν σε ΝΚΜ12 χώρες έχουν περισσότερες πιθανότητες να εργαστούν στο εξωτερικό λόγω οικονομικών κριτηρίων, ενώ εκείνοι στην ΕΕ των 15 χωρών επηρεάζονται περισσότερο από τον τρόπο ζωής και από πολιτισμικούς παράγοντες.
- ✓ Η ανεργία είναι επίσης ένα ισχυρό κίνητρο για την κινητικότητα - σχεδόν οι μισοί θα εξέταζαν τη μετακίνησή τους σε περιοχές ή χώρες για να βρουν δουλειά από το να μην έχουν δουλειά. Ωστόσο, τα οικονομικά κίνητρα δεν είναι η κυρίαρχη θεώρηση για όλους τους Ευρωπαίους. Το 28% των Ευρωπαίων δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει στο εξωτερικό ανεξάρτητα από τα χρήματα που του προσφέρονται.

Η ένταξη των νέων κρατών - μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση -της Πολωνίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Σλοβακίας, Σλοβενίας, Λιθουανίας, Εσθονίας, Λετονίας, Κύπρου και Μάλτας και έπειτα της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας- επηρέασε την κινητικότητα εργαζομένων στο εσωτερικό της Ευρώπης. Με την ένταξη των νέων χωρών οι υπήκοοι τους απέκτησαν το

δικαίωμα της ελευθερίας μετακίνησης και εγκατάστασης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σύμφωνα με έκθεση της Eurostat¹² και δη πραγματικά στοιχεία, το 2011, 33,3 εκατομμύρια ξένοι πολίτες ζούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 κρατών μελών, ποσοστό που αντιπροσωπεύει το 6,6% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27. Από αυτό τα 12,8 εκατομμύρια είναι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ζουν/μετακινήθηκαν σε άλλο κράτος μέλος, δηλαδή το 2,5% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27, και 20,5 εκατομμύρια μη πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή το 4,1% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27.

Η υψηλότερη αναλογία των αλλοδαπών πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το έχουν το Λουξεμβούργο, η Κύπρος, το Βέλγιο και η Ιρλανδία.

Το 2011 (Eurostat, 2012) , οι μεγαλύτεροι αριθμοί ξένων πολιτών καταγράφηκαν στη Γερμανία (7,2 εκατομμύρια άτομα ή το 9% του συνολικού πληθυσμού), στην Ισπανία (5,7 εκατ. ή 12%), στην Ιταλία (4,6 εκατ. ή 8%), το Ηνωμένο Βασίλειο (4,5 εκατ. ή 7%) και στη Γαλλία (3,8 εκατ. ή 6%). Συνολικά, πάνω από το 75% των ξένων υπηκόων στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 ζούσαν σε αυτά τα πέντε Κράτη.

Μεταξύ των 27 κρατών μελών(Eurostat, 2012), το υψηλότερο ποσοστό αλλοδαπών παρατηρήθηκε σε Λουξεμβούργο (43% του συνολικού πληθυσμού) και ακολουθούν η Κύπρος (20%), τη Λετονία (17%) και η Εσθονία (16%). Το ποσοστό των αλλοδαπών πολιτών ήταν λιγότερο από 2% στην Πολωνία, τη Βουλγαρία, τη Λιθουανία και τη Σλοβακία.

Εστιάζοντας στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat, 2012), στο Λουξεμβούργο καταγράφηκε το υψηλότερο ποσοστό των αλλοδαπών πολιτών (37% του συνολικού πληθυσμού) και ακολουθούν η Κύπρος (13%), το Βέλγιο και η Ιρλανδία (από 7%), Ισπανία (5%) και η Αυστρία (4%).

¹² Eurostat 105/2012 - 11 July 2012

Το 2011 (Eurostat, 2012) σχεδόν 50 εκατομμύρια γεννημένοι σε χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης ζούσαν σε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 48,9 εκατομμύρια γεννημένων στο εξωτερικό ζουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 κρατών μελών. Από αυτούς 16,5 εκατομμύρια διαμένουν σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από εκείνο στο οποίο γεννήθηκαν (3,3% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και 32,4 εκατομμύρια γεννήθηκαν σε χώρα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 (6,4% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Συνολικά, γεννημένοι στο εξωτερικό αντιπροσώπευαν το 9,7% του συνολικού πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27.

Σύμφωνα με προβλέψεις της Eurostat η αύξηση του πληθυσμού μέχρι το 2025 στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα οφείλεται κυρίως σε καθαρή μετανάστευση από τρίτες χώρες, δεδομένου ότι ο συνολικός αριθμός των θανάτων θα υπερβαίνει τον συνολικό αριθμό γεννήσεων από το 2010. Μετά το 2025, η επίπτωση της καθαρής μετανάστευσης δεν θα αντισταθμίζει τη φυσική μείωση. Μερικά κράτη μέλη (Γερμανία, Ουγγαρία, Ιταλία, Λετονία) γνωρίζουν ήδη μείωση του πληθυσμού σε ηλικία απασχόλησης, ενώ σε άλλα αυτό θα συμβεί αργότερα. Η μετανάστευση δεν παρέχει αυτή καθαυτή μακροπρόθεσμη λύση στην πτώση της γεννητικότητας και τη γήρανση του πληθυσμού, αλλά αποτελεί ένα από τα διαθέσιμα εργαλεία εντός ενός ευρύτερου φάσματος πολιτικών.

Οι αλλαγές στις κοινωνίες παγκοσμίως, καθώς και οι νέες οικονομικές εξελίξεις οδηγούν σε ένα νέο τύπο μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού.

Οι νέες ανάγκες που δημιουργήθηκαν, εξαιτίας του γεγονότος ότι απαιτείται περισσότερη ευελιξία στην παραγωγή και την αγορά εργασίας, οδήγησαν στις παρακάτω μεταβολές στις συνθήκες της αγοράς εργασίας:

- ✓ Πτώση του ρυθμού ανόδου της βιομηχανικής απασχόλησης.
- ✓ Αύξηση της αυτοαπασχόλησης τόσο στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα.

- ✓ Εισαγωγή ευέλικτων μορφών απασχόλησης και ευέλικτων διευθετήσεων στην εργασιακή διαδικασία και στην αγορά εργασίας.
- ✓ Παρακμή κλάδων της βαριάς βιομηχανίας και των αντίστοιχων γεωγραφικών περιοχών.
- ✓ Άνοδος της μακροχρόνιας ανεργίας.
- ✓ Ενιαία Ευρωπαϊκή πολιτική η οποία κινείται προς την κατεύθυνση του περιορισμού της μετανάστευσης.

Μπορούμε να συνοψίσουμε, αναφέροντας ότι η κινητικότητα προς τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυξάνεται, αν και η αύξηση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις μετακινήσεις εργαζομένων από χώρες εκτός της Ένωσης. Η ενιαία εσωτερική αγορά της Ευρώπης επιδιώκει τη μετακίνηση εργαζομένων για να αντιμετωπίσει τις συνθήκες του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Όμως θα πρέπει να αναληφθούν δράσεις και μέτρα που να ενθαρρύνουν τη μετακίνηση εργαζομένων με υψηλό επίπεδο κατάρτισης από χώρες- μέλη.

7.2 ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα τώρα, τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 2010 από την Ερευνητική Μονάδα Περιφερειακής Ανάπτυξης και Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με επιστημονικό υπεύθυνο τον Λόη Λαμπριανίδη Οικονομικό Γεωγράφο, καθηγητή του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (Λαμπριανίδης, 2011) είναι ότι οι Έλληνες πτυχιούχοι που εργάζονται στο εξωτερικό έχουν κάνει πολλές και πολύ καλές σπουδές. Συγκεκριμένα, το 73% έχει και μεταπτυχιακό τίτλο (master), ενώ το 51,2% έχουν και διδακτορικό. Όταν έπιασαν την πρώτη δουλειά τους στο εξωτερικό το 80,6% είχαν τουλάχιστον μεταπτυχιακό τίτλο. Συγκεκριμένα, τα τυπικά προσόντα πριν

από έναρξη της πρώτης εργασίας στο εξωτερικό έχουν ως εξής: 1ο Πτυχίο: 17,3%, 2ο Πτυχίο: 2,2%, 1ο Master: 43,9%, 2ο Master: 11,4%, PhD: 25,3%.

Σχεδόν όλοι όσοι δουλεύουν στο εξωτερικό (90%) έχουν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό, ενώ το 29% έχει πραγματοποιήσει το σύνολο των σπουδών του σε ξένα ιδρύματα. Μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό (14,3%) εργάστηκαν στο εξωτερικό χωρίς προηγουμένως να έχουν κάνει κάποιες σπουδές εκεί.

Οι περισσότεροι (60,9%) προτού αποφασίσουν να φύγουν ή να παραμείνουν στο εξωτερικό για εργασία, δεν αναζήτησαν καν δουλειά στην Ελλάδα. Μάλιστα και οι υπόλοιποι, που αναζήτησαν εργασία, το έκαναν για μικρό σχετικά διάστημα. Συγκεκριμένα, το 62% για λιγότερο από 6 μήνες, το 19,5% για 6-12 μήνες, ενώ το 18,5% για διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους.

Η ένταση της απογοήτευσης των πτυχιούχων για τη δυνατότητα εύρεσης ικανοποιητικής εργασίας στην Ελλάδα φαίνεται και από το γεγονός ότι 47,3% των ατόμων που πήραν όλα τα πτυχία τους στην Ελλάδα δεν αναζήτησαν καθόλου δουλειά στη χώρα.

Οι επιστήμονες που δουλεύουν στο εξωτερικό συγκεντρώνονται κυρίως (81%) σε τρία επιστημονικά πεδία:

- i. οικονομικά, διοίκηση επιχειρήσεων, νομικά κλπ. (33%),
- ii. προγραμματισμός ηλεκτρονικών υπολογιστών, φυσική, χημεία κλπ. (25%) και
- iii. μηχανικοί, μηχανικοί ηλεκτρονικών υπολογιστών, κλπ (23%).

Αναμενόμενα, ένα πολύ σημαντικό ποσοστό (46,5%) αυτών που εργάστηκαν στο εξωτερικό έχουν μη έλληνα σύντροφο. Η σχέση με μη έλληνα σύντροφο λειτουργεί αποτρεπτικά για την επιστροφή: από αυτούς που επέστρεψαν μόνο το 13,7% έχει μη έλληνα σύντροφο, ενώ σε αυτούς που δεν επέστρεψαν το αντίστοιχο ποσοστό είναι 52,4%.

Εργάζονται σε 74 χώρες, όμως το 91% συγκεντρώνεται σε 10 χώρες, κυρίως τη Βρετανία και τις ΗΠΑ. Συγκεκριμένα: Βρετανία: 31,7%, ΗΠΑ: 28,7%, Γερμανία: 6,6%, Ελβετία: 5,4%, Γαλλία: 4,4%, Βέλγιο: 4,3%, Καναδάς: 3,3%, Ολλανδία: 2,6%, Ιταλία: 2,3%, Ισπανία: 1,8%, Λοιπές: 9,0%.

Εργάζονται σε 532 πόλεις, όμως υπάρχει υπερεκπροσώπηση σε ελάχιστες πολύ μεγάλες πόλεις: Λονδίνο: 16,9%, Νέα Υόρκη: 3,9%, Βρυξέλλες: 3,9%, Βοστώνη: 3,7%, Παρίσι: 2,8%, Γενεύη: 2,1%, Μόναχο: 2,0%, Ουάσιγκτον: 1,8%, Ζυρίχη: 1,5%, Σικάγο: 1,4%, Λοιπές: 60,0%.

Οι αμοιβές εργασίας αυτών που έχουν επιστρέψει στην Ελλάδα είναι πολύ κατώτερες σε σχέση με όσους εξακολουθούν να δουλεύουν στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, από όσους ζουν σήμερα στην Ελλάδα το 39,4% έχουν εισόδημα μικρότερο από 25.000 ευρώ και 34,4% μεγαλύτερο από 40.000 ευρώ. Πολύ διαφορετική είναι η εικόνα για όσους ζουν στο εξωτερικό, καθώς μόνο ποσοστό 9,2% έχει εισόδημα μικρότερο από 25.000 ευρώ, ενώ το 68,4% έχει εισόδημα μεγαλύτερο από 40.000 ευρώ.

Αυτοί που έχουν επιστρέψει στην Ελλάδα παρέμειναν στο εξωτερικό κατά μέσο όρο 10,5 χρόνια, συμπεριλαμβανομένων των σπουδών και της εργασίας, από τα οποία τα καθαρά χρόνια για εργασία ήταν 6,6.

Η βασική αιτία της διαρροής εγκεφάλων είναι ότι η Ελλάδα δεν έχει μετακινηθεί στην αλυσίδα παραγωγής της αξίας ώστε να παράγει πιο σύνθετα προϊόντα και υπηρεσίες (έντασης γνώσης/ τεχνολογίας). Έτσι, υπάρχει περιορισμένη ζήτηση για πτυχιούχους, και συνεπώς η διαρροή εγκεφάλων δεν είναι κυρίως απόρροια υπερπροσφοράς πτυχιούχων (υπερεκπαίδευσης). Παρόλο που στη χώρα μας ο αριθμός των πτυχιούχων αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, εξακολουθεί να είναι μικρότερος αναλογικά με τον πληθυσμό σε σχέση με άλλες αναπτυγμένες χώρες. Εξάλλου, είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ στις αναπτυγμένες χώρες η ανεργία μειώνεται όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, στην Ελλάδα δεν συμβαίνει το ίδιο.

Συγκεκριμένα, ενώ ο μέσος όρος των ποσοστών ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 πέφτει όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, στην Ελλάδα είναι υψηλότερος για το μεσαίο επίπεδο.

Η διαρροή εγκεφάλων θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως αποτέλεσμα:

1. Εξοικείωση με το «άλλο» μέσω ταξιδιών στο εξωτερικό, Erasmus, προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών σπουδών στο εξωτερικό κλπ.,
2. Της ενιαίας αγοράς εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση
3. Των εξελίξεων στην τεχνολογία επικοινωνιών (internet, skype κλπ.) και μείωσης του κόστους μεταφορών που «συρρίκνωσαν τον χώρο», περιορίζοντας την επιθυμία επιστροφής στην πατρίδα (home-sickness), μια που καθημερινά μπορείς να διαβάζεις ελληνικές εφημερίδες στο διαδίκτυο, να ακούς ελληνικό ραδιόφωνο και να βλέπεις ελληνική τηλεόραση,
4. Της δυνατότητας αναζήτησης εργασίας διεθνώς μέσω διαδικτύου από εταιρείες εύρεσης εργασίας,
5. Της αύξησης των Ελλήνων που δουλεύουν στο εξωτερικό, καθώς αυτά τα κοινωνικά δίκτυα διευκολύνουν την μετανάστευση,
6. Της αθέλητης «ωραιοποίησης» της κατάστασης από φίλους που είναι ήδη μετανάστες και οι οποίοι τείνουν να αναφέρουν κυρίως τα θετικά και να αποσιωπούν τα αρνητικά.

Όπως προκύπτει από την έρευνα (Λαμπριανίδης, 2011), ο σημαντικότερος λόγος για την αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό αλλά και άντλησης ευχαρίστησης από τη ζωή στο εξωτερικό είναι επαγγελματικός. Δηλαδή, οι καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, η επαγγελματική αναγνώριση, η αξιοκρατία στον εργασιακό χώρο, οι οικονομικές απολαβές, η ενδιαφέρουσα εργασία στο αντικείμενο των ερωτώμενων και προσπάθεια για απόκτηση περισσότερων και εξειδικευμένων γνώσεων στο αντικείμενο αυτό.

Οι βασικότεροι παράγοντες που δυσαρεστούν τους ερωτώμενους (Λαμπριανίδης, 2011) κατά την παραμονή τους στο εξωτερικό και οδήγησαν κάποιους από αυτούς να επιστρέψουν είναι ότι βρίσκονται μακριά από την οικογένεια και τους φίλους τους, η νοσταλγία για τη ζωή στην Ελλάδα και οι άσχημες καιρικές συνθήκες

Η επιστροφή προσδιορίζεται:

1. Από τη φάση του οικογενειακού κύκλου (κυρίως την ηλικία των παιδιών, καθώς γονείς με παιδιά άνω των δέκα ετών επιστρέφουν πιο δύσκολα το εάν ο/η σύντροφος είναι Έλληνας, οι ηλικιωμένοι/άρρωστοι γονείς, η ύπαρξη οικογενειακής επιχείρησης κ.ά.).
2. Από το γενικότερο «κλίμα» που επικρατεί στη χώρα (υπήρξαν περίοδοι μεγάλης «ευφορίας», όπως η περίοδος του 1981 ή των Ολυμπιακών Αγώνων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ (ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ)

8.1 ΓΕΝΙΚΑ

Παλιννόστηση είναι η ελπίδα της επιστροφής. Είναι η επιθυμία πολλών μεταναστών που τους δίνει κουράγιο ακόμη κι όταν οι συνθήκες ή οι προσωπικές τους επιδιώξεις κάνουν την παλιννόστηση δύσκολη ή και απίθανη. Δικαιολογεί τις ενδεχόμενες στερήσεις και κατευθύνει τη ζωή του μετανάστη στην ξένη χώρα.

Με τον όρο επιστροφή μεταναστών (return migration) ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία ένα πρόσωπο γυρίζει πίσω στη χώρα ή τον τόπο καταγωγής του, είτε σε μόνιμη είτε σε προσωρινή βάση, αφού έχει ζήσει για σημαντικό χρονικό διάστημα σε κάποια άλλη χώρα ή περιοχή.

Η παλιννόστηση αποτελεί διαδικασία αντίστροφη προς την μετανάστευση: πρόκειται για την επιστροφή του μετανάστη στην πατρίδα, την οποία κάποτε άφησε (Λαμπριανίδης & Χατζηπροκοπίου, 2003). Η παλιννόστηση δεν πρέπει να συγχέεται με τον «επαναπατρισμό» (repatriation), που αναφέρεται στην επιστροφή προσφύγων στις εστίες τους και υπονοεί ότι είτε οι λόγοι που ανάγκασαν τους ανθρώπους να φύγουν, είτε οι λόγοι που επέστρεψαν ήταν ακούσιοι, αθέλητοι ή εσπευσμένοι, λόγω πολιτικών, κοινωνικών ή ακόμη και περιβαλλοντικών/ κλιματολογικών συνθηκών (King, 2000).

Η επιστροφή συνδέεται με την μετανάστευση-αποδημία (emigration) η οποία προηγήθηκε. Η επιστροφή μπορεί να αποτελεί τμήμα μιας κυκλικής διαδικασίας διαδοχικών μεταναστεύσεων. Άλλοι όροι που συχνά συναντώνται για να περιγράψουν αυτήν τη διαδικασία είναι οι εξής: κυκλική μετανάστευση (circular migration), «πήγαινε-έλα» μετανάστευση

(shuttle migration ή commuter migration) κα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εποχιακή μετανάστευση.

Πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχουν επαρκή στατιστικά στοιχεία για την μελέτη του φαινομένου της επιστροφής. Η διεθνής βιβλιογραφία περί παλιννόστησης ως ξεχωριστού πεδίου μελέτης της μεταναστευτικής διαδικασίας άρχισε να αναπτύσσεται μόλις από τη δεκαετία του 1960. Είναι κυρίως εμπειρική και τα συμπεράσματά της αντιφατικά, όπως θα δούμε.

Η μετανάστευση θεωρητικά μπορεί να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης για τη χώρα προέλευσης (King, 2000:27). Οι μετανάστες μπορεί να αποκτήσουν προσόντα και κεφάλαιο που, στη συνέχεια, μπορεί να τα αξιοποιήσουν παραγωγικά για την ανάπτυξη της χώρας τους. Η οικονομική θεωρία φαίνεται να προβλέπει τι θα μπορούσε να συμβεί, αν όλα λειτουργούσαν υπό συνθήκες ιδεατές: χρειάζεται όμως οργάνωση, σχεδιασμός και συνδυασμένη πολιτική προκειμένου να επιτευχθούν όλα αυτά.

Από εμπειρική έρευνα (Λαμπριανίδης et al. 2002) σε Αλβανούς που παλιννόστησαν μετά από την παραμονή τους στην Ιταλία ή στην Ελλάδα προκύπτει με αρκετή σαφήνεια ότι:

1. Οι παλιννοστήσαντες βρίσκονται σε πολύ καλύτερη κατάσταση από ό,τι πριν να μεταναστεύσουν (συνθήκες κατοίκησης, οικιακός εξοπλισμός, απασχόληση, αμοιβές κλπ.).
2. Το είδος των μεταναστών που προσελκύονται και ο τρόπος που αυτοί εντάσσονται στην οικονομία μιας χώρας αποτελεί αντανάκλαση της οικονομίας της χώρας υποδοχής.
3. Τόσο η μετανάστευση όσο και η ίδια η παλιννόστηση δεν έχουν χαρακτήρα «οριστικό» και
4. Η μετανάστευση δημιουργεί αδιάσπαστους οικονομικούς και πολιτισμικούς δεσμούς με τη χώρα υποδοχής, τους οποίους συνεχίζει ο μετανάστης και μετά την παλιννόστησή του με διάφορες

μορφές (κινητικότητα κεφαλαίου, αγαθών και υπηρεσιών, τουρισμός κλπ.).

Η έννοια του παλιννοστούντα στον αυστηρό της ορισμό περιλαμβάνει μόνο τα άτομα που γεννήθηκαν ή/ και είναι πολίτες της χώρας στην οποία επιστρέφουν. Τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει στην Ελλάδα μια εσφαλμένη αντίληψη της παλιννόστησης. Συγχέεται ο παλιννοστούντας μετανάστης (ο Έλληνας πολίτης δηλαδή που έζησε για κάποιο διάστημα σε ξένη χώρα) με τον ελληνικής καταγωγή μετανάστη (που είναι πολίτης μιας άλλης χώρας και ποτέ δεν υπήρξε κάτοικος του ελληνικού κράτους). Κατεξοχήν αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα αυτής της αντίληψης είναι η αντιμετώπιση των Πόντιων από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες από το ελληνικό κράτος.

8.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ - ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η ιστορία των μεγάλων σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων αποκαλύπτει ότι η μετανάστευση δεν είναι ταξίδι χωρίς επιστροφή. Για παράδειγμα, από τα 16 εκατομμύρια των Ευρωπαίων που μετανάστευσαν στις ΗΠΑ (Gmelch, 1980:135), το 9% είχαν γυρίσει πίσω ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, ενώ μεταξύ 1908 και 1957 (Ghosh, 2000:182), επέστρεψε περίπου το 30%. Ακόμη πιο έντονο ήταν το ρεύμα παλιννόστησης μετά τη μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, η οποία ήταν εκ των πραγμάτων προσωρινή, καθώς, βάσει διμερών συμφωνιών, οι αναπτυγμένες χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης προσκαλούσαν «επισκέπτες εργάτες» για ορισμένη απασχόληση και για ορισμένο χρονικό διάστημα. Το 65% των μεταναστών στη Γερμανία και το 80% των μεταναστών στην Ελβετία σταδιακά παλιννόστησαν. Στην περίπτωση της Σουηδίας, το 33% των μεταναστών, που έφτασαν εκεί στις δεκαετίες του 1950, 1960 και 1970,

εγκατέλειψαν τη χώρα μέσα στην πρώτη πενταετία. Υπολόγισε ότι το 27% από τους 775.000 Τούρκους, που μετανάστευσαν στη Δ. Γερμανία την περίοδο 1961-1972, είχαν παλιννοστήσει ως τα τέλη του 1972 (Krane, 1973).

Για την Ελλάδα (Πατινώτης, 1985:87) υπολογίζετε ότι από τους 450.000 Έλληνες, που μετανάστευσαν στη δεκαετία 1968-1977 σε ευρωπαϊκές κυρίως χώρες, παλιννόστησε το 53%. Από το ένα εκατομμύριο των Ελλήνων, που μετανάστευσε στη Δ. Γερμανία το διάστημα 1960-1984, το 85% σταδιακά παλιννόστησε.

Η παλιννόστηση αποτελεί τμήμα του «μεταναστευτικού κύκλου» (King, 1986) που έχει τρία διακριτά στάδια:

- i. κατάσταση πριν τη μετανάστευση
- ii. κατάσταση (στο εξωτερικό) κατά τη μετανάστευση
- iii. κατάσταση μετά την παλιννόστηση.

Η θεωρία των «μεταναστευτικών συστημάτων» εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και κατανοεί την παλιννόστηση ως οργανικό στοιχείο της μεταναστευτικής διαδικασίας (King, 1986:16). Ερμηνεύει τη μετανάστευση στο πλαίσιο ενός συστήματος σχέσεων που συνδέουν μία ή περισσότερες χώρες αποστολής με μία ή περισσότερες χώρες προορισμού στη βάση κοινωνικοοικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών, ιστορικών και γεωγραφικών δεσμών.

Σήμερα, η θεωρία, καλείται αφενός να επανασυνδέσει τη μετανάστευση με το ζήτημα της ανάπτυξης των χωρών αποστολής αλλά και να εντάξει τα προβλήματα της μετανάστευσης και της παλιννόστησης στην ευρύτερη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση (Castles & Miller, 1998). Αποτελεί τμήμα της «εξελισσόμενης μεταναστευτικής διαδικασίας» (King, 2000) και όχι απλώς του μεταναστευτικού κύκλου που ξεκινά στη χώρα προέλευσης και τελειώνει πάλι εκεί. Ένα επιχείρημα που ενισχύει αυτή την αντίληψη είναι ότι, ακόμα και αν κλείσει ο κύκλος για τον μεμονωμένο μετανάστη ή

για την οικογένειά του με την επιστροφή του στην πατρίδα, δεν κλείνει ο κύκλος της μετανάστευσης, καθώς πολλές φορές η επιστροφή των μεταναστών αποτελεί αιτία «αλυσιδωτής μετανάστευσης». Αν, αντίθετα, οι παλιννοστούντες θεωρηθούν «αποτυχημένοι» από τους συμπατριώτες τους ή αν έχουν να διηγηθούν αρνητικές εμπειρίες από τη ζωή και την απασχόλησή τους στη χώρα υποδοχής, το παράδειγμά τους μπορεί να σταθεί αποτρεπτικό για τη συνέχιση του συγκεκριμένου μεταναστευτικού ρεύματος.

Έτσι κι αλλιώς, με τη μετανάστευση δημιουργούνται αδιάσπαστοι οικονομικοί και πολιτισμικοί δεσμοί μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών, οι οποίοι, ακόμα κι αν συρρικνωθεί το μεταναστευτικό ρεύμα, συνεχίζουν να λειτουργούν βασιζόμενοι σε διαφορετικές μορφές κινητικότητας (κεφαλαίου, αγαθών και υπηρεσιών, τουρισμού κλπ.). Η παλιννόστησης δεν είναι το τέλος μιας πορείας, αλλά αδιάσπαστο τμήμα μιας ενιαίας διαδικασίας με ποικίλες οικονομικοκοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και γεωγραφικές πτυχές, που γίνεται ολοένα και περισσότερο παγκόσμια εάν και συχνά με πολλές τοπικές ιδιαιτερότητες.

8.3 ΕΙΔΗ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗΣ

Όπως υπάρχουν διάφορα είδη μετανάστευσης, υπάρχουν και διάφορα είδη παλιννόστησης. Ορισμένοι σημαντικοί θεωρητικοί έχουν προβεί σε τυπολογίες επιστροφής μεταναστών με βάση συγκεκριμένα κριτήρια.

- I. Στο επίπεδο ανάπτυξης των εμπλεκόμενων χωρών (King, 1986 και 2000), όπου διακρίνουμε, περιπτώσεις παλιννόστησης από περισσότερο σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες και αντίστροφα, καθώς και μεταξύ χωρών με παρόμοιες αναπτυξιακές δομές.
- II. Στο χρονικό διάστημα που περνάει ο μετανάστης στην πατρίδα του, όταν επιστρέφει (King, 2000):

- i. Ευκαιριακή: πρόκειται για απλές επισκέψεις του μετανάστη στην πατρίδα του για διακοπές, γιορτές, οικογενειακούς λόγους κλπ.
 - ii. Περιοδική: πρόκειται για τακτικές επιστροφές του μετανάστη.
 - iii. Εποχική: ο μετανάστης εργάζεται στο εξωτερικό και κατά περιόδους επιστρέφει στην πατρίδα του προκειμένου να ασχοληθεί με εποχικές εργασίες (τουρισμός, γεωργία κλπ.) και να ξαναφύγει μετά τη λήξη της σεζόν.
 - iv. Πρόσκαιρη/ προσωρινή: ο μετανάστης μένει κάποια στιγμή άνεργος στη χώρα υποδοχής έτσι, επιστρέφει για κάποιο χρονικό διάστημα στη χώρα του, όπου ενδέχεται να εργαστεί για όσο διάστημα χρειαστεί να παραμείνει εκεί, μέχρι να ξαναβρεί δουλειά στη χώρα υποδοχής.
 - v. Μόνιμη: πρόκειται γι' αυτή καθαυτή την παλιννόστηση.
- III. Στους λόγους παλιννόστησης (King, 1978):
- i. Εξαναγκασμένη: ο μετανάστης αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα υποδοχής λόγω απέλασης ή δυσμενών νομικών, πολιτικών ή κοινωνικών συνθηκών εκεί.
 - ii. Τυχαία: ο μετανάστης παλιννοστεί απρόβλεπτα, εξαιτίας ποικίλων κοινωνικοοικονομικών (π.χ. ανεργία, στερήσεις) ή ψυχολογικών (π.χ. νοσταλγία) λόγων.
 - iii. Σχεδιασμένη: ο μετανάστης παλιννοστεί ηθελημένα και κατόπιν σχεδιασμού (φοιτητές του εξωτερικού, εργαζόμενοι μετά τη λήξη των συμβολαίων εργασίας, μετανάστες που πέτυχαν τους οικονομικούς τους στόχους κ.λπ.).
- IV. Στη διάκριση μεταξύ πραγματικής χρονικής διάρκειας και αρχικής πρόθεσης παραμονής στο εξωτερικό (King, 2000:11):

- i. Μετανάστες που είχαν από την αρχή κατά νου να μεταναστεύσουν προσωρινά, γυρνούν συχνά, αφού εκπληρώσουν τους αρχικούς τους στόχους: βέβαια οι αρχικοί στόχοι αλλάζουν ανάλογα με τις συνθήκες που συναντούν.
 - ii. Μετανάστες που στην αρχή σκόπευαν να επιστρέψουν, αλλά που τελικά έκαναν τη χώρα υποδοχής δεύτερη πατρίδα.
 - iii. Μετανάστες που σκόπευαν να μείνουν μόνιμα στο εξωτερικό, αλλά που λόγοι αρνητικοί (π.χ. αποτυχία ένταξης) ή θετικοί (αλλαγή σχεδίων λόγω οικογενειακών, κοινωνικοοικονομικών, πολιτικών κλπ. παραγόντων) τους οδήγησαν σε αναπροσδιορισμό των «στρατηγικών ζώης».
 - iv. Μετανάστες που έφυγαν με σκοπό τη μόνιμη εγκατάσταση σε μια ξένη χώρα και δεν επιστρέφουν ποτέ.
- V. Στους λόγους παλιννόστησης σε σχέση με το χρονικό διάστημα που προτίθετο να παραμείνει και που τελικά παρέμεινε (Cerese, 1974):
- i. Λόγω αποτυχίας: η παραμονή στο εξωτερικό διαρκεί συνήθως έως 5 χρόνια και οι λόγοι της επιστροφής σχετίζονται με αζεπέραστα προβλήματα προσαρμογής, οικονομική ανέχεια, ανεργία κλπ.
 - ii. Λόγω συντηρητισμού: η παραμονή στο εξωτερικό διαρκεί από 5 έως 15 χρόνια. Έχοντας διατηρήσει παραδοσιακές συνήθειες, και αφού συσσωρεύσουν αρκετό κεφάλαιο, επιστρέφουν με στόχο να αγοράσουν γη, να χτίσουν ή να βελτιώσουν την κατοικία τους, να ξεκινήσουν μια δική τους δουλειά κλπ.
 - iii. Με στόχο την καινοτομία: Αφορά τους μετανάστες που μετά από 15-30 χρόνια παραμονής στο εξωτερικό, όπου έχουν επιτύχει επαγγελματικά, επιστρέφουν με νέες ιδέες, συχνά και με επιχειρηματικό πνεύμα ή με βλέψεις ενασχόλησης με

τα κοινά, με σκοπό να αλλάξουν τα κακώς κείμενα και να βοηθήσουν τον τόπο τους. Η κατηγορία αυτή των παλιννοστούντων είναι η πιο δυναμική όσον αφορά τις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας αποστολής.

- iv. Λόγω συνταξιοδότησης: η παραμονή στο εξωτερικό διαρκεί ουσιαστικά ως το τέλος της οικονομικά ενεργής ζωής του μετανάστη. Πρόκειται για όσους είναι σχετικά επιτυχημένοι επαγγελματικά, έχουν σε κάποιο βαθμό ενταχθεί και πολιτισμικά, αλλά επιθυμούν να ζήσουν ήσυχα τα τελευταία τους χρόνια στον τόπο τους.

Οι μορφές επιστροφής που αναγνωρίζει ο ΟΟΣΑ είναι οι ακόλουθες:

1. Η επιστροφή που ήταν προσχεδιασμένη (π.χ. φοιτητές που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους, συνταξιούχοι εργάτες ή μετανάστες που συγκέντρωσαν το επιθυμητό χρηματικό ποσό)
2. Επιστροφή που επιβάλλεται από τις πολιτικές (π.χ. αλλαγή της μεταναστευτικής νομοθεσίας ή πολιτικής, απέλαση παράνομων μεταναστών)
3. Εκούσια επιστροφή λόγω αλλαγής των περιστάσεων που αρχικά οδήγησαν στη μετανάστευση (π.χ. βελτίωση της οικονομικής κατάστασης στη χώρα προέλευσης ή χειροτέρευση αυτής στη χώρα υποδοχής, λύση της διαμάχης στη χώρα προέλευσης ή έναρξη βιαιοτήτων στη χώρα υποδοχής) και
4. Επιστροφή των μεταναστών που απογοητεύονται ή αποτυγχάνουν να πραγματοποιήσουν τις φιλοδοξίες τους στις χώρες προορισμού, σε αντιδιαστολή με αυτούς που το πετυχαίνουν και μένουν σε αυτές.

Τέλος, η επιστροφή μπορεί να είναι είτε αποφασισμένη (ή επιλεγμένη) είτε επιβεβλημένη (ή αναγκαστική). Από την μια μεριά, γίνεται λόγος για αποφασισμένη ή επιλεγμένη επιστροφή όταν ο μετανάστης αποφασίζει με ίδια πρωτοβουλία να γυρίσει πίσω στη χώρα καταγωγής του, χωρίς καμία

μορφή πίεσης ή εξαναγκασμού. Με άλλα λόγια, αυτού του είδους η επιστροφή βασίζεται στην ελεύθερη βούληση του μετανάστη να επιστρέψει στην πατρίδα του. Παρόμοια - αν και λίγο διαφορετική - είναι η έννοια της εκούσιας επιστροφής, η οποία περιγράφει την υποβοηθούμενη ή ανεξάρτητη αναχώρηση για τη χώρα καταγωγής, διέλευσης ή άλλη τρίτη χώρα στη βάση της βούλησης του επιστρέφοντος. Από την άλλη μεριά, επιβεβλημένη επιστροφή είναι η υποχρεωτική επιστροφή ενός μετανάστη στη χώρα προέλευσής του ως αποτέλεσμα μιας διοικητικής ή δικαστικής πράξης των δημόσιων αρχών της χώρας προορισμού, η οποία διατάσσει την απομάκρυνσή του από το εθνικό έδαφος αυτής. Ειδικότερα, η αναγκαστική επιστροφή αποτελεί μορφή της επιβεβλημένης επιστροφής και αναφέρεται στον μετανάστη ο οποίος επιστρέφει στη χώρα καταγωγής του εξαιτίας μη ευνοϊκών περιστάσεων και παραγόντων που διακόπτουν ξαφνικά τον μεταναστευτικό κύκλο.

8.4 ΚΥΚΛΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Κυκλική μετανάστευση (circular migration) είναι η επαναλαμβανόμενη μετακίνηση εργαζομένων, και επαναλαμβανόμενη μετακίνηση εργαζομένων έχουμε όταν ένας μετανάστης (εποχιακός ή προσωρινός) διασχίζει τα σύνορα πάνω από μία φορά.

Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα επιτυχημένων διμερών συμφωνιών για αυτού του είδους μετανάστευση, όπως για παράδειγμα μεταξύ Γερμανίας και Πολωνίας. Οι Πολωνοί εργάτες διασχίζουν κάθε χρόνο τα σύνορα για να εργαστούν στη γειτονική τους χώρα για μικρό χρονικό διάστημα, στη βάση του διμερούς καθεστώτος αδειών εποχιακής εργασίας. Η Γερμανία συνιστά τον κύριο προορισμό των Πολωνών μεταναστών. Το 2004 εκδόθηκαν περίπου 307.000 άδειες εποχιακής εργασίας, ενώ το 2003 είχαν εκδοθεί 292.000 και το 1992 μόλις 131.000. Σύμφωνα μάλιστα με

στοιχεία του ΟΟΣΑ, τα δύο τρίτα αυτών των μεταναστών είναι άνδρες, ηλικίας περίπου 35 ετών, συνήθως έγγαμοι και με παιδιά.

Τόσο οι εποχιακοί όσο και οι προσωρινοί μετανάστες κερδίζουν περισσότερο όταν εργάζονται σε χώρες του ΟΟΣΑ και μεταφέρουν το μεγαλύτερο μέρος των οικονομιών τους στην πατρίδα τους με την μορφή εμβασμάτων. Αυτός ο κυκλικός χαρακτήρας της μετανάστευσης επιτρέπει την κυκλοφορία των κεκτημένων δεξιοτήτων, γνώσεων και πληροφοριών από τους μετανάστες. Πολλές φορές μάλιστα, οι μετανάστες προτιμούν την κυκλική μετανάστευση (εποχική ή προσωρινή) από την μόνιμη μετανάστευση, ειδικά όταν το κόστος μεταφοράς είναι χαμηλό. Αυτό συναντάται συχνά σε περιπτώσεις μεταναστών που έχουν μεγάλη οικογένεια σε γειτονική χώρα. Δεδομένου του χαμηλού κόστους ζωής στις περιοχές καταγωγής των μεταναστών, αυτή η λύση είναι επωφελής για το βιοτικό επίπεδό τους και μειώνει το κόστος του αποχωρισμού του μετανάστη από την οικογένειά του.

Σε κάθε περίπτωση, η κυκλική μετανάστευση μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη των καταστροφικών συνεπειών της «αποδημίας εξειδικευμένου δυναμικού (brain drain)» στη χώρα προέλευσης.

8.5 ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΡΑ ΕΠΙΤΡΟΦΗΣ

Ένας μετανάστης μπορεί να αποφασίσει να επιστρέψει στην πατρίδα του για ένα συνδυασμό λόγων. Οι λόγοι επιστροφής είναι πολυάριθμοι και ποικίλοι και σχετίζονται με οικονομικούς, κοινωνικούς, οικογενειακούς και πολιτικούς παράγοντες (Ghosh, 2000:1-14):

- I. Οικονομικοί λόγοι που συχνά ωθούν τους μετανάστες στην επιστροφή στη χώρα προέλευσής τους είναι η ανεργία, η λήξη της σύμβασης ή το πλεόνασμα εργατών στη χώρα υποδοχής, περισσότερες ευκαιρίες εργασίας, καλύτεροι μισθοί και οικονομική

ανάπτυξη στη χώρα προέλευσης, καθώς και η υλοποίηση συγκεκριμένου στόχου, όπως επένδυση των αποταμιεύσεων σε γη ή επιχειρηματικό σχέδιο.

- II. Κοινωνικοί λόγοι είναι ο ρατσισμός και οι γενικότερες δυσκολίες κοινωνικής ενσωμάτωσης στη χώρα υποδοχής, η νοσταλγία για την πατρίδα, καθώς και η επιθυμία απόλαυσης μιας ενισχυμένης κοινωνικής θέσης στη χώρα καταγωγής, ίσως μέσω ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος, δωρεών σε προγράμματα για το καλό της ολότητας ή της κατασκευής μιας νέας πολυτελούς κατοικίας.
- III. Οικογενειακοί λόγοι και της γενικότερης ζωής του μετανάστη που επιστρέφει. Οι οικογενειακοί και κοινωνικοί δεσμοί με πρόσωπα στη χώρα καταγωγής του. Για παράδειγμα, μπορεί ένας άγαμος μετανάστης να επιστρέψει στη χώρα του για να παντρευτεί ή μετανάστες με παιδιά συχνά επιθυμούν να επιστρέψουν για να λάβουν τα παιδιά τους μόρφωση στη γλώσσα και στα σχολεία της πατρίδας τους. Άλλο παράδειγμα αποτελούν οι μετανάστες που επιστρέφουν για να φροντίσουν τους ηλικιωμένους ή ασθενείς γονείς τους, αλλά και αυτοί που επιστρέφουν μετά τη συνταξιοδότησή τους.
- IV. Πολιτικοί λόγοι μπορεί να προκαλέσουν την επιστροφή των μεταναστών στις χώρες καταγωγής τους. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για παράγοντες που σχετίζονται με την κυβερνητική πολιτική τόσο των χωρών υποδοχής όσο και των χωρών καταγωγής. Τέτοιοι είναι, για παράδειγμα, η απέλαση, τα κίνητρα για εκούσια επιστροφή, επιβολή περιορισμών στην αλλαγή εργασίας, την οικογενειακή συνένωση ή την απόλαυση άλλων δικαιωμάτων και προνομίων. Όλα τα παραπάνω μέτρα λαμβάνονται από τις χώρες προορισμού.

Οι κύριοι λόγοι επιστροφής είναι οικονομικοί, κοινωνικοί και οικογενειακοί. Ο King (2000) μάλιστα υποστηρίζει, γενικεύοντας, ότι περισσότερο επηρεάζουν στην απόφαση της επιστροφής τα ενδεχόμενα θετικά στοιχεία της χώρας προέλευσης παρά οι αρνητικοί παράγοντες της χώρας υποδοχής. Επίσης, δηλώνει ότι οι μη οικονομικοί παράγοντες είναι γενικά πιο σημαντικοί από τους οικονομικούς παράγοντες για την απόφαση περί επιστροφής. Το ίδιο υποστηρίζει και η Κασιμάτη (1984), σύμφωνα με την οποία οι μεταναστεύσεις κυριαρχούνται από οικονομικούς παράγοντες, ενώ οι επιστροφές περισσότερο από κοινωνικούς και ψυχολογικούς λόγους. Ωστόσο, πολλοί μελετητές πιστεύουν ότι οι μη ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες των χωρών προορισμού αποτελούν συχνά λόγο μαζικής επιστροφής μεταναστών, καθώς μια οικονομική ύφεση οδηγεί σε απολύσεις και μάλιστα πρώτα των μεταναστών εξαιτίας του απροστάτευτου εργασιακού καθεστώτος τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περισσότερες μελέτες καταδεικνύουν πως οι μετανάστες, όταν ερωτώνται σε συνεντεύξεις και έρευνες για τους λόγους επιστροφής, αναφέρουν πρωταρχικά τους οικογενειακούς δεσμούς και την επιθυμία τους να ξαναβρεθούν με συγγενείς και φίλους και όχι οικονομικούς λόγους. Τα εμπειρικά στοιχεία επίσης προκρίνουν τη σημασία των κοινωνικών και οικογενειακών λόγων.

Οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί, η επιθυμία επανένωσης με φίλους και συγγενείς, η νοσταλγία, τα προβλήματα προσαρμογής στη χώρα υποδοχής, ο ρατσισμός και η επιθυμία απόλαυσης μιας βελτιωμένης κοινωνικής θέσης πίσω στην πατρίδα, αποτελούν εξέχοντες λόγους επιστροφής (Ammassari & Black, 2001).

Κατά συνέπεια, το φαινόμενο της παλιννόστησης προκαλείται από ένα συνδυασμό οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων που χαρακτηρίζουν τόσο τις χώρες υποδοχής όσο και τις χώρες αποστολής μεταναστών (Κασιμάτη, 1984). Στην πράξη, άλλοτε υπερισχύουν οι κοινωνικοοικονομικοί λόγοι και άλλοτε οι οικογενειακοί παράγοντες, ενώ

ενίοτε υπάρχει συνδυασμός και των δύο, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, το γεγονός ότι ορισμένοι μετανάστες που επέστρεψαν είχαν παροτρυνθεί προς αυτήν την κατεύθυνση από παλιούς μετανάστες που βίωσαν την εμπειρία της επανένταξης.

Τέλος, όσον αφορά τα κίνητρα επιστροφής, ορισμένες χώρες καταγωγής χαράσσουν πολιτικές ενθάρρυνσης και διευκόλυνσης της επιστροφής, συχνά μέσω της παροχής φορολογικών πλεονεκτημάτων, κοινωνικής αρωγής και στεγαστικών επιδοτήσεων. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, οι μετανάστες που επιστρέφουν δε γνωρίζουν τα εν λόγω μέτρα και για το λόγο αυτό οι περισσότεροι δεν επωφελούνται αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τα άτομα που μεταναστεύουν δεν αποτελούν ένα τυχαίο δείγμα του πληθυσμού της χώρας αποστολής, συνήθως, πρόκειται για νέους, άγαμους άνδρες. Τόσο η μόρφωση όσο και η οικονομική ευχέρεια αυξάνουν την τάση προς μετανάστευση, αν και, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, η τελευταία συχνά συνδέεται με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και αναλφαβητισμό.

Σύμφωνα με τους Ammassari και Black (2001), μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες μεταναστών. Από την μια πλευρά, υπάρχουν οι φτωχοί και ανειδίκευτοι μετανάστες, για τους οποίους η μετανάστευση αποτελεί σωτήρια στρατηγική και που τις περισσότερες φορές δεν έχει πολλές επιλογές πέραν της μετανάστευσης. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει το πιο πλούσιο και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, που επιλέγει την μετανάστευση ως μέσο προόδου για αυτούς. Η μετανάστευση αποτελεί τον μοναδικό τρόπο να βελτιώσουν την προσωπική και οικογενειακή κατάστασή τους.

Ενώ η παραμονή και η εργασία του μετανάστη στη χώρα υποδοχής, σε πολλές περιπτώσεις, συντελεί στην ευημερία των παλινοστούντων και των οικογενειών τους, δεν συμβάλλει, ωστόσο, απαραίτητα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας προέλευσης (King, 2000). Οι επιπτώσεις της παλιννόστησης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας προέλευσης σχετίζονται τόσο με την μεταναστευτική εμπειρία των παλινοστούντων όσο και με την ένταση και τη σύνθεση του ρεύματος της επιστροφής και με την πορεία της κοινωνικοοικονομικής επανένταξης αυτών που επιστρέφουν.

Συνεχίζοντας, ο King αναφέρει ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν περιλαμβάνουν ένα δυσανάλογο αριθμό μεταναστών με «χαμηλή προσωπική αποτελεσματικότητα» και μεταναστών που είναι άγαμοι και διαζευγμένοι. Εντούτοις, πρόσφατες έρευνες σημειώνουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν έχουν υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης, δεξιοτήτων και εισοδήματος σε σχέση με αυτούς που δεν επιστρέφουν, ιδίως στις περιπτώσεις που υπάρχουν ευκαιρίες επαγγελματικής προόδου στη χώρα προέλευσης (King, 2000).

Σύμφωνα, με τον Bovenkerk, η έκταση των οικονομικών επιπτώσεων της παλιννόστησης εξαρτάται από:

- i. Τον αριθμό τους και πόσο μαζικά έρχονται. Όσο περισσότεροι είναι οι παλιννοστούντες και όσο πιο μαζικά έρχονται, τόσο μεγαλύτερες αλλαγές μπορούν να προκαλέσουν στη χώρα προέλευσης.
- ii. Αν έζησαν μικρό διάστημα στο εξωτερικό, οπότε η εμπειρία τους είναι ελάχιστη ή αν έζησαν πολύ μεγάλο διάστημα εκεί, οπότε επιστρέφουν συνταξιοδοτημένοι, γέροι και αποξενωμένοι από τις ανάγκες του τόπου τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι επιπτώσεις από την άφιξή τους δεν αναμένεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικές.
- iii. Τον τόπο, στον οποίο θα εγκατασταθούν οι παλιννοστούντες.
- iv. Την κοινωνική και επαγγελματική τους θέση (τα μεσαία και ανώτερα στρώματα, οι εξειδικευμένοι επαγγελματικά και με υψηλότερα επίπεδα μόρφωσης μπορούν δυνητικά να παίξουν σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη).
- v. Τον βαθμό οργάνωσης του κύματος παλιννόστησης: αν οι μετανάστες επιστρέφουν οργανωμένα και ληφθούν τα κατάλληλα πολιτικά μέτρα -σε συνδυασμό με τους υπόλοιπους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας προέλευσης-, τότε αναμένεται ομαλή επανένταξη και οικονομική ανάπτυξη.

Ο Swanson (1979) υποστηρίζει ότι οι συνέπειες της παλιννόστησης στην οικονομική ανάπτυξη εξαρτώνται από:

- i. Το εύρος, την ένταση και τη χρονική σύμπτωση των κυμάτων παλιννόστησης.
- ii. Την εισροή χρήματος στη χώρα προέλευσης (με τη μορφή εμβασμάτων ή κεφαλαίου με την επιστροφή των μεταναστών).
- iii. Τις ειδικεύσεις και δεξιότητες που φέρνουν μαζί τους οι παλιννοστούντες, δηλαδή το ανθρώπινο κεφάλαιο που έχουν συσσωρεύσει κατά την παραμονή και εργασία τους στο εξωτερικό και που τώρα μπορεί να αξιοποιηθεί στη χώρα προέλευσης.
- iv. Τις νέες ιδέες και συμπεριφορές που φέρνουν μαζί τους οι μετανάστες, οι οποίες επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις και δομές της πατρίδας τους.

Ο Gmelch υποστηρίζει ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν δεν είναι ούτε ιδιαίτερα επιτυχημένοι ούτε ιδιαίτερα αποτυχημένοι. Από την μια μεριά, οι πολύ επιτυχημένοι μετανάστες δεν επιθυμούν να παραιτηθούν από τις σίγουρες και καλοπληρωμένες εργασίες τους και να γυρίσουν στην πατρίδα τους και επιπλέον, τους απασχολεί το ζήτημα της οικογένειας και των συγγενών, οι οποίοι τους περιμένουν για να μοιραστούν τα οφέλη της επιτυχίας τους. Από την άλλη μεριά, οι πολύ αποτυχημένοι μετανάστες επίσης σπάνια επιστρέφουν, γιατί δεν έχουν αρκετούς πόρους για να επιστρέψουν και, κυρίως, δε θέλουν να παραδεχτούν την αποτυχία τους.

Από τις εμπειρικές έρευνες φαίνεται πως οι παλιννοστούντες έχουν μια «αντιοικονομική συμπεριφορά», μια και προτιμούν να χρησιμοποιούν τις αποταμιεύσεις τους για κατανάλωση και όχι για επενδύσεις. Τα καταναλωτικά αγαθά αυξάνουν μεν την προσωπική και οικογενειακή τους ευμάρεια, χρησιμοποιούνται όμως και ως σύμβολα γοήτρου, προβολής και επιτυχίας (King, 1978, 1986 και 2000. Rhoades, 1978. Swanson, 1979. Wiest, 1979 και Gmelch, 1980).

Σύμφωνα με τον Πατινιώτη (1985: 96), το 90% των εμβασμάτων που έστειλαν οι Έλληνες μετανάστες στις αρχές της δεκαετίας του 1980 χρησιμοποιούνταν για κατανάλωση. Συνέπειες της καταναλωτικής συμπεριφοράς των παλινοστούτων, ιδιαίτερα όταν επενδύουν τα χρήματά τους στην αγορά προϊόντων από το εξωτερικό (καθώς έχουν για χρόνια συνηθίσει με συγκεκριμένα καταναλωτικά πρότυπα της χώρας υποδοχής), είναι τόσο η εκροή συναλλάγματος όσο και η αύξηση των εισαγωγών από τις χώρες προορισμού των μεταναστών, γεγονός που εντείνει την εξαρτησιακή σχέση μεταξύ των δύο χωρών (Sassen, 1988).

Βέβαια, τμήμα των εμβασμάτων και αποταμιεύσεων των μεταναστών διοχετεύεται επίσης στη βελτίωση ή την αγορά κατοικίας. Η αγορά ακινήτων, ακόμη και αν δεν αποτελεί άμεσα παραγωγική επένδυση, μπορεί να τονώσει την οικονομική δραστηριότητα στη χώρα. Ενδέχεται βεβαίως, όπως παρατηρεί ο King (1986), η αύξηση της ζήτησης ακινήτων (γης, κατοικίας) εξαιτίας της επιστροφής των μεταναστών να οδηγήσει σε αύξηση των τιμών και κατ' επέκταση σε πληθωρισμό. Όμως γενικά, είναι γεγονός ότι υπάρχουν και θετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα, πέρα από την βελτίωση του κτισμένου περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η τάση των παλινοστούτων να αγοράζουν σπίτια, παρόλο που σχετίζεται με τις ιδιωτικές τους ανάγκες για καλύτερη ποιότητα ζωής, αλλά και αντικατοπτρίζει διαθέσεις κοινωνικής προβολής, τονώνει την οικοδομική δραστηριότητα και έχει σοβαρές επιπτώσεις στην αγορά κατοικίας σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο. Είναι γεγονός ότι η έντονη οικοδομική δραστηριότητα ευνοεί την απασχόληση σε τοπικό επίπεδο και γι' αυτό δεν είναι άστοχη η αντίληψη ορισμένων ερευνητών που βλέπουν την κατοικία ως επένδυση κεφαλαίου (Wiest, 1979).

Η πιο αποτελεσματική χρήση των αποταμιεύσεων και εμβασμάτων των παλινοστούτων είναι η αξιοποίησή τους ως κεφαλαίου για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας εκτός γεωργίας. Και εδώ, όμως, η

ιστορική εμπειρία έχει να επιδείξει διαφορετικά παραδείγματα. Ενώ, λ.χ., κατά την περίοδο 1961-72 στην Τουρκία το 23% των παλιννοστούντων από τη Δ. Γερμανία άνοιξε δική του επιχείρηση (Krahe 1973:435), το αντίστοιχο ποσοστό στην Ελλάδα στις αρχές τις δεκαετίας του 1980 ήταν μόνο 6% (Πατινώτης 1985: 95). Στην νοτιοευρωπαϊκή περίπτωση (Ελλάδα, Τουρκία, Ιταλία, Μάλτα, Ισπανία και Πορτογαλία καθώς και στην πρώην Γιουγκοσλαβία) σύμφωνα με τους Rhoades (1978), Wiest (1979), Gmelch (1980) και King (1986), τα εμβάσματα και οι αποταμιεύσεις των μεταναστών χρησιμοποιήθηκαν κυρίως σε επενδύσεις στον τομέα υπηρεσιών (μικρά εμπορικά καταστήματα, ξενοδοχεία, μπαρ, εστιατόρια, ενοικιαζόμενα δωμάτια κλπ.).

Όσον αφορά την επιχειρηματικότητα σε σχέση με την ηλικία των παλιννοστούντων, τα εμπειρικά ευρήματα είναι αντιφατικά. Ο Wiest (1979) σημειώνει ότι οι νεότεροι μετανάστες είναι αυτοί που επιστρέφοντας επιδίδονται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ο King (1986), ωστόσο, δίνει μια διαφορετική εικόνα για τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες, όπου οι παλιννοστούντες επιχειρηματίες ήταν στην πλειοψηφία τους συνταξιούχοι που κατέφευγαν σε αυτήν τη λύση προκειμένου να αυξήσουν το οικογενειακό τους εισόδημα. Ελάχιστα είναι και τα παραδείγματα μεγάλων παραγωγικών επενδύσεων από παλιννοστούντες μετανάστες (Swanson, 1979). Συχνά, βέβαια, οι πλουσιότεροι από τους παλιννοστούντες είναι αυτοί που όντως έχουν την οικονομική δυνατότητα να ξεκινήσουν μια μεγάλη παραγωγική επένδυση και, συνήθως, είχαν (ή συνεχίζουν να έχουν) κάποια δική τους δουλειά και στο εξωτερικό (Πατινώτης, 1985). Η γενική αποτίμηση, πάντως, της νοτιοευρωπαϊκής εμπειρίας είναι μάλλον αποθαρρυντική, καθώς πολλοί ερευνητές συμφωνούν στη διαπίστωση ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα των παλιννοστούντων, με εξαίρεση ίσως όσους ασχολήθηκαν με τον τουρισμό, αφορούσε κυρίως μικρές, μη-παραγωγικές επιχειρήσεις, που σκοπό είχαν να καλύψουν προσωπικές-

οικογενειακές ανάγκες και, συνεπώς, η συνεισφορά τους στην τοπική ανάπτυξη υπήρξε μάλλον αμελητέα (Rhoades, 1978. Swanson, 1979. Wiest, 1979. Gmelch, 1980 και King, 1986).

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, οι νοτιοευρωπαίοι μετανάστες ξεκινούσαν για να δουλέψουν προσωρινά στα εργοστάσια των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Τότε επικρατούσε η αντίληψη ότι η μετανάστευση θα συνεισέφερε δυνητικά στην ανάπτυξη των χωρών αποστολής μέσω και των δεξιοτήτων και των ειδικεύσεων που θα αποκόμιζαν οι μετανάστες από την εργασιακή τους εμπειρία στο εξωτερικό και τις οποίες θα εφάρμοζαν κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα.

Τα συμπεράσματα των εμπειρικών ερευνών είναι και πάλι αντιφατικά. Στην περίπτωση της Τουρκίας, λ.χ., ο Krane (1973) αναφέρει ότι η όποια ανοδική εισοδηματική κινητικότητα σημειώθηκε μεταξύ των μεταναστών που επέστρεψαν από τη Γερμανία, οφειλόταν κυρίως στις ειδικεύσεις που απέκτησαν ως βιομηχανικοί εργάτες, αλλά και στην προτίμηση εργοστασιακών μονάδων να προσλαμβάνουν έμπειρους βιομηχανικούς εργάτες που επέστρεφαν από το εξωτερικό. Αντίθετα, η Paine (1974), ισχυρίζεται ότι για τους περισσότερους Τούρκους, η μεταναστευτική εμπειρία δεν βελτίωσε τα εργασιακά τους προσόντα. Μόνο ένα 10% των παλιννοστούντων επέστρεψε με ειδικεύσεις και δεξιότητες Paine (1974).

Οι πιο απαισιόδοξες προσεγγίσεις παρουσιάζουν μια μάλλον θλιβερή εικόνα: Όχι μόνον οι ανειδίκευτοι παραμένουν ανειδίκευτοι, αλλά και οι ειδικευμένοι (π.χ. σε αγροτικές εργασίες) χάνουν τις δεξιότητές τους (Rhoades, 1978. Swanson, 1979 και Wiest, 1979). Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για την ελληνική περίπτωση: κατά τον Πατινώτη (1985), μικρό ποσοστό των παλιννοστούντων από τη Δ. Γερμανία έχει αποκτήσει ειδικεύσεις, ενώ για τις McLean-Petras and Kousis (1988) δεν είναι λίγοι εκείνοι που επιστρέφουν με χρήσιμες δεξιότητες.

Μια έρευνα των Bernard and Comitas (1978) στην Αθήνα, παρουσιάζει μια μάλλον αρνητική εικόνα, καθώς, συγκρίνοντας τα χαρακτηριστικά των παλιννοστούντων μεταναστών από τη Γερμανία με αυτά εκείνων που δεν μετανάστευσαν, διαπιστώνει ότι οι πρώτοι τείνουν να έχουν λιγότερα προσόντα από τους δεύτερους. Βέβαια, από τη μια πλευρά η αγροτική καταγωγή τους και από την άλλη ορισμένες αλλαγές στην Ελλάδα κατά τα χρόνια της απουσίας τους (π.χ. μαζικοποίηση της δημόσιας εκπαίδευσης) ερμηνεύουν εν μέρει το φαινόμενο. Αυτό που έχει, εντούτοις, μεγαλύτερη σημασία για την ανάπτυξη της χώρας προέλευσης δεν είναι το αν έχουν αποκτήσει δεξιότητες οι μετανάστες στο εξωτερικό, αλλά κυρίως το ότι – και αν ακόμη τις αποκτήσουν- δεν μπορούν να τις αξιοποιήσουν, δεδομένων των συνθηκών στην πατρίδα τους (Krane, 1973. King, 1978, 1986 και 2000. Rhoades, 1978. Swanson, 1979. Wiest, 1979. Gmelch, 1980. Πατινιώτης, 1985 και McLean-Petras & Kousis, 1988). Σημαντικό ρόλο στη δυνατότητα αξιοποίησης των παλιννοστούντων παίζει, βεβαίως, η ηλικία, ο τόπος εγκατάστασής τους (αστική ή αγροτική περιοχή) και οι αντίστοιχες ευκαιρίες απασχόλησης καθώς και οι αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο: ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

10.1 ΓΕΝΙΚΑ

Η επιστροφή των μεταναστών ως προς την μεταφορά ανθρώπινου κεφαλαίου συνιστά ένα από τα βασικότερα οφέλη για τη χώρα αποστολής, μαζί με τα εμβάσματα και τις επιπτώσεις στην αγορά εργασίας. Γενικότερα, η επιστροφή μεταναστών συνεπάγεται την μεταφορά όχι μόνο ανθρώπινου αλλά και οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου. Οι μετανάστες ενδέχεται να συγκεντρώσουν αποταμιεύσεις κατά την περίοδο που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό, τις οποίες θα μεταφέρουν στην πατρίδα τους όταν επιστρέψουν. Επίσης, μπορεί να αναπτύξουν επαγγελματικές και προσωπικές επαφές που θα αποδειχθούν χρήσιμες και παραγωγικές στις προσπάθειες στις οποίες θα προβούν στην πατρίδα τους. Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, οι επιπτώσεις της επιστροφής μεταναστών ποικίλουν σημαντικά ανάλογα με το επίπεδο ανάλυσης, τον όγκο των μεταναστών που επιστρέφουν, τα χαρακτηριστικά αυτών, τον τύπο μετανάστευσης, τις αιτίες επιστροφής και τις υφιστάμενες συνθήκες στις χώρες που εμπλέκονται με την μετανάστευση.

Η ανάλυση των τριών μορφών μεταφοράς κεφαλαίου είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ μετανάστευσης και ανάπτυξης. Το θέμα είναι εάν η μόνιμη επιστροφή αποτελεί προϋπόθεση για τη χρήσιμη μεταφορά κεφαλαίου για τις χώρες καταγωγής των μεταναστών ή εάν υπάρχει αυτή η δυνατότητα χωρίς να απαιτείται μόνιμη επιστροφή. Πράγματι, ορισμένες μελέτες δείχνουν ότι η κυκλική μετανάστευση μπορεί να έχει κάποια θετική επίδραση στην επένδυση (Ammassari & Black, 2001).

Σύμφωνα με τον Ghosh, η επίδραση της επιστροφής στην προσωπική επιτυχία και την ανάπτυξη καθορίζεται από δύο σημαντικούς παράγοντες:

1. Την ικανότητα του μετανάστη που επιστρέφει και το βαθμό προετοιμασίας για την επιστροφή και
2. Την κοινωνικοοικονομική και θεσμική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα καταγωγής.

Ωστόσο, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν το ζήτημα αυτό, όπως το μέγεθος των μεταναστευτικών ροών, η επιλεκτικότητα των μεταναστών, οι κατηγορίες μεταναστών και τα κίνητρό τους, καθώς και τα χαρακτηριστικά των χωρών αποστολής και υποδοχής μεταναστών. Λίγες έρευνες όμως διακρίνουν τις επιπτώσεις της μετανάστευσης και της παλιννόστησης στην ανάπτυξη με βάση αυτά τα κριτήρια.

Σύμφωνα με μελέτες του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης, οι χώρες αποστολής μπορούν να επωφεληθούν από τους μετανάστες που επιστρέφουν, εφόσον ισχύουν τρεις προϋποθέσεις:

1. Οι μετανάστες να επιστρέφουν με περισσότερες ή καλύτερες ικανότητες σε σχέση με αυτές που θα αποκτούσαν αν έμεναν στην πατρίδα τους.
2. Οι δεξιότητες που απέκτησαν να σχετίζονται με τις ανάγκες της οικονομίας της χώρας καταγωγής και
3. Οι μετανάστες να είναι πρόθυμοι και ικανοί να χρησιμοποιήσουν αυτές τις δεξιότητες μετά την επιστροφή τους.

Τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι σε λίγες μόνο περιπτώσεις συναντώνται και οι τρεις προϋποθέσεις. Μελέτες που έχουν διεξαχθεί για την επιστροφή μεταναστών σε διάφορες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα και η Τουρκία, αποδεικνύουν ότι οι πιο ικανοί και επιτυχημένοι μετανάστες ενσωματώνονται καλύτερα στην κοινωνία υποδοχής και για το λόγο αυτό συνήθως δεν επιστρέφουν. Από άλλα στοιχεία που αφορούν, για παράδειγμα, μετανάστες από το Μπαγκλαντές και τη Σρι Λάνκα στα κράτη

του Κόλπου, δεν προκύπτει αναβάθμιση των δεξιοτήτων αυτών κατά την παραμονή τους στο εξωτερικό.

Επιπλέον, οι νέες δεξιότητες που αποκτούν οι μετανάστες στο εξωτερικό δεν μπορούν πάντα να προσαρμοστούν στις τοπικές συνθήκες. Επίσης, όταν οι μετανάστες επιστρέφουν στη χώρα καταγωγής τους δεν είναι πάντα πρόθυμοι να αποδεχτούν νέες προκλήσεις στο βιομηχανικό τομέα. Η γενική τάση που επικρατεί μεταξύ των παλιννοστούντων είναι η δημιουργία δικής τους επιχείρησης ή απλά η συνταξιοδότηση. Αλλά και οι λιγιστοί που θα ήθελαν να ανταποκριθούν στην πρόκληση συχνά απογοητεύονται από την αρνητική στάση ή ακόμα και την αντίσταση που προβάλλουν τα μέλη της τοπικής κοινωνίας, δηλαδή παρεμποδίζονται από την έλλειψη στήριξης και καθοδήγησης των δημόσιων αρχών.

Παρόλα αυτά, τα οφέλη της επιστροφής μεταναστών δεν πρέπει να παραγνωρίζονται. Υπάρχουν χώρες, όπως η Κολομβία, το Μεξικό, το Μπαγκλαντές, η Ινδία, το Πακιστάν, η Σρι Λάνκα, η Ελλάδα και η Τουρκία, όπου η επιστροφή μεταναστών μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα εκσυγχρονισμού και κοινωνικών αλλαγών σε μικρές πόλεις και χωριά, παρά την περιστασιακή ένταση σε αρχικό στάδιο. Ακόμα, σε πολλές χώρες της Ανατολικής Αφρικής η επιστροφή μεταναστών έχει συνεισφέρει κατά πολύ στην ανάπτυξη μικρο-επιχειρήσεων, την κατασκευή μοντέρνων κατοικιών και δρόμων και φυσικά στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μετανάστες που επιστρέφουν από το Silicon Valley των ΗΠΑ στην Ινδία και το Ταϊβάν καθώς συνέβαλαν ιδιαίτερος στην ανάπτυξη της βιομηχανίας λογισμικού (software).

Οι εμπειρίες του παρελθόντος σε διάφορες χώρες της Νότιας Ευρώπης δείχνουν ότι, όταν βελτιώνονται οι συνθήκες στη χώρα καταγωγής, περισσότεροι μετανάστες που ασχολούνται με επιχειρήσεις και φέρουν καινοτομία αποφασίζουν να επιστρέψουν και να συμμετέχουν στην εθνική ανάπτυξη. Αυτό συμβαίνει ήδη σε αρκετές χώρες της Ανατολικής

Ασίας, ενώ παρόμοιες προοπτικές υπάρχουν και για κεντρο-ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία. Οι επιτυχημένοι και με υψηλή ειδίκευση μετανάστες έχουν την οικονομική δυνατότητα για συχνές, σύντομες επισκέψεις στη χώρα καταγωγής τους, χωρίς να σκέφτονται την μόνιμη επιστροφή. Αντιθέτως, τέτοιου είδους επισκέψεις δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν οι μη ειδικευμένοι ή χαμηλής ειδίκευσης μετανάστες, ειδικά εάν δε διαθέτουν άδεια διαμονής ή καθεστώς απονομής ιθαγένειας στη χώρα υποδοχής.

Διαφορετικά προβλήματα αντιμετωπίζουν οι συμβασιούχοι εργάτες, οι οποίοι επιστρέφουν στην πατρίδα τους μόλις λήξει η σύμβασή τους και πρέπει να περιμένουν επ' αόριστο μέχρι να δεχτούν νέες προσφορές εργασίας στο εξωτερικό. Αυτή η κατηγορία εργατών μπορεί να αντιμετωπίζει δυσκολίες εύρεσης εργασίας στην τοπική αγορά ή σύναψης νέας σύμβασης στο εξωτερικό, οπότε χρειάζεται ειδική βοήθεια, όπως για παράδειγμα επανεκπαίδευση ώστε οι δεξιότητές τους να ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες (IOM, 2005).

10.2 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

10.2.1 ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΙΣ

Ορισμένοι μετανάστες που διαμένουν και εργάζονται στο εξωτερικό αποταμιεύουν χρήματα, τα οποία ενδεχομένως να μεταφέρουν στη χώρα καταγωγής τους όταν επιστρέψουν σε αυτήν.

Αυτές οι μεταφορές των καταθέσεων (savings) δεν πρέπει να συγχέονται με τα εμβάσματα (remittances), δηλαδή τα χρήματα που οι μετανάστες στέλνουν στις οικογένειές τους στην πατρίδα τους ενόσω ακόμα ζουν στο εξωτερικό.

Το ζήτημα των επιπτώσεων των αποταμιεύσεων των μεταναστών εγείρει διαμάχη παρόμοια με εκείνη σχετικά με τις επιπτώσεις των εμβασμάτων. Ενώ κάποιοι θεωρητικοί τονίζουν τις θετικές επιπτώσεις των αποταμιεύσεων των μεταναστών για τους ίδιους, τις οικογένειές τους και τις χώρες τους, άλλοι υποστηρίζουν ότι η επίδραση αυτών των οικονομιών είναι γενικά ασήμαντη και ενίοτε αρνητική. Τα εμπειρικά δεδομένα που υπάρχουν καταδεικνύουν ότι οι μετανάστες μεταφέρουν σημαντικά χρηματικά ποσά με την επιστροφή τους, αφού συνήθως κερδίζουν περισσότερα από αυτά που θα κέρδιζαν στην πατρίδα τους και προσπαθούν να περιορίσουν την κατανάλωση. Ωστόσο, τα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τη χρήση των αποταμιεύσεων είναι αντιφατικά.

Ο King ισχυρίζεται ότι τα χρηματικά ποσά που οι μετανάστες αποταμιεύουν εξαρτώνται από το ύψος του μισθού τους και των αναγκαίων δαπανών στοιχειώδους συντηρήσεως, στέγασης και μεταφορών. Αρκετοί μετανάστες που επιστρέφουν είναι πολύ πιο ευκατάστατοι σε σχέση με τους μη-μετανάστες και όσο καλύτερη είναι η οικονομική κατάστασή τους, τόσο περισσότερο σημαίνει ότι υποβλήθηκαν σε θυσίες και περιορισμούς κατά την παραμονή τους στην αλλοδαπή.

Όσον αφορά τη χρήση των οικονομιών των μεταναστών, ορισμένοι ερευνητές συμπεραίνουν ότι σχετικά μικρό ποσοστό των αποταμιεύσεων δαπανάται για παραγωγικές επενδύσεις. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι οικονομίες αυτές δαπανώνται στην εμφανή κατανάλωση για τη βελτίωση του επιπέδου ζωής και της άνεσης των μεταναστών που επιστρέφουν και των οικογενειών τους. Τις περισσότερες φορές, σημαντικό μέρος των αποταμιεύσεων χρησιμοποιείται για την κατασκευή κατοικίας ή την αγορά ενός οικοπέδου. Υπάρχουν βέβαια άλλοι μελετητές που, στην προσπάθειά τους να αναλύσουν τη χρήση και τις επιπτώσεις των εμβασμάτων, κατέληξαν ότι η διάκριση μεταξύ κατανάλωσης και επενδυτικών ή παραγωγικών δαπανών είναι μάλλον θολή. Οι δαπάνες στέγασης,

κατανάλωσης και παροχής υπηρεσιών (όπως μόρφωση και υγεία) ενδέχεται να δημιουργήσουν απασχόληση και να προκαλέσουν πολλά θετικά αποτελέσματα, καθώς και να μειώσουν τις κυβερνητικές δαπάνες για υποδομές, επιδοτήσεις και υπηρεσίες (Ammassari & Black, 2001).

Σε κάθε περίπτωση, οι μετανάστες που επιστρέφουν ύστερα από πολλά χρόνια σκληρής δουλειάς και αποταμιεύσεων μπορεί να μεταφέρουν στην πατρίδα τους χρηματικά ποσά ιδιαίτερα σημαντικά για τα τοπικά δεδομένα. Το ζήτημα είναι ο τρόπος αξιοποίησης αυτού του κεφαλαίου. Από τα υπάρχοντα εμπειρικά στοιχεία προκύπτει ότι γίνονται παραγωγικές επενδύσεις σε τομείς όπως ο τουρισμός, η γεωργία, οι μικρές επιχειρήσεις, αλλά ταυτόχρονα παρατηρείται εμμονή στις δαπάνες στέγασης. Ένα νέο σπίτι αποτελεί ένδειξη της κοινωνικοοικονομικής θέσης και της προσωπικής επιτυχίας του μετανάστη που επέστρεψε και τον εντάσσει, σε υλικό επίπεδο τουλάχιστον, στην ελίτ της τοπικής κοινωνίας.

Συνοψίζοντας, τα οικονομικά οφέλη της επιστροφής μεταναστών και των αποταμιεύσεων είναι μάλλον ουτοπικά. Ορισμένοι μετανάστες πετυχαίνουν προσωπική ευημερία, αλλά αυτό κάνει πιο άνιση την κατανομή εισοδήματος στη χώρα αποστολής. Παρόλα αυτά, είναι αλήθεια ότι θεωρητικά η μετανάστευση μπορεί να αποτελέσει πραγματικό παράγοντα ανάπτυξης της χώρας προέλευσης. Οι μετανάστες μπορούν να αποκτήσουν εκπαίδευση από τις χώρες υποδοχής, μπορεί να τους δοθούν κίνητρα επένδυσης και επανένταξης στη χώρα προέλευσης και είναι δυνατή η παρακίνηση των βιομηχανιών και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων να εγκατασταθούν σε περιοχές που οι δεξιότητες των μεταναστών θα αξιοποιηθούν πλήρως. Φυσικά, τέτοιες πολιτικές χρειάζονται προσεκτικό σχεδιασμό και απαιτούν στενή συνεργασία μεταξύ των χωρών αποστολής και υποδοχής (King, 2000).

10.2.2 ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ

Πολλοί υποστηρίζουν ότι, αν και οι χώρες αποστολής μεταναστών χάνουν εργατικό δυναμικό και συχνά μάλιστα τους πιο καλούς και έξυπνους επαγγελματίες τους, κερδίζουν ως αντάλλαγμα από τα εμβάσματα.

Ειδικότερα, οι μετανάστες που εργάζονται στο εξωτερικό συνήθως στέλνουν μέρος του εισοδήματός τους στην οικογένειά τους στη χώρα καταγωγής τους. Οι οικονομικές επιπτώσεις αυτών των εμβασμάτων θεωρούνται θετικές τόσο σε μικροοικονομικό όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Για τη χώρα αποστολής τα εμβάσματα αποτελούν σημαντικό όφελος, καθώς αυξάνουν το διαθέσιμο εισόδημα, την κατανάλωση και την ενεργό ζήτηση και μπορούν να επενδυθούν, συντελώντας έτσι στην οικονομική ανάπτυξη.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, τα εμβάσματα που στέλνουν οι μετανάστες από το εξωτερικό στις χώρες καταγωγής τους έχουν αυξηθεί σημαντικά και αποτελούν μια σημαντική πηγή εισοδήματος για τις οικογένειες που τα παραλαμβάνουν, καθώς και πηγή εξωτερικής χρηματοδότησης για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Μάλιστα, σε συγκεκριμένες αναπτυσσόμενες χώρες τα εμβάσματα υπερβαίνουν κατά πολύ εξωτερικές οικονομικές ροές, όπως η επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια, ξένες άμεσες επενδύσεις και εθνικά κέρδη από εξαγωγές. Το μειονέκτημα είναι ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να αποκτήσουν εξάρτηση από αυτές τις οικονομικές μεταφορές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αστάθεια και αβεβαιότητα. Ωστόσο, ορισμένοι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι τα εμβάσματα αποτελούν πιο σταθερή πηγή εξωτερικής αναπτυξιακής χρηματοδότησης από τις ροές των ιδιωτικών κεφαλαίων, οι οποίες αυξάνονται σε περιόδους οικονομικής άνθησης και μειώνονται σε περιόδους κρίσης (Ammassari, 2005).

Βέβαια, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (IOM, 2010:25-26), οι συνολικές αποδοχές των

μεταναστών είναι πιθανό να έχουν μειωθεί κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, καθώς πολλοί μετανάστες εργαζόμενοι έμειναν άνεργοι, είτε είδαν μείωση των μισθών τους, ή ακόμα εγκαταλείψαν τη χώρα. Εκροές εμβασμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πιθανό να έχουν επηρεαστεί από τις εξελίξεις αυτές. Επιπλέον, καθώς οι μεταναστευτικές ροές επιβραδύνεται, το ποσοστό των μεταναστών που αποστέλλει εμβάσματα μπορεί επίσης να μειωθεί. Σύμφωνα με στοιχεία του 2009 σχετικά με τα εμβάσματα προς την Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι οι εκροές των εμβασμάτων μειώθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Αυτή η μείωση όμως δεν ήταν δραματική. Σε πολλές περιπτώσεις, οι συνολικές εκροές εμβασμάτων από κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέμειναν σχετικά ανθεκτικές κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Ενώ οι ροές εμβασμάτων από το Ηνωμένο Βασίλειο στην Πολωνία μειώθηκαν δραματικά εν μέρει ως αποτέλεσμα της μεγάλης μετανάστευσης των Πολωνών μεταναστών κατά τους πρώτους μήνες του 2009, οι ροές εμβασμάτων από το Ηνωμένο Βασίλειο προς το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές κατά την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 24% και 16% αντίστοιχα.

Τα ποσά που οι μετανάστες εμβάζουν ποικίλουν ανάλογα με το εισόδημά τους, την τάση για αποταμίευση και τη διάρκεια διαμονής στην αλλοδαπή. Θεσμικές ρυθμίσεις για την μεταφορά χρημάτων, οι τιμές συναλλάγματος, η απόσταση από την περιοχή μετανάστευσης και η δύναμη των κοινωνικών δεσμών επίσης επηρεάζουν το ύψος των εμβασμάτων.

Σύμφωνα με τους μελετητές, τα εμβάσματα αυξάνονται αναλογικά προς το εισόδημα των μεταναστών, ενώ μειώνονται με την επιμήκυνση της παραμονής στο εξωτερικό. Πιθανόν η σημασία τους να είναι μεγαλύτερη όταν οι μετανάστες σχεδιάζουν να επιστρέψουν παρά αν σκοπεύουν να εγκατασταθούν κανονικά στη χώρα υποδοχής.

Έπειτα, τα εμβάσματα συνήθως αυξάνονται με την απόσταση και το κόστος της μετανάστευσης. Έρευνες που έχουν διεξαχθεί στη Δυτική Αφρική επιβεβαιώνουν ότι τα εμβάσματα αποτελούν μέρος μιας σιωπηρής συμφωνίας μεταξύ των μεταναστών και των οικογενειών τους. Ουσιαστικά, οι οικογένειες των μεταναστών περιμένουν την αποστολή εμβασμάτων από τα μέλη της οικογένειας που έφυγαν στο εξωτερικό ως αναγκαία οικονομική στήριξη (Ammassari & Black, 2001).

Όσον αφορά τις μακροχρόνιες επιπτώσεις των εμβασμάτων, ορισμένοι μελετητές ισχυρίζονται ότι αυτά δεν ενισχύουν την ανάπτυξη, γιατί δεν ξοδεύονται σε επενδυτικά αγαθά αλλά σε βασικά καταναλωτικά αγαθά. Γενικά, το θέμα είναι περίπλοκο, καθώς ο τρόπος χρήσης των εμβασμάτων και η επίδρασή τους μακροπρόθεσμα προκαλούν διαφωνίες και προβλήματα. Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι τα εμβάσματα οδηγούν σε πληθωρισμό ή σε αρνητικά αποτελέσματα στο ισοζύγιο πληρωμών, παραθέτοντας τις αντίστοιχες οικονομικές αναλύσεις. Υπάρχουν, βέβαια, και μελετητές που δέχονται τη θετική επίδραση των εμβασμάτων. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα έρευνα που διεξήχθη στη Δυτική Αφρική, προκύπτει ότι αφού οι μετανάστες ικανοποιήσουν τις βασικές ανάγκες τους, χρησιμοποιούν τα εμβάσματα για επενδυτικούς σκοπούς, όπως μόρφωση, κτηνοτροφία, φάρμες και επιχειρήσεις μικρής κλίμακας (Russell et al., 1990).

10.3 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ο Νικολάου (2006) επισημαίνει πως το Ανθρώπινο Κεφάλαιο, «κατ' αντιστοιχία προς το οικονομικό κεφάλαιο, περιγράφει το προσωπικό μιας Επιχείρησης και τα χαρακτηριστικά του (πχ. εκπαίδευση, εμπειρία, γνώση του αντικειμένου, προθυμία κλπ) που μπορούν να προσθέσουν οικονομική

αξία στην Επιχείρηση». Έτσι, συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και γνώσεις των εργαζομένων συμβάλλουν στην αποτελεσματικότητα μιας επιχείρησης.

Συνεπώς οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζονται πια ως πηγή δημιουργίας και διατήρησης ή και επιβίωσης ενός οργανισμού και όχι ως «αναλώσιμα» στοιχεία ενός συστήματος.

Όταν το άτομο αυξάνει τις γνώσεις και τις εμπειρίες του πραγματώνει επένδυση σε ατομικό ανθρώπινο κεφάλαιο και το αντίστοιχο συμβαίνει όταν τα άτομα μιας κοινωνίας αυξάνουν τις γνώσεις και της εμπειρίες τους ή/και όταν μια χώρα επενδύει στην εκπαίδευση. Οι κύριες ιδιότητες του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι:

- ✓ Ενσωματωμένο στον άνθρωπο και δεν μπορεί να διαχωριστεί από το άτομο που το κατέχει (Schultz, 1961:13).
- ✓ Κεφάλαιο γιατί αποτελεί πηγή μελλοντικών ικανοποιήσεων ή/και μελλοντικών κερδών (όπως και οι υπόλοιπες μορφές κεφαλαίου).

Όταν το άτομο αυξάνει, αναβαθμίζει το ανθρώπινο κεφάλαιό του, με προοπτική να αυξήσει τα μελλοντικά του κέρδη, πραγματοποιεί επένδυση.

Αναλυτικά, είναι «το σύνολο της σοφίας, των γνώσεων, των δεξιοτήτων των ταλέντων, των εμπνεύσεων που οδηγούν σε καινοτομίες ή και καθιστούν δυνατή την ανταπόκριση σε μεγάλους στόχους» (Ψαχαρόπουλος, 1999). Αποτελεί «προσόν» και κατά μία έννοια «περιουσιακό στοιχείο» που δεν μεταβιβάζεται και συνοδεύει πάντα το άτομο που το κατέχει (Malhorta, 2000).

Το ζήτημα του κέρδους ανθρώπινου κεφαλαίου για τις χώρες αποστολής μεταναστών μέσω της επιστροφής τους σε αυτές αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα. Συχνά υποστηρίζεται ότι οι μετανάστες αποκτούν πολύτιμη εκπαίδευση και εργασιακή εμπειρία όσο σπουδάζουν και/ή εργάζονται σε πιο αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες. Νέες δεξιότητες, ιδέες και νοοτροπίες των μεταναστών που επιστρέφουν αναμένεται να επιδράσουν θετικά στην ανάπτυξη των χωρών καταγωγής τους.

Παρόλα αυτά, τα εμπειρικά στοιχεία δε στηρίζουν αυτήν την αισιόδοξη άποψη. Πολλές μελέτες για τη Νότια Ευρώπη, ιδίως την περίοδο της δεκαετίας του 1970, έδειξαν ότι μόνο μια μειοψηφία μεταναστών κέρδισε νέες δεξιότητες κατά την εργασία στο εξωτερικό. Η πλειοψηφία αυτών δεν έμαθε κάτι καινούριο γιατί η εργασία τους δεν απαιτούσε εξειδίκευση.

Ακόμη, όμως, και μεταξύ των μεταναστών που αποκτούν νέες δεξιότητες και εμπειρίες, λίγοι μπορούν να τις εφαρμόσουν στην πράξη επιστρέφοντας στην πατρίδα τους. Είναι προφανώς δύσκολο για τους μετανάστες που έχουν αποκτήσει τεχνικές ή βιομηχανικές δεξιότητες να τις εφαρμόσουν σε ένα αγροτικό περιβάλλον, όπου απουσιάζουν οι απαιτούμενες υποδομές για την αξιοποίηση των εν λόγω δεξιοτήτων. Επίσης, πολλοί μετανάστες είναι ανειδίκευτοι και εργάζονται ως τέτοιοι κατά την παραμονή τους στη χώρα προορισμού, οπότε δεν μαθαίνουν τίποτα καινούριο.

Ο Böhning, για παράδειγμα, μελέτησε την κοινωνική και εργασιακή μαθητεία εργατών από χώρες της Μεσογείου στη Δυτική Γερμανία. Από την έρευνα αυτή προέκυψαν πολύ λίγα στοιχεία που να υποστηρίζουν την υπόθεση ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν έχουν αποκτήσει νέες δεξιότητες και επιθυμούν να επιφέρουν αλλαγές στην πατρίδα τους. Οι περισσότεροι από αυτούς εργάζονταν σε χαμηλής τάξεως θέσεις βιομηχανίας και, κυρίως, στη γραμμή μαζικής παραγωγής. Αλλά και όσοι είχαν πράγματι αποκτήσει βιομηχανική τεχνογνωσία, συνήθως έμεναν μόνιμα στη Γερμανία. Η εξειδίκευση αυτών σπάνια χρησιμοποιήθηκε στη χώρα καταγωγής τους. Εκείνοι που επέστρεφαν ήταν οι μετανάστες περιορισμένων δεξιοτήτων, που ήθελαν να αποφύγουν τις βιομηχανικές εργασίες στην πατρίδα τους. Αυτοί οι μετανάστες δεν είχαν μάθει τίποτα παραπάνω από το να αδειάζουν, για παράδειγμα, σκουπιδοτενεκέδες στο Μόναχο, να σφίγγουν μια βίδα στο εργοστάσιο της Renault ή να πλένουν πιάτα στη Ζυρίχη.

Ο Gmelch, ωστόσο, υποστηρίζει ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν μεταφέρουν στις χώρες καταγωγής τους νέες δεξιότητες και ικανότητες, καθώς και καινοτόμες ιδέες και διαφορετικές συμπεριφορές. Το ζήτημα είναι κατά πόσο πετυχαίνουν την εισαγωγή αυτών των ιδεών και πρακτικών στις πατρίδες τους.

Μελέτες που διεξήχθησαν στην Καραϊβική δείχνουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν μπορούν να λειτουργήσουν ως φορείς αλλαγών υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα πορίσματα αυτών των μελετών, οι μετανάστες που επέστρεψαν σε κάποιο χωριό του Μπαρμπάντος είχαν αποκτήσει όχι μόνο νέες αξίες και πεποιθήσεις, αλλά και περισσότερη συναίσθηση για την πολιτική και το ρατσισμό. Επίσης, έρευνες για την ίδια χώρα καταδεικνύουν ότι όσοι μετανάστευσαν για σπουδές, με την επιστροφή τους απασχολήθηκαν σε επαγγελματικές ή υπαλληλικές θέσεις εργασίας, όπου μπορούσαν να εισάγουν τις νέες ιδέες και τεχνικές που είχαν αποκτήσει στο εξωτερικό. Αντιθέτως, οι ανειδίκευτοι μετανάστες επέστρεψαν σε εργασίες όπου δεν αξιοποιούσαν την εργασιακή εμπειρία που είχαν αποκτήσει στην αλλοδαπή, επιπλέον, οι θέσεις εργασίας που κατέλαβαν δεν ήταν θέσεις ισχύος που θα τους επέτρεπαν την πρόκληση αλλαγών.

Τέλος, μελέτες για την επιστροφή μεταναστών στην Τζαμάικα επιβεβαιώνουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των χωρών τους. Σύμφωνα με αυτές, οι Τζαμαϊκανοί μετανάστες επιστρέφουν στην πατρίδα τους με επαυξημένες δεξιότητες και εμπειρίες. Αλλά και άλλες έρευνες έδειξαν ότι οι περισσότεροι μετανάστες που επιστρέφουν από τη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη έχουν αποκτήσει πρόσθετες δεξιότητες και ικανότητες και έχουν αλλάξει τον τρόπο που λειτουργούν στο χώρο εργασίας. Η κυριότερη, βέβαια, επίδραση που αυτοί έχουν οφείλεται στους ηγετικούς ρόλους που

αναλαμβάνουν επιστρέφοντας στην πατρίδα τους (Ammassari & Black, 2001).

Σε γενικές γραμμές, η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου ως οφέλους από την μετανάστευση και την επιστροφή στηρίζεται στην πεποίθηση ότι οι χώρες αποστολής μεταναστών μπορούν να αποκτήσουν ειδικευμένο ή καινοτόμο εργατικό δυναμικό μέσω του μηχανισμού της μετανάστευσης και της εκπαίδευσης στο εξωτερικό. Πράγματι, στις περιπτώσεις που η εκπαίδευση (training) συνιστά το βασικό λόγο μετανάστευσης (π.χ. σπουδές σε τομέα που συνδέεται με τις αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας καταγωγής), αυτή η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο μέσω της μετανάστευσης για μορφωτικούς λόγους αποτελεί απόλυτα λογική στρατηγική – με την προϋπόθεση, βέβαια, να επιστρέψουν οι συγκεκριμένοι μετανάστες.

Στην περίπτωση, όμως, της μετανάστευσης εργατικού δυναμικού, τα οφέλη δεν είναι τόσο ορατά, καθώς αυτού του είδους η μετανάστευση λαμβάνει χώρα σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και ανάπτυξης της χώρας υποδοχής και όχι της χώρας αποστολής.

Για παράδειγμα, έρευνα που διεξήχθη για την Τουρκία έδειξε ότι λιγότερο από το 10% των Τούρκων που επέστρεψαν από τη Γερμανία είχαν λάβει κάποια χρήσιμη εκπαίδευση δουλεύοντας εκεί. Ακόμα και όσοι εργάζονταν σε εργοστάσια, απέκτησαν δεξιότητες χειρισμού περιορισμένης χρήσης. Άλλωστε, με την επιστροφή τους στην Τουρκία, οι μετανάστες δεν ήθελαν να εργαστούν σε εργοστάσιο ή φάρμα, αφού με τις αποταμιεύσεις τους μπορούσαν να ξεκινήσουν μια ανεξάρτητη εργασία. Ωστόσο, σε τουριστικές περιοχές, όπως η Κέρκυρα, η Ρόδος, οι μικρές επιχειρήσεις των μεταναστών που επιστρέφουν συνδέονται με μια γενικότερη διαδικασία οικονομικής αλλαγής, εν προκειμένω τον τουρισμό στην μεσογειακή περιοχή, οπότε επιτυγχάνεται η θετική επίδραση αυτών στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Τέλος, διαφορετικές είναι οι επιδράσεις της επιστροφής μεταναστών σε αγροτικές περιοχές φτωχών χωρών. Σχετικές έρευνες έχουν δείξει ότι σε τέτοιες περιοχές οι μετανάστες που επιστρέφουν συμβάλλουν θετικά στην αγροτική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, οι μετανάστες που επέστρεψαν από τη Χαβάη στις Φιλιππίνες απέκτησαν καινοτόμες γνώσεις στον τομέα της γεωργίας και αγόρασαν ριζοχώραφα όπου φύτεψαν νέες ποικιλίες ρυζιού και χρησιμοποίησαν νέα προϊόντα (π.χ. φυτοφάρμακα). Επίσης, στη Νέα Γουινέα οι μετανάστες που επέστρεψαν επέκτειναν τις φυτείες του καφέ σε ορεινές περιοχές.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποδεικνύουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν και διαθέτουν κεφάλαιο και ενέργεια μπορούν να προωθήσουν την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη· πιο συγκεκριμένα, συμβάλλουν στην αλλαγή του τοπίου, μέσω της εντατικοποίησης των καλλιεργειών, της άρδευσης, της μηχανοποίησης, καθώς και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής, κυρίως όσον αφορά τη στέγαση και την μόρφωση των παιδιών τους (King, 2000).

10.4 ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Με την έννοια που έχουν δώσει στον όρο κοινωνικό κεφάλαιο οι P. Bourdieu, J. Coleman και R. Putnam, πρόκειται για το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον. Άρα, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να εννοηθεί ως πόρος που έχει τη πηγή του στη συλλογική δράση και μπορεί να έχει αποτελέσματα σε ευρύτατη οικονομική και κοινωνική κλίμακα.

Το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας για το κοινωνικό κεφάλαιο έχει ενταθεί κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, περίοδο που συμπίπτει με την αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων και την ενίσχυση της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας.

Το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι η περιουσία μιας οργάνωσης, ή της αγοράς ή του κράτους, παρόλο που όλοι μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία του. Είναι μια διαδικασία «εκ των κάτω» και αφορά πολίτες, ίδιας ή διαφορετικής καταγωγής και κουλτούρας, που συνδέονται κοινωνικά και δημιουργούν δίκτυα και ενώσεις. Σύμφωνα με τον ορισμό της Παγκόσμιας Τράπεζας, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι η συνεκτική «κόλλα» που κρατά δεμένες τις κοινωνίες.

Πολλοί βεβαίως δεν είναι εξοικειωμένοι με τον όρο, αφού συνήθως αναφερόμαστε στον «κοινωνικό ιστό», στα «κοινωνικά δίκτυα» ή στην «κοινωνία των πολιτών». Ωστόσο, ο όρος «κοινωνικό κεφάλαιο» έχει μεγαλύτερη βαρύτητα γιατί:

1. Τοποθετεί τα κοινωνικά δίκτυα στο ίδιο επίπεδο με άλλες μορφές κεφαλαίου, όπως το οικονομικό κεφάλαιο, το φυσικό κεφάλαιο και το ανθρώπινο κεφάλαιο και αποκτά έτσι μεγαλύτερη βαρύτητα σε ένα κόσμο με ορθολογική οικονομική θεώρηση των πραγμάτων.
2. Το κοινωνικό κεφάλαιο διαθέτει κοινά χαρακτηριστικά με άλλες μορφές κεφαλαίου, γιατί κάποιος μπορεί να επενδύσει σε αυτό και να αποκομίσει οφέλη αργότερα (Paul Bullen & Jenny Onyx, 1999). Ασφαλώς πρόκειται για έναν όρο πιο σύγχρονο, πιο περιεκτικό και περισσότερο «οικονομικό», για να περιγράψει την κοινωνία των πολιτών σε συνθήκες 21ου αιώνα.

Οι περισσότερες μελέτες που αφορούν το κοινωνικό κεφάλαιο έχουν ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά με το βαθμό συμμετοχής σε δίκτυα και τους πόρους που προέρχονται από αυτήν τη συμμετοχή. Σημασία για το κοινωνικό κεφάλαιο έχει η ικανότητα που τα άτομα αποκτούν στο να

αναπτύσσουν και να καλλιεργούν διαπροσωπικές σχέσεις και κοινωνικούς δεσμούς σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά, πολιτιστικά και πολιτικά πλαίσια. Αυτή η ικανότητα θεωρείται ως υποκειμενική μεταβλητή που αντιστοιχεί στο προϊόν μιας επίσημης και ανεπίσημης διαδικασίας εκμάθησης, η οποία βοηθά στην κατάκτηση «ευρύτερων οριζόντων». Οι γλωσσικές δεξιότητες, η ικανότητα διάδρασης και συνεργασίας με άτομα διαφορετικής κουλτούρας, καθώς και η εξοικείωση με κανόνες, έθιμα και αξίες, αποτελούν ορισμένα από τα οφέλη που οι μετανάστες αποκτούν κατά την παραμονή τους στο εξωτερικό.

Οι μετανάστες μπορούν να αντλήσουν κοινωνικό κεφάλαιο τόσο στη χώρα αποστολής όσο και στη χώρα υποδοχής. Τα οφέλη που πηγάζουν από το κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνουν πληροφορίες για εργασία, κοινωνικές υπηρεσίες και στέγαση τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και στη χώρα καταγωγής, καθώς και γνώσεις για επιχειρηματικές και επενδυτικές ευκαιρίες ή δάνεια προς χρηματοδότηση ιδιωτικών επιχειρήσεων. Όσο περισσότερο έχουν αναπτύξει οι μετανάστες ικανότητες δικτύωσης και έχουν επενδύσει στο κοινωνικό κεφάλαιο, τόσο περισσότερο έχουν την ελευθερία επιλογής να επιστρέψουν ή να μείνουν στο εξωτερικό ή να πηγαиноέρχονται (κυκλική μετανάστευση). Η επιστροφή αυτού του τύπου μεταναστών έχει περισσότερες πιθανότητες να επιφέρει θετικές αλλαγές στις χώρες αποστολής.

Όταν οι μετανάστες καταφθάνουν στη χώρα προορισμού, αναπτύσσουν κοινωνικούς δεσμούς με άτομα ή ομάδες από τη χώρα καταγωγής τους, τα οποία τους παρέχουν υλική στήριξη, βοήθεια στην ανάπτυξη νέων κοινωνικών διασυνδέσεων και χρήσιμες πληροφορίες για το νέο τόπο διαμονής τους. Στη συνέχεια, οι μετανάστες σταδιακά εδραιώνουν νέα δίκτυα σχέσεων με αυτόχθονες και άλλους αλλοδαπούς και ξεκινούν να «χτίζουν» κοινωνικό κεφάλαιο. Στη χώρα προέλευσης, το κοινωνικό κεφάλαιο διατηρείται από τους μετανάστες μέσω επισκέψεων,

αλληλογραφίας, τηλεφωνικής επικοινωνίας, εμβασμάτων, γάμου με συμπατριώτη ή συμμετοχή σε οργανισμούς που συνδέουν τις χώρες καταγωγής και προορισμού.

Και οι δύο αυτές μορφές κοινωνικού κεφαλαίου θεωρούνται σημαντικές, καθώς αποτελούν μέσο για την μεταφορά πίσω στην πατρίδα του οικονομικού και ανθρώπινου κεφαλαίου (Ammassari & Black, 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11^ο: ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

11.1 ΓΕΝΙΚΑ

Όπως έχουμε δει πιο πάνω, τα πορίσματα των ερευνών και μελετών σχετικά με τις επιπτώσεις της παλιννόστησης στην ανάπτυξη των χωρών καταγωγής είναι αντιφατικά. Αυτό σημαίνει ότι μερίδα ερευνητών και θεωρητικών θεωρούν ότι η επιστροφή μεταναστών έχει θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη, ενώ άλλοι καταλήγουν σε ελάχιστη ή αρνητική συμβολή της επιστροφής στην ανάπτυξη.

Ο Bovenkerk, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι η συμβολή της επιστροφής των μεταναστών στην ανάπτυξη εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τον αριθμό των παλιννοστούντων. Κατά την άποψή του, ένας μαζικός επαναπατρισμός σε μικρή χρονική περίοδο μπορεί να καταπονήσει την ικανότητα απορρόφησης της χώρας καταγωγής και να δημιουργήσει εχθρότητα στο εσωτερικό του γηγενούς πληθυσμού.

Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η τάση πολλών μεταναστών που επιστρέφουν να εγκαθίστανται σε πόλεις και όχι στις αγροτικές περιοχές που διέμεναν πριν μεταναστεύσουν έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της πίεσης στις αστικές αγορές εργασίας (OECD, 2007).

Όσον αφορά την μεταφορά οικονομικού κεφαλαίου, ενώ κάποιοι θεωρητικοί τονίζουν τις θετικές επιπτώσεις των αποταμιεύσεων των μεταναστών για τους ίδιους, τις οικογένειές τους και τις χώρες τους, άλλοι υποστηρίζουν ότι η επίδραση αυτών των οικονομικών είναι γενικά ασήμαντη και ενίοτε αρνητική. Σημαντικό μέρος των αποταμιεύσεων χρησιμοποιείται συνήθως για την κατασκευή κατοικίας ή την αγορά ενός οικοπέδου. Κάποιοι θεωρητικοί κατακρίνουν αυτού του είδους τη δαπάνη

ισχυριζόμενοι ότι οι μετανάστες θα μπορούσαν να επενδύουν τα εμβάσματα και τις αποταμιεύσεις τους με πιο παραγωγικό τρόπο. Σύμφωνα με αυτούς, η εν λόγω δαπάνη δεν αποκλείεται να προκαλέσει δομικές παραμορφώσεις, όπως για παράδειγμα πληθωρισμό. Ως προς τα εμβάσματα, επίσης ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι αυτά οδηγούν σε πληθωρισμό ή σε αρνητικά αποτελέσματα στο ισοζύγιο πληρωμών, παραθέτοντας τις αντίστοιχες οικονομικές αναλύσεις.

Επίσης, οι μετανάστες που γυρίζουν φαίνεται ότι προτιμούν να αγοράζουν διαρκή καταναλωτικά αγαθά (τηλεόραση, αυτοκίνητο, κ.ά.) από τις χώρες υποδοχής. Αυτό σημαίνει ότι τα χρήματα γυρίζουν πάλι στις αναπτυγμένες χώρες και αυξάνει ο πληθωρισμός που πλήττει όχι μόνο τους μετανάστες που επιστρέφουν αλλά και όλη την κοινότητα-χώρα. Με τον τρόπο αυτό, η παλιννόστηση οδηγεί σε «άνοιγμα» της ανισότητας μεταξύ χωρών υποδοχής και αποστολής μεταναστών.

Ακόμη, υπάρχει η άποψη ότι οι μετανάστες αποταμιεύουν τις οικονομίες τους συνήθως στις χώρες υποδοχής για λόγους μεγαλύτερης ασφάλειας και καλύτερης αποδοτικότητας (υψηλότερα επιτόκια). Τα χρήματα που αποστέλλουν στις οικογένειες που άφησαν πίσω έχουν μικρή επίδραση στον τομέα των επενδύσεων. Ακόμη, οι επενδύσεις των παλιννοστούντων διοχετεύονται προς τον τριτογενή τομέα, για αυτό και δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως παραγωγικές. Το γεγονός ότι δεν επενδύουν στο δευτερογενή τομέα αποδίδεται μάλλον στη γενικότερη μορφολογία της βιομηχανίας των χωρών αποστολής.

Επομένως, για να γίνει θετική η συμβολή της παλιννόστησης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας καταγωγής είναι απαραίτητο να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας οικονομικής πολιτικής ανάπτυξης που θα θέτει σε κίνηση τη διαδικασία αύξησης της παραγωγής και θα ευνοείται από ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις.

Στη συνέχεια, αναφορικά με την μεταφορά ανθρώπινου κεφαλαίου, ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν δεν έχουν αποκτήσει στη χώρα υποδοχής τεχνικές δεξιότητες για να τις χρησιμοποιήσουν στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία των χωρών τους, γιατί ο μετανάστης δεν έφυγε για να μάθει αλλά για να κερδίσει χρήματα, για αυτό και δεν απόκτησε καμιά ουσιαστική τεχνολογική εξειδίκευση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, παρατηρήθηκε από ερευνητές υποβάθμιση των δεξιοτήτων των μεταναστών, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση κάποιων Τούρκων εργατών στη Γερμανία την περίοδο 1960- 73 (Κασιμάτη, 1984).

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την μερίδα ερευνητών και θεωρητικών που εστιάζουν στις αρνητικές επιπτώσεις της παλιννόστησης, τα οικονομικά οφέλη της επιστροφής μεταναστών και των αποταμιεύσεων είναι μάλλον ουτοπικά. Ακόμη και το γεγονός ότι ορισμένοι μετανάστες πετυχαίνουν προσωπική ευημερία, ενδέχεται, κατά αυτούς, να οδηγήσει σε πιο άνιση κατανομή του εισοδήματος στη χώρα αποστολής.

Τέλος, σύμφωνα με τους θεωρητικούς που υποστηρίζουν ότι η εκούσια επιστροφή μεταναστών έχει απογοητευτική επίδραση, ιστορικά, στην αλλαγή και την ανάπτυξη, αυτό οφείλεται στο ότι ο κύριος τύπος επιστροφής που προωθεί την αλλαγή – δηλαδή η επιστροφή της καινοτομίας (return of innovation) – είναι άγνωστος. Για το λόγο αυτό, αντί να αποτελούν κίνητρο ανάπτυξης και δυναμισμού, οι μετανάστες που επιστρέφουν συνδέονται με την αποτυχία, το συντηρητισμό και τη συνταξιοδότηση (Tiemoko, 2003).

11.2 ΔΙΑΡΡΟΗ ΕΓΚΕΦΑΛΩΝ

Το φαινόμενο της «διαρροής εγκεφάλων» συνήθως περιλαμβάνει τις ροές πτυχιούχων από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες προς τις αναπτυγμένες, ενώ οι αντίστοιχες ροές μεταξύ των αναπτυγμένων κρατών αναφέρονται ως «κυκλοφορία εγκεφάλων».

Ο όρος «διαρροή εγκεφάλων» μπορεί να οριστεί ως «η μόνιμη ή μακροχρόνια διεθνή μετανάστευση ειδικευμένων ανθρώπων που έχουν αποτελέσει αντικείμενο σημαντικής επένδυσης στην εκπαίδευση από τις χώρες τους» (Wickramasekara, 2002: 3).

Η διαρροή εγκεφάλων μερικές φορές ονομάζεται και ως «εστιασμένη μετανάστευση» ή προώθηση ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο από τις αναπτυσσόμενες χώρες προς τις αναπτυγμένες. (Muirto, 2008:158).

Υπήρξαν δύο κύματα με αυξημένη ακαδημαϊκή προσοχή στη διαρροή εγκεφάλων. Η πρώτη φορά που η ανησυχία για την μετανάστευση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού ήταν υψηλή ήταν στη δεκαετία του 1960 όπου πραγματοποιήθηκαν οι μεγάλες μεταναστευτικές ροές από τις χώρες του Νότου προς το Βορρά. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, η εντατικοποίηση των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, η αύξηση της κίνησης προς την κατεύθυνση της τεχνολογικής ανάπτυξης και των υπηρεσιών, καθώς και της συνακόλουθης ζήτησης για ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό στον ανεπτυγμένο κόσμο, έφερε το πρόβλημα των ειδικευμένων μεταναστών πίσω στην αρένα της πολιτικής συζήτησης.

Η Royal Society στο Ηνωμένο Βασίλειο επινόησε πρώτη την έκφραση «διαρροή εγκεφάλων», προκειμένου να περιγράψει την εκροή των επιστημόνων και τεχνολόγων στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά στη δεκαετία του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Διαρροή εγκεφάλων δεν μπορεί να συμβεί μόνο όταν τα άτομα εκπαιδεύονται στην

πατρίδα τους, μεταναστεύουν σε αναζήτηση υψηλότερων μισθών ή καλύτερες ευκαιρίες, αλλά και όταν τα άτομα ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό και δεν επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Η πρώτη μορφή είναι αναμφισβήτητα χειρότερη, επειδή εξαντλεί περισσότερους πόρους από τη χώρα καταγωγής.

Βέβαια δεν είναι όλοι οι ειδικευμένοι μετανάστες που αναζητούν εκπαιδευτικές, οικονομικές ή πνευματικές ευκαιρίες. Μερικές φορές αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους εξαιτίας πολέμου, ή πολιτικών, θρησκευτικών και άλλων διώξεων (Cervantes, M. & D. Guillec, 2002).

Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε το μέγεθος της διαρροής εγκεφάλων είναι να εξετάσουμε το ποσοστό των πτυχιούχων πανεπιστημίου που ζουν στο εξωτερικό. Σε λίστα 40 χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά πτυχιούχων τους που εργάζονται στο εξωτερικό προκύπτει ότι από αυτές οι 21 βρίσκονται στην Αφρική και από τις 19 οι 3 είναι στην υποσαχάρια Αφρική (Jonathan Crush & Wade Pendleton, 2010). Το φαινόμενο αυτό έχει σαν αποτέλεσμα για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες την απώλεια σε τρεις βασικούς τομείς:

- ✓ Πρώτον, υπάρχει η απώλεια των ανθρώπων που, υπό κανονικές συνθήκες, θα μπορούσαν να αποτελέσουν την πιο σημαντική πηγή καινοτομίας της χώρας καθώς και πηγή νέων ιδεών.
- ✓ Δεύτερον, οι αναπτυσσόμενες χώρες «χάνουν» τα χρήματα που έχουν επενδύσει στην εκπαίδευση των ανθρώπων τους.
- ✓ Τρίτον, οι αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζουν ελλείψεις σε ειδικευμένο προσωπικό που καθιστούν αδύνατη την παροχή επαρκούς υγειονομικής περίθαλψης και εκπαίδευσης.

Ίσως ο τομέας με τη μεγαλύτερη διαρροή εγκεφάλων σε όλο τον κόσμο είναι η ροή των ιατρικών εργαζομένων. Υπολογίζεται ότι περίπου το 11% των νοσηλευτών που εργάζονται στη ζώνη του ΟΟΣΑ έχει γεννηθεί στο

εξωτερικό, ενώ για τους γιατρούς το ποσό αυτό εκτιμάται σε 18%. Στις Ηνωμένες Πολιτείες περίπου το ένα τέταρτο των γιατρών έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο περίπου το ένα τρίτο (Mullan, F. 2005).

Πολλοί είναι αυτοί που ευαγγελίζονται την παγκόσμια πρόοδο και καινοτομία σαν απόρροια της κινητικότητας του έμπειρου εργατικού δυναμικού., Παρόλα αυτά πολλές φορές σε εθνικό επίπεδο η μετανάστευση της ειδικευσης αποτελεί εμπόδιο για την τοπική ανάπτυξη και μπορεί ακόμη και να επιδεινώσει υπανάπτυξη, στερώντας από τις φτωχές χώρες τους ανθρωπίνους πόρους τους.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της διεθνούς μετανάστευσης των εργαζομένων είναι η επιλεκτικότητα.. Οι χώρες που λαμβάνουν το μεγαλύτερο αριθμό των εξειδικευμένων μεταναστών έχουν εισάγει επιλεκτικές πολιτικές που ευνοούν τους μορφωμένους ανθρώπους. Στην πραγματικότητα, οι φτωχότερες χώρες παγιδεύονται σε ατελείωτους κύκλους στέρησης: η έλλειψη εκπαίδευσης, υγειονομικής περίθαλψης, και οικονομικής ευκαιρίας διαιωνίζει αυτές τις ίδιες προϋποθέσεις για τις μελλοντικές γενιές. Μια συλλογική αδυναμία της κοινωνίας να προωθήσει θετική αλλαγή οδηγεί σε παθητικότητα και την εμβάθυνση του προβλήματος. Το τεχνολογικό χάσμα μεταξύ των χωρών σε διάφορα στάδια της ανάπτυξης συνεχίζει να αυξάνεται.

Συμβατικές θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης θεωρούν την εκπαίδευση ένα σημαντικό καθοριστικό παράγοντα της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μετανάστευση των μορφωμένων πολιτών θα εμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη τους, δεδομένου ότι αναπόφευκτα θα αντικατασταθεί από το λιγότερο μορφωμένους, άτομα χαμηλής ειδικευσης (Lucas, 1988, Bhagwati & Hamada, 1974, Piketty, 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12^ο: ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Πέρα από τους μετανάστες που επιστρέφουν, μεγάλος όγκος μεταναστών δεν επιστρέφει ποτέ στη χώρα καταγωγής του. Πρόκειται για τη λεγόμενη διασπορά, η συνεισφορά της οποίας στην ανάπτυξη των χωρών προέλευσης είναι σημαντική.

Καταρχήν, τα χρηματικά ποσά που τα μέλη της διασποράς στέλνουν πίσω στην πατρίδα τους, κυρίως με την μορφή εμβασμάτων, είναι τεράστια και διαρκώς αυξανόμενα. Ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, παρατηρείται αύξηση του ύψους αυτών, καθώς οι μετανάστες προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις αυξημένες ανάγκες των συγγενών τους. Έπειτα, τα μέλη της διασποράς συχνά προχωρούν σε άμεσες επενδύσεις, ανοίγοντας έτσι το δρόμο και για άλλους επενδυτές. Οι μετανάστες και οι απόγονοι αυτών, για παράδειγμα, μπορεί να είναι αφεντικά και επενδυτές του γεννώμενου στην πατρίδα τους τουρισμού. Επίσης, τα μέλη της διασποράς συχνά προβαίνουν σε φιλανθρωπικές κινήσεις προς τις κοινότητες της πατρίδας τους, για να υποστηρίξουν δημόσια έργα, ανθρωπιστικά έργα ή υποδομές στον τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης (Caldas et al., 2007).

Στη συνέχεια, ενδιαφέρον παρουσιάζει το υψηλό επίπεδο δεξιοτήτων και εμπειρίας μελών της διασποράς και ο τρόπος αξιοποίησής τους από τις χώρες προέλευσης αυτών. Ακόμη, η διασπορά μπορεί να αποτελέσει το διαμεσολαβητή που θα διευκολύνει την ένταξη των χωρών καταγωγής τους στην παγκόσμια οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, τα μέλη της διασποράς μπορούν να φέρουν σε επαφή τις χώρες προέλευσής τους με πιθανούς ξένους επενδυτές και να επηρεάσουν τις χώρες υποδοχής για ευνοϊκότερους όρους εμπορίου και εργατικών ροών (Smith, 1994).

Πολλές χώρες αποστολής μεταναστών έχουν θέσει σε εφαρμογή προγράμματα προσέλκυσης των οικονομικών πόρων των μελών της

διασποράς σε πιο παραγωγικές χρήσεις προσφέροντάς τους κίνητρα. Τα πιο γνωστά από αυτά τα προγράμματα στέλνουν συλλογικές συνεισφορές από τις οργανώσεις των μεταναστών στο εξωτερικό (οι λεγόμενες *Hometown Associations – HTAs*) (Manuel Orozco & Eugenia Garcia-Zanello, 2009). Ορισμένες κυβερνήσεις, όπως για παράδειγμα το Μπαγκλαντές, η Ινδία, η Κορέα, το Μεξικό, το Πακιστάν, οι Φιλιππίνες, η Ταϊλάνδη και η Τουρκία έχουν υιοθετήσει φορολογικές αλλαγές και υψηλότερα επιτόκια για τις καταθέσεις των μελών της διασποράς και τις επενδύσεις σε τοπικούς θεσμούς.

Από τη δεκαετία του 1960, οι κυβερνήσεις χειρίζονται προγράμματα που διευκολύνουν την μεταφορά ανθρώπινου κεφαλαίου της διασποράς πίσω στην πατρίδα. Συνήθως, αυτές οι πρωτοβουλίες για «επιστροφή των ταλέντων (*return of talent*)» εμπεριέχουν τόσο υλικά όσο και άυλα κίνητρα. Για παράδειγμα, η Ταϊβάν και η Κορέα προσφέρουν στους μετανάστες που διαθέτουν πολύτιμο οικονομικό και ανθρώπινο κεφάλαιο αυτόνομη έρευνα, δυνατότητα σύστασης εταιριών, έξοδα μεταφοράς, υψηλούς μισθούς και άλλα συναφή κίνητρα. Παρόμοιες πρωτοβουλίες ανέπτυξαν στη συνέχεια και άλλες χώρες. Το Μεξικό, για παράδειγμα, οργάνωσε μόνιμες επιστροφές των ειδικευμένων μεταναστών του μέσω σχετικού προγράμματος. Η Λιθουανία προσκαλεί ειδικευμένους Λιθουανούς ερευνητές να γυρίσουν από την Ευρώπη και την Αμερική και να απασχοληθούν σε εκπαιδευτικά και επιστημονικά ιδρύματα.

Επίσης, πολλές χώρες συνεργάζονται με διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης και τα Ηνωμένα Έθνη, προκειμένου να ενθαρρύνουν την μόνιμη και την προσωρινή επιστροφή των υψηλά ειδικευμένων μεταναστών. Ειδικότερα, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης εφάρμοσε προγράμματα επιστροφής ταλαντούχων μεταναστών στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και το Αφγανιστάν. Μεταξύ 1983 και 1999 υπολογίζεται ότι πέτυχε την επιστροφή περίπου δύο

χιλιάδων εκπατρισμένων σε έντεκα αφρικανικές χώρες. Παρομοίως, το πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών TOKTEN (Transfer of Knowledge through Expatriate Nationals) στοχεύει στην προσωρινή επιστροφή επαγγελματιών μεταναστών ως συμβούλων, ενώ το Πρόγραμμα MIDA (Migration for Development in Africa) δημιουργεί το κατάλληλο πλαίσιο για μεταφορά κεφαλαίων της αφρικανικής διασποράς στις χώρες προέλευσης (Hein de Haas, 2006).

Λόγω του κόστους και των δυσκολιών εφαρμογής των παραπάνω προγραμμάτων, οι πιο πρόσφατες πρωτοβουλίες προσανατολίζονται πλέον όχι στην «επιστροφή των ταλέντων», αλλά στο μοντέλο της «κυκλοφορίας εγκεφάλων (brain circulation)», το οποίο δεν απαιτεί πάντα την πραγματική επιστροφή στη χώρα καταγωγής. Ο στόχος αυτών των νέων προγραμμάτων είναι η δέσμευση της διασποράς ως πηγής γνώσεων, επιρροής και ευκαιριών εργασίας, ανεξαρτήτως της επιστροφής. Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία επιστημονικών και τεχνικών δικτύων (Transatlantic Council on Migration, 2008).

Κάποιες κυβερνήσεις (π.χ. Αζερμπαϊτζάν, Μπαγκλαντές) έχουν δημιουργήσει βάσεις δεδομένων που κάνουν τη διασύνδεση μεταξύ δεξιοτήτων στο εξωτερικό και θέσεων εργασίας στην πατρίδα και συλλέγουν στοιχεία για τα προσόντα και τα χαρακτηριστικά της διασποράς.

Άλλες, πάλι, σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα «εικονικής επιστροφής (virtual return)». Μέσω των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας (ΤΠΕ), τα μέλη της διασποράς μπορούν να μεταφέρουν δεξιότητες και τεχνογνωσία χωρίς «φυσική επιστροφή (physical return)» στη χώρα καταγωγής τους. Για παράδειγμα, η Σερβία εισήγαγε το πρόγραμμα «Serbian Network for Knowledge», μέσω του οποίου τα μέλη της διασποράς θα παρέχουν θεματικές διαλέξεις, σεμινάρια και εκπαίδευση εξ αποστάσεως σε τοπικά πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα (Transatlantic Council on Migration, 2008) (Živković et al., 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, επιχειρήθηκε επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τη μετακίνηση εργαζομένων και την επιστροφή μεταναστών (παλιννόστηση), την επίδρασή τους στην ανάπτυξη των χωρών φιλοξενίας και καταγωγής, καθώς και παρουσίαση των βασικών απόψεων και παραμέτρων, όπως αυτές έχουν καταγραφεί από σημαντικούς θεωρητικούς και ερευνητές.

Τα άτομα μεταναστεύουν για οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς αλλά και για πολιτιστικούς λόγους. Συνοπτικά, τα αίτια της μετακίνησης είναι:

- ✓ Η παγκοσμιοποίηση
- ✓ Οι διαφορές στους μισθούς
- ✓ Οι διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης στις διάφορες χώρες
- ✓ Οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές στις χώρες προέλευσης, όπως για παράδειγμα στα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη
- ✓ Η χρηματοοικονομική κρίση
- ✓ Το άνοιγμα των οικονομιών
- ✓ Ο διεθνής ανταγωνισμός
- ✓ Η διεθνοποίηση της παραγωγής

Η μετακίνηση δημιουργεί νέες ισορροπίες τόσο στη χώρα υποδοχής, όσο και στους εργαζόμενους. Οι εργαζόμενοι αποκτούν τη δυνατότητα να βρουν μια εργασία σύμφωνη με τα προσόντα και τις προσδοκίες τους, αλλά και να αυξήσουν το εισόδημά τους.

Οι χώρες υποδοχής απολαμβάνουν κι εκείνες τις θετικές συνέπειες της μετακίνησης εργαζομένων. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζουν:

- ✓ Αύξηση του ΑΕΠ
- ✓ Αντιμετώπιση των ελλείψεων στην αγορά εργασίας
- ✓ Αύξηση της κατανάλωσης

- ✓ Μεταφορά γνώσεων
- ✓ Αύξηση του ανταγωνισμού
- ✓ Αντιμετώπιση της γήρανσης του πληθυσμού

Ταυτόχρονα, αντίθετα με ό,τι πιστεύεται η μετακίνηση εργαζομένων δεν αυξάνει την ανεργία των ντόπιων εργαζομένων. Δεν θα πρέπει όμως να παραβλέπουμε και κάποιες αρνητικές συνέπειες, όπως η ξενοφοβία, η περιθωριοποίηση και η δυσκολία ενσωμάτωσης.

Η κινητικότητα εργαζομένων είναι και ένα θεμελιώδες δικαίωμα για τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ένα βασικό όργανο για την ανάπτυξη μιας Ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας. Βοηθά τους εργαζομένους να ασχοληθούν με τις κατάλληλες εργασίες, υπερνικώντας τις δυσχέρειες στην αγορά εργασίας και επιτρέποντας σε περισσότερους ανθρώπους να βρουν καλύτερες εργασίες.

Από την πιο πάνω μελέτη συμπεραίνουμε ότι οι επιπτώσεις της μετακίνησης είναι θετικές. Επομένως θα πρέπει να θεσπιστούν κίνητρα για τους εργαζόμενους της Ένωσης να μετακινούνται, αλλά να δημιουργηθούν οι κατάλληλες δομές για να ελαχιστοποιηθούν τα εμπόδια της μετακίνησης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη κάνει προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση.

Εφόσον οι σύγχρονες οικονομίες βασίζονται περισσότερο στη γνώση απ' ό,τι στις πρώτες ύλες και τη σωματική εργασία, για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον ανταγωνισμό των νέων αναδυόμενων οικονομιών, η Ευρώπη πρέπει να δημιουργήσει τις θέσεις απασχόλησης που χρειάζονται σε μια δυναμική κοινωνία βασισμένη στη γνώση. Γι' αυτό απαιτούνται επενδύσεις στην εκπαίδευση και την επιστήμη, καθώς και σε πολιτικές απασχόλησης που λαμβάνουν υπόψη τον ρυθμό των εξελίξεων και την παγκόσμια οικονομική κρίση. Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεργάζονται στενά για να αντιμετωπίσουν αυτές τις προκλήσεις, έχοντας χαράξει κοινούς και αλληλένδετους στόχους και πολιτικές.

Όμως, απαιτείται περισσότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και των βασικών οικονομικών φορέων για να διασφαλιστεί πλήρως ότι οι εργαζόμενοι μπορούν πλήρως να ωφεληθούν από την κινητικότητα.

Για να αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που υπάρχουν θα πρέπει να προωθηθούν λύσεις που να καλύπτουν τις ακόλουθες κύριες περιοχές:

- ✓ Τη βελτίωση της υπάρχουσας νομοθεσίας και των διοικητικών πρακτικών στο συντονισμό κοινωνικής ασφάλισης και στη φορητότητα συμπληρωματικών συντάξεων.
- ✓ Την εξασφάλιση πολιτικής υποστήριξης από αρχές σε όλα τα επίπεδα.
- ✓ Την ενίσχυση των ΕΥΑ (Ευρωπαϊκές Υπηρεσίες Απασχόλησης) ως σημείο αναφοράς για την κινητικότητα εργασίας στην Ευρώπη, με τη βελτίωση των υπηρεσιών σε ομάδες-στόχους, όπως είναι οι μακροχρόνια άνεργοι, νέοι εργαζόμενοι, οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι, οι γυναίκες, οι ερευνητές, οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι, οι εποχιακοί εργαζόμενοι.
- ✓ Την αύξηση της συνειδητοποίησης των δυνατοτήτων και των πλεονεκτημάτων της κινητικότητας εργασίας μεταξύ του ευρύτερου κοινού, με την οργάνωση των Ευρωπαϊκών εκθέσεων εργασίας και την υποστήριξη πιλοτικών έργων.

Τμήμα του «μεταναστευτικού κύκλου» αποτελεί και η παλιννόστηση. Παρόλα αυτά δεν υπάρχουν επαρκείς σε αριθμό μελέτες που να την εξετάζουν ως ξεχωριστό πεδίο της μεταναστευτικής διαδικασίας. Η βιβλιογραφία για την παλιννόστηση, πέραν του ότι είναι σχετικά περιορισμένη, παρουσιάζει το βασικό μειονέκτημα ότι περιλαμβάνει κυρίως εμπειρικές και περιγραφικές μελέτες περιπτώσεων, που δεν υποστηρίζονται από συγκροτημένη θεωρία και τα συμπεράσματα των οποίων είναι αντιφατικά.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντιμετώπιση της παλιννόστησης από κάποιους θεωρητικούς ως τμήμα μιας «εξελισσόμενης μεταναστευτικής διαδικασίας», καθώς συχνά η επιστροφή μεταναστών αποτελεί αιτία «αλυσιδωτής μετανάστευσης». Αυτή η θεώρηση της παλιννόστησης εντάσσεται στη συνολική προσπάθεια της σύγχρονης θεωρίας να επανασυνδέσει την μετανάστευση με το ζήτημα της ανάπτυξης των χωρών αποστολής, αλλά και να εντάξει τα προβλήματα της μετανάστευσης και της παλιννόστησης στην ευρύτερη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση.

Σε κάθε περίπτωση, η παλιννόστηση συνιστά αδιάσπαστο τμήμα μιας ενιαίας διαδικασίας με ποικίλες οικονομικοκοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και γεωγραφικές πτυχές. Με την μετανάστευση δημιουργούνται οικονομικοί και πολιτισμικοί δεσμοί μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών, που βασίζονται σε διάφορες μορφές κινητικότητας (κεφαλαίου, αγαθών, υπηρεσιών, τουρισμού, κλπ.).

Οι βασικές αιτίες της παλιννόστησης είναι κοινωνικοοικονομικοί λόγοι και οικογενειακοί παράγοντες. Στην πράξη, άλλοτε υπερισχύουν οι μεν και άλλοτε οι δε, ενώ ενίοτε υπάρχει συνδυασμός και των δύο, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας. Όσον αφορά τα κίνητρα επιστροφής, ορισμένες χώρες αποστολής χαράσσουν πολιτικές ενθάρρυνσης και διευκόλυνσης της επιστροφής μεταναστών, συχνά μέσω της παροχής φορολογικών πλεονεκτημάτων, κοινωνικής αρωγής και στεγαστικών επιδοτήσεων. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, οι μετανάστες που επιστρέφουν δε γνωρίζουν τα εν λόγω μέτρα και, για το λόγο αυτό, οι περισσότεροι δεν επωφελούνται αυτών.

Διάφορες μελέτες δείχνουν ότι οι μετανάστες που επιστρέφουν συνήθως συστήνουν δική τους επιχείρηση με τις οικονομίες που συγκέντρωσαν στο εξωτερικό. Αυτό ισχύει κυρίως για τους ειδικευμένους εργάτες, οι οποίοι, εκτός από τις αποταμιεύσεις, κατά την παραμονή τους στη χώρα υποδοχής απέκτησαν και τεχνογνωσία που μπορούν να

αξιοποιήσουν στο πεδίο της επιχειρηματικότητας, όπως οργανωτικές και διαχειριστικές δεξιότητες. Αντιθέτως, οι ανειδίκευτοι εργάτες αποκομίζουν από την εργασιακή εμπειρία τους στο εξωτερικό ελάχιστα στοιχεία που θα μπορούσαν να τους φανούν χρήσιμα στον τομέα των επιχειρήσεων.

Βέβαια, η επιστροφή στην πατρίδα συνοδεύεται από διάφορες δυσκολίες επανένταξης. Από την μια πλευρά, υπάρχει το ζήτημα της εύρεσης εργασίας και ικανοποιητικής εγκατάστασης, ανάπτυξης προσωπικών σχέσεων, συμμετοχής σε συλλόγους και οργανώσεις. Από την άλλη πλευρά, οι μετανάστες άλλοτε αισθάνονται ικανοποίηση και άλλοτε όχι σε σχέση με τις προσδοκίες που είχαν επιστρέφοντας στη χώρα καταγωγής τους.

Σχετικά με την υπόθεση εργασίας (τη συμβολή, δηλαδή, των παλιννοστούντων στην ανάπτυξη των χωρών τους), αναμφίβολα η επιστροφή έχει θετικές και αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη των χωρών αποστολής. Τόσο η θεωρία όσο και η πράξη καταδεικνύουν ότι η επίδραση της διεθνούς μετανάστευσης και της επιστροφής στην ανάπτυξη ποικίλει σημαντικά, καθώς εξαρτάται από διάφορες παραμέτρους, όπως ο όγκος, η μορφή και η χρονική στιγμή των μεταναστευτικών ροών, τα χαρακτηριστικά των μεταναστών, η κατάσταση των χωρών που εμπλέκονται, καθώς και το επίπεδο ανάλυσης.

Η συμβολή των παλιννοστούντων στην ανάπτυξη έγκειται στην μεταφορά τριών μορφών κεφαλαίου (οικονομικό, ανθρώπινο και κοινωνικό). Πιο συγκεκριμένα, οι μετανάστες ενδέχεται να συγκεντρώσουν αποταμιεύσεις ενόσω ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό, τις οποίες θα μεταφέρουν στην πατρίδα τους όταν επιστρέψουν. Η επένδυση αυτών των οικονομικών σε επενδυτικά σχέδια και η ανάπτυξη επιχειρηματικότητας συνεισφέρουν στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών αποστολής, ιδίως όταν συνοδεύονται από αξιοποίηση αυτών που αποκτήθηκαν στο εξωτερικό δεξιοτήτων και γνώσεων. Επίσης, η ανάπτυξη επαγγελματικών και

προσωπικών επαφών κατά την παραμονή στην ξένη χώρα συχνά αποδεικνύεται χρήσιμη κατά τη σύσταση νέας επιχείρησης μετά την επιστροφή.

Συνεπώς, υπάρχουν σημαντικά οφέλη από την παλιννόστηση για τις χώρες καταγωγής. Ωστόσο, ορισμένοι θεωρητικοί επιμένουν ότι η επιστροφή μεταναστών δε συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών καταγωγής, αφού οι οικονομίες και τα εμβάσματα αυτών διοχετεύονται σε καταναλωτικές δαπάνες και όχι σε παραγωγικές επενδύσεις (οδηγώντας σε πληθωρισμό και ανισότητα) και η επιστροφή δε συνοδεύεται από απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων. Για το λόγο αυτό, προϋπόθεση για την ανάδειξη των οφελών της παλιννόστησης και μείωσης των αρνητικών συνεπειών της είναι η χάραξη σχετικών πολιτικών. Η μεταφορά οικονομικού, ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου μέσω των παλιννοστούντων αποτελεί πραγματικότητα σε ορισμένες περιπτώσεις χωρών, ενώ σε άλλες ουτοπία. Εξίσου σημαντικός είναι και ο ρόλος της διασποράς, τα μέλη της οποίας επίσης μπορούν να μεταφέρουν οικονομικό, ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο στις χώρες καταγωγής τους και μάλιστα χωρίς να απαιτείται η «φυσική επιστροφή» αυτών.

Η μετανάστευση αποτελεί κεντρικό θέμα της πολιτικής ατζέντας σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό που έχει σημασία είναι η διαχείριση του μεταναστευτικού φαινομένου με τρόπο που να συνεισφέρει στην ανάπτυξη, μεγιστοποιώντας τα οφέλη για τις χώρες προέλευσης, τις χώρες προορισμού και κυρίως για τους ίδιους τους μετανάστες, τις οικογένειές τους και τις κοινότητές τους.

Τα οφέλη της μετανάστευσης για τις χώρες αποστολής προέρχονται μέχρι σήμερα κυρίως από τις προσπάθειες των ίδιων των μεταναστών, οι οποίοι με ίδια πρωτοβουλία μεταφέρουν πίσω στην πατρίδα τους δεξιότητες, εμπειρία και, πάνω από όλα, κεφάλαιο, το οποίο επενδύουν σε

διάφορες μορφές επιχειρήσεων. Για το λόγο αυτό, καθίσταται αναγκαία η λήψη σχετικών μέτρων από την μεριά των κυβερνήσεων.

Απαιτείται μια νέα προσέγγιση της παλιννόστησης, στη βάση μέτρων που θα διευκολύνουν τη συμμετοχή των μεταναστών που επιστρέφουν στην ανάπτυξη των χωρών τους, λαμβάνοντας υπόψη τις προγενέστερες και μεταγενέστερες της επιστροφής συνθήκες σε σχέση με την επανένταξη των μεταναστών και την ικανότητά τους να συμβάλουν στην ανάπτυξη της χώρας καταγωγής τους. Επίσης, αυτή η νέα προσέγγιση πρέπει να λάβει χώρα στο πλαίσιο μιας συνολικής προσπάθειας τόσο των χωρών αποστολής όσο και των χωρών υποδοχής μεταναστών.

Ειδικά για χώρες που χαρακτηρίζονται από υψηλούς δείκτες ανεργίας, η απορρόφηση των επαναπατριζόμενων από την εσωτερική αγορά εργασίας αποτελεί πρόβλημα, που πρέπει να λυθεί μέσω της πολιτικής επαναπατρισμού. Το θέμα της απασχόλησης των παλιννοστούντων συναρτάται με το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας. Επομένως, η απορρόφηση αυτών προϋποθέτει αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης, δηλαδή δημιουργία νέων θέσεων εργασίας που μπορεί να επιτευχθεί με αύξηση των επενδύσεων στο βιομηχανικό κυρίως τομέα με κεφάλαια των ίδιων των επαναπατριζόμενων, αλλά και με χρηματοδότηση από τις χώρες υποδοχής. Αλλά και στις χώρες που η ανεργία δεν είναι καθοριστική, η διοχέτευση των κεφαλαίων των παλιννοστούντων σε βιομηχανικές επιχειρήσεις πρέπει να ενθαρρύνεται.

Η σημασία των μεταναστών ως φορέων ανάπτυξης πρέπει να αναγνωριστεί από τα κράτη σε θεσμικό-ρυθμιστικό επίπεδο, δηλαδή μέσω διατάξεων που θα διευκολύνουν την επιστροφή. Τα κράτη, θα έπρεπε να δίνουν προτεραιότητα σε όσους επιθυμούν να επιστρέψουν και να επενδύσουν το κεφάλαιο και τις δεξιότητες που απέκτησαν στο εξωτερικό, στη χώρα τους.

Το κρίσιμο ζήτημα είναι σε ποιο βαθμό οι κυβερνήσεις ή άλλοι θεσμοί θα μπορούσαν να στηρίξουν τη διαδικασία συγκέντρωσης, μεταφοράς και επένδυσης κεφαλαίων από τους παλινοστούντες μέσα από την ενδυνάμωση των συνθηκών υπό τις οποίες οι μετανάστες θα είναι πιο πρόθυμοι να προβούν σε μεταφορές κεφαλαίων, ιδίως μέσω της βελτίωσης του επιχειρηματικού κλίματος και των ρυθμίσεων του τραπεζικού τομέα.

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η κυκλική μετανάστευση αποτελεί μέσο πρόληψης των αρνητικών συνεπειών της αποδημίας εξειδικευμένου δυναμικού (brain drain), καθώς επιτρέπει την επιτυχή επανένταξη των μεταναστών στις χώρες καταγωγής τους και τη συμβολή τους στην ανάπτυξη μέσω της μεταφοράς νέων δεξιοτήτων και γνώσεων. Επομένως είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός πολιτικών και προγραμμάτων που μεγιστοποιούν το αναπτυξιακό αντίκτυπο της επιστροφής και της κυκλικής μετανάστευσης.

Η επιστροφή μεταναστών μπορεί να υποστηριχθεί τόσο από τις χώρες προέλευσης όσο και από τις χώρες προορισμού. Οι τελευταίες μπορούν να χρηματοδοτούν προγράμματα υποβοηθούμενης επιστροφής, μέσω των οποίων θα παρέχουν δάνεια στους μετανάστες για σύσταση επιχειρήσεων στην πατρίδα τους. Να προσφέρουν διοικητικές διευκολύνσεις στους εν δυνάμει παλινοστούντες, να τους δελεάσουν με τη δυνατότητα διατήρησης διπλής υπηκοότητας, να ενθαρρύνουν πολιτιστικές ανταλλαγές, να ενισχύσουν την πληροφόρηση και τις επενδύσεις σε τοπικές επιχειρήσεις από μέλη της διασποράς και, γενικά, να βελτιώσουν τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες ώστε να δημιουργήσουν το κατάλληλο περιβάλλον επιστροφής.

Επίσης, προτείνεται ο σχεδιασμός προγραμμάτων για τη σύσταση μικρο-επιχειρήσεων, καθώς και προγραμμάτων εκπαίδευσης και πληροφόρησης που θα περιορίσουν τις δυσκολίες των εν δυνάμει επιχειρηματιών. Γεγονός είναι ότι τα περισσότερα προγράμματα

ενθάρρυνσης της επιστροφής ειδικευμένων μεταναστών που σχεδιάστηκαν δε σημείωσαν ιδιαίτερη επιτυχία και γι' αυτό προτείνεται ο σχεδιασμός πιο ευέλικτων προγραμμάτων. Ήδη, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής έχουν στραφεί από τις στρατηγικές προσέλκυσης μόνιμης επιστροφής σε στρατηγικές ενθάρρυνσης της προσωρινής επιστροφής, όπου δίνεται έμφαση στην μεταφορά γνώσεων, δεξιοτήτων, ιδεών και τεχνολογίας ή στην «κυκλοφορία εγκεφάλων (brain circulation)». Παραδείγματα τέτοιων προγραμμάτων αποτελούν το Πρόγραμμα TOKTEN (Transfer of Knowledge Through Expatriate Nationals) της UNDP (United Nations Development Programme) και το Πρόγραμμα MIDA (Migration for Development in Africa) του IOM, τα οποία έχουν ως στόχο την αξιοποίηση των δεξιοτήτων, ικανοτήτων και οικονομικών πόρων των μελών της διασποράς, χωρίς να απαιτείται συστηματική και μόνιμη επιστροφή των μεταναστών.

Επομένως, οι χώρες υποδοχής μπορούν να προσελκύσουν τους μετανάστες να επιστρέψουν, εάν προσφέρουν βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και ευνοϊκό επιχειρηματικό κλίμα. Με τον τρόπο αυτό, θα ενθαρρύνουν την επιστροφή και την κυκλική μετανάστευση, θα μεγιστοποιήσουν τα οφέλη των εμβασμάτων και θα ωθήσουν τα μέλη της διασποράς να επενδύσουν στην πατρίδα.

Τέλος, η ενίσχυση του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ κρατών, διεθνών οργανισμών και εταιριών θα βοηθήσει την ανταλλαγή απόψεων και καλών πρακτικών και θα ενισχύσει τις προοπτικές συνεργασίας αλλά και δημιουργίας νέων μοντέλων κινητικότητας.

Άλλο παράδειγμα παγκόσμιας διαβουλευτικής διαδικασίας συνιστά το Παγκόσμιο Φόρουμ για την Μετανάστευση και την Ανάπτυξη (Global Forum on Migration and Development – GFMD)¹³, η τρίτη συνάντησή του

¹³ <http://www.gfmd.org/en/>

οποίου έλαβε χώρα το φθινόπωρο του 2009 στην Ελλάδα, με κεντρικό θέμα πάντα τη σύνδεση της μετανάστευσης με την αναπτυξιακή διαδικασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- **Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ. (2012)** «Ατομικά δικαιώματα» Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε.
- **Λαμπριανίδης, Λ. και Χατζηπροκοπίου, Π. (2003)** «Παλιννόστηση και οικονομική ανάπτυξη: η περίπτωση των Αλβανών μεταναστών που παλιννοστούν από την Ελλάδα και την Ιταλία» ΤΟΠΙΟΣ Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21, σελ.77-97
- **Μουσούρου, Λουκία Μ. (1991)** «Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη», Εκδόσεις Gutenberg
- **Πετρόχειλος Γιώργος (1985)** «Η ελληνική διασπορά στη Δ. Ευρώπη», Εκδόσεις Βασιλόπουλος Στέφανος
- **Πορταρίτου, Βάσω (1982)** «Η μετανάστευση», Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός, τ.8, Θεσσαλονίκη
- **Καρύδης, Β. Χ. (1996)** «Η εγκληματικότητα των Μεταναστών στην Ελλάδα» Εκδόσεις Παπαζήση
- **Κασιμάτη, Κ. (1984)** «Μετανάστευση - Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς» Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- **Λαμπριανίδης Λότης (2011)** «Επενδύοντας στη φυγή: η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης» Εκδόσεις Κριτική
- **Λαμπριανίδης, Λ. και Χατζηπροκοπίου, Π. (2003)** «Παλιννόστηση και οικονομική ανάπτυξη: η περίπτωση των Αλβανών μεταναστών που παλιννοστούν από την Ελλάδα και την Ιταλία»

- **Λαμπριανίδης, Λ., Βακιρτζίδης, Γ., Barjaba, K., Βουτυρά, Ε., Brahimí, B., Ευστρατόγλου, Κ., Koccolari, F., Σοφιανόπουλος, Γ., Χασσίδ, Ι. και Χατζηπροκοπίου, Π. (2002)** «Έρευνα αγοράς εργασίας της Αλβανίας» Επιχορήγηση ΟΑΕΔ
- **Μπέσιλα-Βήκα Ε./Παπαγιάννης Δονάτος Ι, (1997)** «Σύγχρονες αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης και ευρωπαϊκή ενοποίηση» στη σειρά «Δίκαιο και Οικονομία», Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας
- **Νικολάου Ι. (2006)** «Διοικώντας το ανθρώπινο κεφάλαιο» Ελληνικές Μελέτες Περίπτωσης. Εκδόσεις Σιδέρης
- **Πατινιώτης, Ν. (1985)** «Παλιννόστηση και κοινωνικοοικονομική επανένταξη» Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 54: 87-104.
- **Πουρναράκης, Ε. (2004)** «Διεθνής οικονομική. Μία εισαγωγική προσέγγιση», Τρίτη έκδοση , Αθήνα
- **Ψαχαρόπουλος Γ. (1999)** «Οικονομική της Εκπαίδευσης» Εκδόσεις Παπαζήση
- **Editorial του Προέδρου του Συλλόγου Πολιτικών Μηχανικών Ελλάδος κ. Δημήτρη Παπαγιαννίδη από το Δελτίο ΣΠΙΜΕ 322**

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- **Abraham F. and P. Van Rompuy (1995)** «Regional convergence in the European Monetary Union», Papers in Regional Science
- **Amassari, S. and Black, R. (2001)** «Harnessing the potential of migration and return to promote development: applying concepts to West Africa» Sussex Migration working Papers, Sussex Centre for Migration Research, University of Sussex, July 2001
- **Arango J. (2000)** «Explaining migration: a critical view» International Social Science Journal Vol.52, Issue 165, pages 283–296

- **Baldwin, Martin-Edwards & Rossetos Fakiolas (1998)** «Greece: the Contours of a fragmented policy response», South European Society and Politics, Volume 3, Issue 3
- **Bernard, R. H. and Comitas, L. (1978)** «Greek return migration» Current Anthropology, 19 (3): 658-9.
- **Bhagwati, J.N. and Hamada, K. (1974)** «The brain drain, international integration of markets for professionals and unemployment» Journal of Development Economics, Vol. 1 No. 1, pp. 19-42.
- **Blanchflower, David G. (1999)** «What can be done to reduce the high levels of youth joblessness in the world? » A Report Commissioned by the ILO
- **Boeri Tito, Brücker Herbert (2005)** «Why are Europeans so tough on migrants? » Economic Policy Volume 20, Issue 44, pages 629–703
- **Böhning, W. (1987)** «Studies in International Migration» New York: St. Martin’s Press.
- **Borjas, George J.(1994)** «The Economics of Immigration» Journal of Economic Literature, Vol. 32, No. 4, pp. 1667-1717
- **Bourdieu, P. (1986)** «The forms of capital In J. Richardson (Ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education» (New York, Greenwood), 241-258.
- **Bovenkerk F. (1974)** «The Sociology of Return Migration» Publications of the Research Group for European Migration Problems, The Hague: Martinus Nijhoff.
- **Brücker Herbert (2007)** «Labor Mobility after the European union’s eastern enlargement: Who Wins, Who Loses? » The German Marshall Fund of the United States

- **Bullen Paul & Onyx Jenny (1999)** «Social Capital: Family Support Services and Neighbourhood and Community Centres in NSW»
- **Caldas, J.C., Costa, A.N. and Burns, T.R. (2007)** «Rethinking economics: the potential contribution of the classics» Cambridge Journal of Economics, Vol. 31, pp. 25-40.
- **Castles S. and Miller M.J. (2009)** «The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World» Fourth Edition. Palgrave Macmillan
- **Castles St. and Kosack G. (1973)** «Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe», London: Oxford University Press
- **Castles Stephen (2006)** «Guestworkers in Europe: A resurrection?», International Migration Review, Vol. 40, No. 4, pp. 741-766
- **Castles S. and Miller M.J. (1998)** «The age of migration: international population movements in the modern world» Macmillan: London
- **Cerese, F.P. (1974)** «Migration and social change: expectations and reality, A study of return migration from the United States to Italy», International Migration Review, 8 (2): 245-262
- **Cervantes, M. and D. Guellec (2002)** «The Brain Drain: Old Myths, New Realities» May, OECD Observer, OECD, Paris.
- **Coleman James S. (1988)** «Social Capital in the Creation of Human Capital» The American Journal of Sociology, Vol. 94, pp. S95-S120.
- **Coppel, J., J. Dumond, I. Visco (2001)** «Trends in Immigration and Economic Consequences» Paper provided by OECD Publishing in its series OECD Economics Department Working Papers with number 284
- **Crush Jonathan , Pendleton Wade, (2010)** «Brain Flight: The Exodus of Health Professionals from South Africa» International Journal of Migration, Health and Social Care, Vol. 6 Iss: 3, pp.3 – 18

- **Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino and J. Edward Taylor (1993)** «Theories of International Migration: A Review and Appraisal» Population and Development Review Vol. 19, No. 3, pp. 431-466
- **Dragana Živković, Živan Živković, Dragan Manasijević and Marijana Kostadinović (2010)** «Investigation of the Knowledge Combination Interrelations Between SMEs and Consumer / Supplier Network» Serbian Journal of Management
- **Duvell Franck (2006)** «Illegal immigration in Europe: Patterns, causes and consequences» Talk given at Universitet Stockholm Seminar on Irregulars, sans papier, hidden, illegal and black labour
- **Egidijus Barcevičius, Krystyna Iglicka , Daiva Repečkaitė, Dovilė Žvalionytė (2012)** «Labour mobility within the EU: The impact of return migration» European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- **Eisenstadt, S.N.(1953)** «Analysis of patterns of immigration and absorption of immigration» Population Studies
- **Eurobarometer (2010)** «Geographical and labour market Mobility» Report, Fieldwork November - December 2009
- **Ghosh B. (2000)** «Return Migration: Journey of Hope or Despair? » Geneva: IOM (International Organization for Migration)
- **Ghosh, B. (2000)** «Return Migration; reshaping policy approaches», in: B. Ghosh (ed) Return Migration: Journey of Hope or Despair?, IOM/UN: Geneva, 181-225
- **Gmelch, G. (1980)** «Return migration» Annual Review of Anthropology, 9: 135-139.
- **Goetchy J.(1999)** «The European employment strategy: Genesis and development», European Journal on Industrial Relations, Vol. 5, No. 2

- **Hein de Haas, (2006)** «Engaging Diasporas. How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries» International Migration Institute, University of Oxford
- **Helpman, E. & P. R. Krugman (1985)** «Market Structure and Foreign Trade» MIT Press
- **Hicks J. (1932)** «The Theory of Wages», London: MacMillan
- **Keeley Brian (2009)** «International Migration. The human face of globalization» OECD publications
- **Katrougalos George (1994-1995)** «The Rights of Foreigners and Immigrants in Europe: Recent Trends» Researcher in Constitutional law; Visiting Professor in Roskilde University, Denmark
- **King, R. (1978)** «Return migration: a neglected aspect of population geography Area» 10 (3): 175-182.
- **King, R. (1986)** «Return migration and regional economic development: an overview» in: R. King (ed) ό.π., 1-37
- **King, R. (2000)** «Generalizations from the history of return migration», in B. Ghosh (ed) International Organization for Migration and the United Nations, 7–55
- **Koehler Jobst, Laczko Frank , Aghazarm Christine, Schad Julia, Research & Publications Division, IOM (2010)** «Migration and the Economic Crisis in the European Union: Implications for Policy» International Organization for Migration
- **Krane, R. E. (1973)** «Effects of cyclical international composition migration upon socio-F economic mobility» International Migration Review, 7 (4): 427-436.

- **Krissman F. (2005)** «Sin Coyote Ni Patrón: Why the “Migrant Network” Fails to Explain International Migration». *International Migration Review*, Volume 39, Issue 1, pages 4–44
- **Krueger, Alan B. (2000)** «From Bismarck to Maastricht: The March to European Union and the Labor Compact» *Labour Economics* Vol.7 page 117–134
- **Lucas, R.E. (1988)** «On the mechanics of economic development» *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22 No. 3, pp. 3-42.
- **Malhorta Y. (2000)** «Knowledge Assets in the Global Economy: Assessment of National Intellectual Capital» *Journal of Global Information Management* July-Sep, 8(3), p. 5-15
- **Manuel Orozco and Eugenia Garcia-Zanello (2009)** «Hometown Associations: Transnationalism, Philanthropy, and Development» *Brown Journal of World Affairs*
- **McLean - Petras, E. M. and Kousis, M. (1988)** «Returning migrant characteristics and labor demand in Greece» *International Migration Review*, 22 (4): 587-608.
- **Mullan, F. (2005)** «The Metrics of the Physician Brain Drain» Vol. 353, No. 17, 27 October, *The New England Journal of Medicine*, Waltham, MA.
- **Murro, M. (2008)** «Globalization, migration and brain drain: a reality check» *Health Policy and Development*, Vol. 6 No. 3, pp. 153-63.
- **OECD (2007)** «International Migration Outlook: SOPEMI 2007» OECD Publishing, Paris.
- **Oswald, A.J. (1999)** «The housing market and Europe’s unemployment» a non-technical paper. Unpublished paper, The University of Warwick, Warwick, UK

- **Paine (1974)** «Exporting workers: the Turkish case» Cambridge U.P.: Cambridge.
- **Piketty, T. (1997)** «Statistics on International Migrations in OECD Countries» OECD, Paris.
- **Piracha M., Vickerman, R. (2002)** «Immigration, labor mobility and EU enlargement», Department of Economics, University of Kent Page 14
- **Plaza Sonia, Ratha Dilip (2011)** «Diaspora for Development in Africa» The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank
- **Puhani P.A. (1999)** «Labour Mobility -An adjustment mechanism in Euroland? Empirical evidence for Western Germany, France and Italy», IZA Discussion Paper, No. 34
- **Putnam, R. (2004)** «Education, Diversity, Social Cohesion and Social Capital», Meeting of OECD Education Ministers, 18-19 March 2004
- **Reich, M., Gordon, D.M. and Edwards, R.C. (1973)** «A Theory of Labor Market Segmentation» The American Economic Review Vol. 63, No. 2, pp. 359-365
- **Rhoades, R. E. (1978)** «Intra-European return migration and rural development; lessons from the Spanish case» Human Organization, 37 (2): 136-147.
- **Sassen, S. (1988)** «The mobility of labour and capital: a study in international investment and labor flows» Cambridge U.P., Cambridge.
- **Schultz T.W. (1961)** «Investment in Human Capital» The American Economic Review Vol. 51, No. 1, pp. 1-17
- **Smith, D.H. (1994)** «Determinants of voluntary association, participation and volunteering: a literature review» Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol. 23, pp. 243-63.

- **Stiglitz J.E (1974)** «Alternative theories of wage determination and unemployment in LDCs : the labor turnover model» Quarterly Journal of Economics, vol. 88, No.2
- **Swanson, J. C. (1979)** «The consequences of emigration for economic development: a review of the literature» Papers in Anthropology, 20 (1): 39-55.
- **Tiemoko, R. (2003)** «Migration, Return and Socio-Economic Change in West Africa: The Role of Family» Sussex Migration Working Paper No. 15, Sussex Centre for Migration Research
- **Transatlantic Council on Migration (2008)** «Engaging Diasporas for Development» Discussion Paper for the April 21-23 Migration and Development Workshop of the Transatlantic Council on Migration
- **Wickramasekara, P. (2002)** «Policy Responses to Skilled Migration: Retention, Return, and Circulation. Social Protection Sector» International Migration Programme, International Labor Office, Geneva.
- **Wiest, R. (1979)** «Anthropological perspectives on return migration: a critical commentary» Papers in Anthropology, 20 (1): 167-187.
- **Zimmermann, F. Klaus (2004)** «European Labour Mobility: Challenges and Potentials» Discussion Paper No. 1410
- **Zorlu Aslan, Hartog Joop (2005)** «The effect of immigration on wages in three European countries» Journal of Population Economics, Volume 18, Issue 1, pp 113-151

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ - ΤΟΠΟΙ

- **Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης - IOM (International Organization for Migration)**
<http://www.iom.int/> [29 Δεκεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ελεύθερη πρόσβαση στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο**
 - www.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0071:el:HTML [9 Νοεμβρίου 2012]
 - www.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61987CJ0235:EL:PDF [10 Νοεμβρίου 2012]
- **Έρευνα Ευρωβαρομέτρου (2005)**
<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2007/11/en/1/ef0711en.pdf>
[5 Νοεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου**
<http://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html>
[2 Νοεμβρίου 2012]
- **European University Institute**
<http://rsc.eui.eu/RDP/glossary-2/> [28 Δεκεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ελεύθερη πρόσβαση στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο**
 - www.eurlex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2012:255:SOM:EL:HTML [18 Δεκεμβρίου 2012]
 - www.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0071:el:HTML [18 Δεκεμβρίου 2012]
 - www.eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:257:FULL:EL:PDF [17 Δεκεμβρίου 2012]

- www.eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=el&type_doc=COMfinal&an_doc=2001&nu_doc=672 [13 Δεκεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης**
 - http://europa.eu/index_el.htm [5 Νοεμβρίου 2012]
 - <http://www.europarl.europa.eu> [15 Νοεμβρίου 2012]
 - http://www.europarl.europa.eu/factsheets/6_3_2_el.htm [21 Νοεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής**
 - <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=el> [20 Δεκεμβρίου 2012]
 - http://ec.europa.eu/europe2020/index_el.htm [2 Δεκέμβριου 2012]
 - <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=457&langId=el> [20 Δεκεμβρίου 2012]
 - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-11072012-AP/EN/3-11072012-AP-EN.PDF[20 Δεκεμβρίου 2012]
- **Επίσημη ιστοσελίδα της Παγκόσμιας Τράπεζας**
<http://www.worldbank.org/> [15 Ιανουαρίου 2013]
- **Επίσημη ιστοσελίδα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα**
<http://www.un.org> [16 Ιανουαρίου 2013]
- **Ευρωπαϊκή πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα**
<http://ec.europa.eu/eures/> [15 Ιανουαρίου 2013]
- **Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ)**
<http://www.imepo.gr/> [19 Ιανουαρίου 2013]
- **Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης - ΟΟΣΑ (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD)**
<http://www.oecd.org/> [29 Δεκεμβρίου 2012]
- **Global Forum on Migration and Development**

<http://www.gfmd.org/en/> [23 Ιανουαρίου 2013]

– **Migration for Development**

<http://www.migration4development.org/content/migration-and-development> [24 Ιανουαρίου 2013]

– **Migration Information Source**

<http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=579>
[18 Ιανουαρίου 2013]

– **United Nations Development Programme**

<http://www.undp.org/content/undp/en/home.html> [24 Ιανουαρίου 2013]

– **Wikipedia**

http://el.wikipedia.org/org/wiki/Κανονισμός_Μποσμάν
[8 Νοεμβρίου 2012]